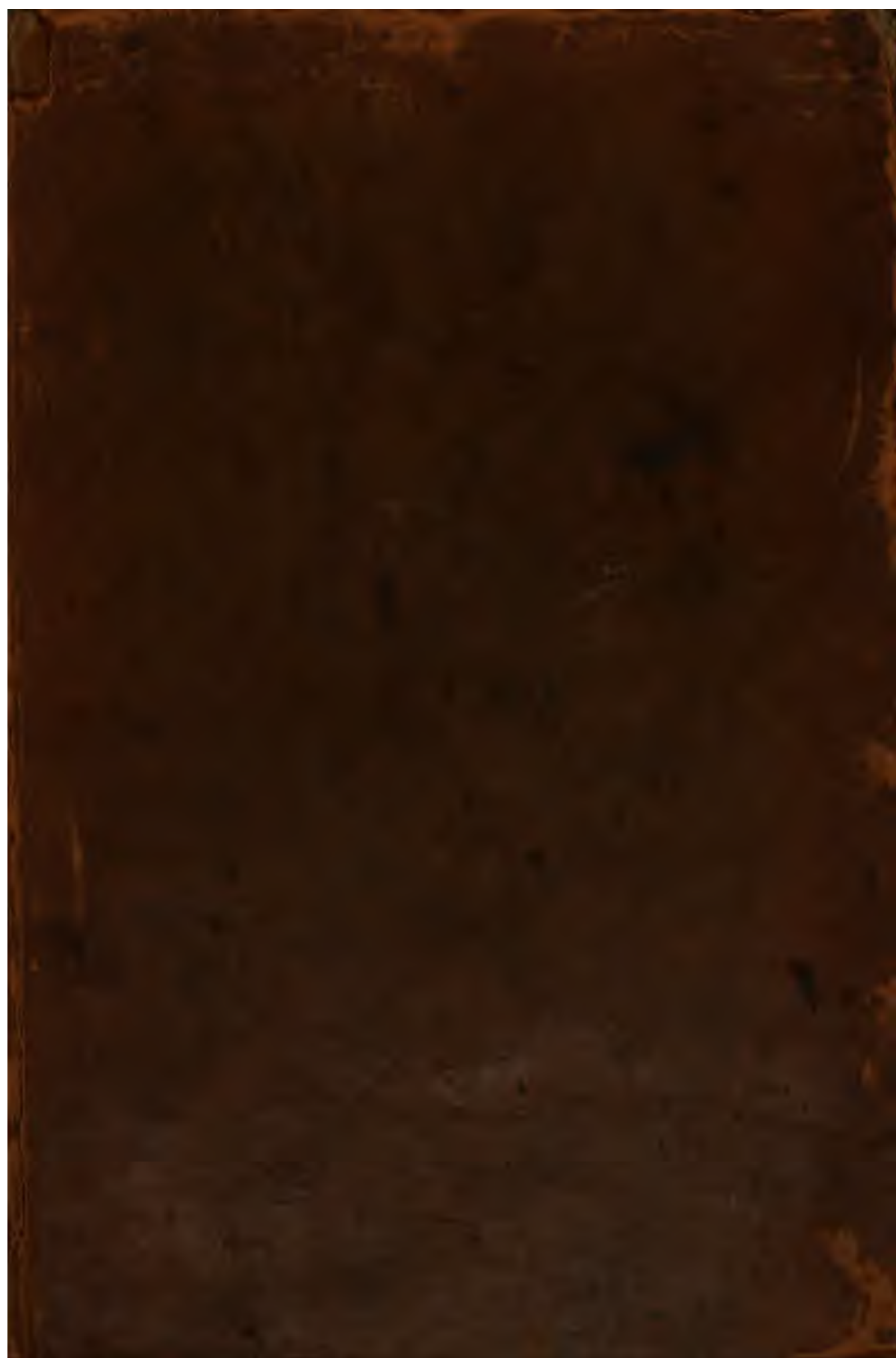

PHILIPPI BONAMICI
DE CLARIS
PONTIFICIARUM EPISTOLARUM SCRIPTORIBUS
AD
BENEDICTUM XIV. PONT. MAX.
LIBER.

ROMÆ MDCCLIII.

EX TYPOGRAPHIA PALLADIS.
Excudebant Nicolaus et Marcus Palearini
PRÆSIDUM PERMISSU.

BIBLIOTHECA

INTELLIGO equidem, BENEDICTE P. M. postulari a me jamdiu, vel flagitari potius eorum hominum historiam, quorum opera illustrior fuit in conscribendis Epistolis Pontificum Romanorum. Nam quum hujusce consilii Tibi mei rationem jampridem exposuissem, tuaque gravis accessisset cohortatio, quæ inflammaret hominem flagrantem jam studio hujusmodi scriptionis; videbatur nunc tandem perfectum esse oportere, quod tanto ante confecturum promiseram, tua certe magis auctoritate permotus, quam mearum virium æstimatione confisus. Sed scribere ingressum deterruit statim me incredibilis rei magnitudo, ac difficultas, pene ut desperarem, quod rece-

peram, præstare posse. Quamquam enim quicquid labore, studio, diligentia profici in eo genere potest, id omne ad eorum, qui Pontificibus Romanis ab Epistolis fuerunt, vel sola nomina e tenebris antiquitatis eruenda fuerim persecutus; nonnullaque etiam collegerim, quæ vel in obscuris annalium monumentis, vel in dispersis sepulchrorum inscriptionibus, vel in pervulgatis doctorum hominum epistolis fusa erant, ac dissipata: reliqua tamen erant plurima adeo vel obruta temporis diuturnitate, vel oblivione posteritatis extincta, ut ea reperire, atque explicare vix, & ne vix quidem possem. Itaque tam lente procedebat opus, ut intelligerem in discrimen venisse me non ingenii solum, sed etiam officii: Ne aut id Tibi, præsertim tanta dignitate, ac sapientia Principi, recepisse visus essem, quod non poteram implere, quod est impudentiæ; aut id non effecisse, quod poteram, quod est negligentiæ. Qua in dubitatione maxima

ma cum versarer, collegi me aliquando, ac constitui, eam mihi rationem ineundam, ut sin minus omnia, quæ deberem, ea saltem solverem, quæ possem: atque adeo historiam, quam promiseram, plene, diligenter, ordinateque scribere quum minime liceret, scriberem tamen aliquid, Tibique, qui eo me nomine appellas, BENEDICTE PONTIFEX, repræsentarem jam non imagines clarissimorum Virorum expolitas, atque perfectas, sed nescio quid quasi e quercu exculptum, quod simile simulacri videretur. Eiusmodi est Dialogus, quem conscribere instituimus, ad Teque mittimus, BENEDICTE P. M., qui unus mihi es & lector, & judex optandus æquissimus. Neque frustra optaverim, quum, quæ tua est eruditio, optime omnium noveris, res propter inopiam monimentorum, & vetustatem temporis perobscuras haud ita facile proferri in lucem potuisse, præsertim quas oratione illustrare velis, non infuscare barbarie. Quæ vero tua

eſt humanitas, neque ad inertiæ culpam trahes, ſi non munus promiſſi omne confecimus; neque id, quodcumque tandem eſt, quod confecimus, omnino repudiandum exiſtimabis.

Jam vero hanc ſcribendi rationem potiſſimum ſecuti ſumus, & quod videbamus, non ad eamdem rerum, & temporum accuratam deſcriptionem, legumque ſeveritatem formari dialogum oportere, quibus hiſtoria adſtringitur, & quod hoc unum fere ſcriptionis genus optimo conſilio ab optimis Auctoribus uſurpatum eſſe legeramus, a quorum imitatione qui recedunt, ii quidem a præſtanti doctrinæ laude abſunt quam longiſſime. Pigebat enim harum quotidianarum *Diatribarum*, atque *Diſſertationum*; quæ monſtra, aureis inaudita temporibus, ambitio peperit imperitorum, qui, modo emittant aliquid in vulgus, non verentur judicia doctorum, atque prudentum, a quibus multo facilius impetres, ut non ſcripta deſiderent, quam ut male ſcripta pro-

bare

bare possint. Id autem non eo dicimus, quo acutius videre nos, quam ceteri, videamur, sed ut appareat, plus apud nos valere auctoritatem veteris disciplinæ, quam, quæ temporibus nostris succrevit jam uberrime, scribendi futilitatem. Eoque me minus pœnitet huius consilii, quod in eiusmodi scriptione remoto a nobis sermone, inductisque sapientissimis Viris plus auctoritatis habitura videtur oratio. Induximus autem *Joannem Vincentium Lucchesinium* civem nostrum, quem vivum coluimus semper, ac mortuum publice laudavimus ea Oratione, quæ est in manibus hominum. Fuit enim Lucchesinius vir excellens omni laude virtutis & ingenii, idemque græcis doctus literis, & maxime latinis, quarum studio quum flagraret, Demosthenis Orationes quasdam vertit e græco, earumque rerum scripsit historiam, quæ sua ætate contigerunt. Opus utrumque satis accuratum, & magni apud posteros nominis. Tanta homo doctrina &

 fama

fama delituit nimium diu in otio literarum, evocatusque sero est ad Pontificias conscribendas Epistolas, cui muneri, quoad vixit, præfuit summa sua cum laude, & Pontificum dignitate: id quod ipse probe nosti, BENEDICTE PONTIFEX, qui & illius opera usus es, & de his rebus optime judicare, ut de omnibus, potes. Huius igitur non sine caussa tota est de claris Epistolarum Pontificiarum scriptoribus disputatio. Sed cum eo simul loquentes fecimus amplissimos dignitate, ac sapientia Viros duos *Alexandrum Furiettium* ex vetere illa disciplina Præsulum doctissimorum, & *Cajetanum Fortium*, Advocatum, uti vocant, Consistorialem, in illo suo forensi labore, ut inter homines peritos constare video, facile principem, neque tamen politioris humanitatis expertem. Horum autem utrumque & Lucchesinius vivens fecit plurimi, & ego honoris, atque amicitiæ caussâ nomino. Neque alienum putavi pro meo studio, proque familiaritate,

quæ

quæ mihi cum Lucchesinio intercessit, huic disputationi videri me quoque interfuisse, si nihil aliud, saltem ut ea, quæ sapienter in eam rem ab eruditissimo Sene dicta meminissem, quantum ego possem, non sinerem intercidere, literisque custodirem.

Quum igitur Lucchesinius Tibur venisset, unaque ego secum animi caussa exissem, iique, quos supra commemoravi, Furiettius, & Fortius feriis autumnalibus eodem venissent, quum plurimi hujusmodi homines solent esse in iis locis, forte evenit, ut hi Lucchesinium in Atestina Villa mecum, ut solebat, deambulantem offenderent. Hic primo illa, quæ in congressu amicorum solent: deinde *Lucchesinius*, ecquid, inquit, Roma novi? Nihil sane, inquit *Furiettius*, quod sciamus. Sed miror, te novi quicquam ex me quærere, qui, Tibure quum sum, totus sum in Tiburtinis antiquitatibus pervestigandis, oblitus rerum novarum omnium. Habet tamen, inquit *Fortius*, aliquid ex anti-

antiquitatibus ipsis novi, de quo certe plurimum cum eodem ipso gratuleris. Quidnam, inquit *Lucchesinius*, præter Centauros illos affabre sculptos ægyptio e marmore, qui domi suæ in urbe ad visendum ingeniosis, atque intelligentibus viris patent quotidie non domino magis ornamento, quam civitati? Tum *Furiettius*, quasi qui thesaurum invenisse aliquem dicitur, lætitia gestiens, habeo, inquit, habeo ex Hadriani Villa recens effossum vermiculatum opus ad effigiem vasis capacioris, & bibentium Columbarum mirificum adeo, ut nihil ex omni antiquitate in eo genere videatur esse, quod cum illo compares. Neque putem ariolari, si huius ipsius operis meminisse Plinium dixerim: cuius ego artificii pulchritudine commotus scribere aliquid cogitavi *De Musivis*, quo artifices nostros ad imitationem veterum hortarer, quamquam nos (vere ut dicam) in hoc ipso artificio, nostrorum hominum studio, habemus, quo non solum provocemus,

cemus, sed antiquitatem vincamus ipsam. Tum *Lucchesinius*, Ego vero, inquit, non in hoc solum tibi gratulor, Furietti mi, quod tanti pretii reliquias antiquitatis inveneris, quod est cuiusdam felicitatis; sed multo etiam magis lætor, quod studium ipsum antiquitatis, quo sane plurimi intemperanter, ac perverse abutuntur, confers ad utilitatem artium pulcherrimarum; quod est ingenii, atque prudentiæ singularis, idest, tuæ. Et contulisse te quidem illud declarat, quod lapidibus ac signis veteribus effodiendis das operam, & das etiam præclaris Civium tuorum monimentis ingenii illustrandis; quorum aliqua abs te in lucem edita legi perlibenter. Tum ille; Barzizios, credo, significas, quos idcirco edidi, ut constaret, licet judiciali occupatione impeditum, non abhorrere me a studiis amoenioribus, & præterea ut ostenderem, optimis illis temporibus castæ latinitatis studium ad Coenomanos usque nostros pervenisse. Ceterum

rum probe novi, eos quidem, tametsi non ineleganter scripserint, nihil tamen ad Bembos, ad Sadoletos, atque ad te ipsum, qui eorum non solum es in officio successor, sed latinæ imitator eloquentiæ, quam temporibus nostris prope jam collabentem videris unus pulcherrime sustinere. Historia enim tua nota est omnibus; eo minus vereor laudare præsentem. Sed miror esse neminem, qui, ne tantorum Virorum memoria sensim evanescat, eorum quasi historiam diligenter, ordinateque describat. Tum ille, rem a me, inquit, deliberatam, & multum agitatam requiris. Non enim dici potest, quam ego commemoratione delecter Virorum excellentium, quorum muneri successi, non quo eorum in scribendo laudem sim assecutus (hoc enim abs te amice magis dictum, quam verius) sed quod mihi ipse assentor fortasse, quum hanc quasi fictam hæreditatem alienæ gloriæ tenere videor. Igitur hunc nostrum (ipsum me autem dicebat) illuc ut

ut ingenii, ac industriæ nervos omnes contenderet, vehementer sum cohortatus. Reliqua enim historia, quam habeo in manibus, quum jamdiu absolvi flagitet, non patitur alio me abstrahi, atque avocari. Tum ego: a me tu id quæris, inquam, quem huius etiam eruditionis habeo magistrum optimum? Et a quo in collocutionibus familiaribus, quum multa alia, tum nomina etiam nonnulla accepi eorum, qui, quum in Pontificiis Epistolis conscribendis excellentiores ceteris fuerint, digni sane sunt, qui a silentio, ac tenebris vindicentur? Tum *Furiettius*, quidni igitur profers, inquit, Lucchesini, & quoniam soli sumus, atque otiosi, nobiscum communicas, qui, & quales illi fuerint? Neque enim quicquam nobis gratius facere potes; ut pro Fortio etiam loquar. Et recte, ille inquit, loqueris: Nusquam enim libentius sum, quam ubi huiusmodi amoeniores disputationes incidunt, atque agitantur; neque ferre possum quorum-
dam

dam Patronorum insulsitatem, qui quocumque in loco & quoscumque inter homines habent semper in ore Caussas, Judicia, Forum. Sed dabis hanc veniam curiositati meæ (neque enim Caussidici pudentiores omnium hominum solent esse) ut petitioni illi nostræ addam aliquid, rogemque te, Lucchesini, ut antequam de singulis huiusmodi Viris disputes, universum eorum genus perstringere ne graveris, nobisque explices, in quo Pontificiarum Epistolarum Scriptores excellere oporteat, quale sit. Mihi ergo, inquit *Lucchesinius*, ut seni partem loquacitatis imponitis; quam quidem non recuso, quando & id ætatis sum, & vobis non ingratum futurum esse video. Immo, inquit *Furiettius*, gratissimum, & quoniam satis deambulatum est, in pratulum illud, si placet, secedamus, quo sane nihil est propter adsitarum arborum amoenitatem, agrique Romani prospectum jucundius. Suis præterea locis sedes aptissimæ disputationum nos admonere,
vi-

videntur, in quibus eruditi illi veteres, & principes civitatis rusticationes olim suas traduxerunt. At nunc, immutatis moribus, atque temporibus, honestissimis illis exercitationibus ludi successerunt, commessationes, & inanis loquacitas, otii comes inertissimi. Sed en pratulum; in quo quum omnes consedissemus, ita *Lucchesinius* exorsus est.

Quaerentibus nobis qualis esse debeat perfectus Pontificiarum Scriptor Epistolarum, illa praetereunda videntur esse, quae sunt in pervulgatis, & contritis praeceptis huius rei; nempe, ut sit ille liberaliter institutus, fide sit optima, diligentia maxima; quibus rebus qui sit ornatus, non tam, mea quidem sententia, laudandus est, quam repudiandus omnino, qui careat. Etenim quis cum Maximo Pontifice agere, summisque de rebus consuli, hominem ferat agrestem, infidum, negligentem? Linquamus igitur haec, quae facilem cognitionem habent, usum ne-

ces-

cessarium. Neque enim gravitatis vestræ esse arbitror, neque, si placet, meæ in communibus rebus vel audiendis, vel explicandis, ne huius quidem sessionis otium consumere; præsertim quum non mihi sit apud vos vulgaris aliquis Epistolarum Scriptor informandus, sed is, qui maximarum rerum interpres sit eius Principis, cuius florentissimum domi est Imperium, amplissima apud omnes fere gentes, omnesque Reges auctoritas, humanarum divinarumque rerum potestas summa, & singularis. Quæ quum facile intelligatis, jam neque illud expectare a me debetis, quod in proemiis Oratores omnes facere consueverunt, ut illud suum, qualecumque est, dilaudent, de quo dicturi sunt. Pontificis enim, cui inservimus, dignitas dat mihi aditum ad dicendum adeo illustrem, ut supervacaneum sit de nostri muneris præstantia disputare, & dat etiam materiem, & quasi silvam, unde ea eruam, quæ dicenda mihi videntur paullo attentius

cogi-

cogitanti, qualis esse debeat Pontificiarum Scriptor Epistolarum. Nam quum ex humanæ, divinæque potestatis mirifice inducta conjunctione magnitudo existat Pontificiæ majestatis, ex duplici quoque politicarum, sacrarumque rerum cognitione genus illud scribendi efflorescit Pontifici Maximo accommodatum, eoque dignum Scriptore, quem quærimus. Omnes enim illos derideo, atque contemno, qui hunc Epistolarum Scriptorem optimum interpretantur, si inanem quamdam, modo elegantem, atque urbanam elocutionem affetat; atque adeo nos sanctioribus exclusos doctrinæ penetralibus in hoc scribendi munus compingunt, atque detrudunt, quasi in humilem officinam verborum, non rerum. Ego vero arbitror Scriptorem perfectum illum, de quo loquimur, & rerum instrumentis, & ornamentis verborum abundare oportere. Sed de verbis mox erit sermo, nunc de rebus, quas quidem omnes fere & ex intima Philosophiæ parte, quæ politica

dicitur, & ex cognitione rerum divinarum hauriendas esse dico. Hæc est enim una maxime Scriptori nostro subjecta materies. Nam qui possit ignarus Reipublicæ ea scriptis suis prudenter explicare, quæ pertinent ad Rempublicam? aut Pontificis majestatem scribendo referre, qui, Pontificem quid deceat, ignoret? Neque tamen (ut hinc exordiar) non summi ingenii est, & summi laboris politicam scientiam assequi gravissimam. Aperiendi sunt humanæ naturæ fontes: unde Imperia extiterint, quibus stent legibus, atque institutis; quid iis labem, quid salutem afferat. etiam atque etiam investigandum. Cognoscenda præterea studia Regum & populorum; momenta rerum & temporum; vis tenenda exemplorum; historia inprimis arripienda, telum maximum iis, qui ad res gerendas accedunt: quæ denique versantur in quaque Republica, quæ de cujusque gentis moribus traduntur, ea Scriptori nostro quæsita, audita, lecta, agitata esse de-

debent. Magnum ſane opus, ſed in quacumque arte multum ineſt difficultatis, ubi excellere velis, atque a turba ſecerni. Ætas certe noſtra magnæ illius, & virilis, ut ita dicam, eruditionis, vel faſtidio tenetur, vel labore frangitur. Atque ut in ornamentis domorum jam non ſolida veterum præclarorum opera Artificum, ſed tranſalpinas, tranſmarinaſque delicias leves & inanes requirit, ſic in ſtudiorum ratione adumbrata quadam eruditionis ſpecie delectatur; effigiem vero doctrinæ ſolidam illam ab optimis auctoribus mirifice expreſſam temere projecit. Platonem, Ariſtotelem, Thucididem, Demoſthenem, Iſocratem, Xenophontem, Ciceronem, Salluſtium, Livium, Tacitum Scriptori noſtro pervolutandos eſſe, ego nunc ſi dixerim, nonne, cum a vobis, veſtrique ſimilibus diſceſſero, reliquis omnibus, qui pene ſunt infiniti, aut merus Grammaticus, aut ineptus videar amator antiquitatis? Tantum (proh!) a veterum ſtudiorum gra-

vitate descitum est, tantaque affluxit copia eorum, qui suæ blandientes inertiæ libellos nescio quos de Republica leviter, atque inconsiderate scriptos in ore semper, atque in manibus habent: Auctores autem fuisse alios, qui tanta de re, uberrime, ut decet, atque ornatissime scripserint, fortasse me suspicantur quidem. Atque inter veterum doctrinam, istorumque levitatem hoc ego interesse facile ex me cognosco, quod illos quum lego (lego autem quotidie) nunquam non occurrit aliquid novi, atque præclari, quo nostrum alatur ingenium: Ab horum vero lectione jejunior etiam recedo, quam quum ad legendum accessi. Illi igitur humanæ prudentiæ fontes, illa capita, unde administrandæ Reipublicæ ratio optima peti potest. Equidem miror in hac Civitate, quæ habita semper est doctrinæ domus, & dignitatis, jacere pulcherrimam hanc, maximeque necessariam, de qua disputatur, scientiam: In hac, inquam, Civitate, in qua, & Impe-

rium

rium prudentia magis, quam armis continetur, & nemini non patet aditus ad Rempublicam. At memoria teneo, audivisse me ex Gallo homine, docto inprimis, ac nobili, quum diceret, Ludovicum non tam cognomine, quam rerum gestarum, & consilii præstantia Magnum, quum animadvertisset studium politicæ disciplinæ negligi a suis, novam quamdam Academiam, viro illo doctissimo, & Reipublicæ gerendæ peritissimo Colberto auctore, atque hortatore, instituisse. Hujus Academiæ proprium erat res magnas, atque memorabiles, sive ex vetere, sive ex recentiore historia proferre, judicium suum interponere, omnes vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis caussas conferre, &, quicquid in quamque partem dici posset, expromere, atque ad accuratam politicæ doctrinæ normam diligentissime perpendere. Utinam Romæ, ubi plurimæ sunt optimarum artium Academiæ, hoc etiam tam sapiens, Reique publicæ tam utile vigeret insti-

ſtitutum! Eſſet profecto quaſi ſchola, ex qua optimi prodirent Pontificiarum Epiſtolarum Scriptores; quos ex anguſto illo verborum opificio per me eductos, videtis in pulcherrima civilium rerum ſcientia late dominari. Dominari autem, inquit arridens *Fortius*, ut alii tibi concedant, Juriſconſulti certe noſtri acriter repugnabunt, nec vero ferent Scriptorem hunc tuum illam ſuam veluti poſſeſſionem depaſci. Provocabunt etiam ad Furiettium noſtrum, qui (juri dicundo cum præſit) eam illis actionem dabit, quæ actio dicitur finium regundorum. Hìc *Furiettius*, namque, inquit, ad infinitam illam multitudinem litium, varietatemque cauſſarum, quæ me Romæ enecat, etiam hanc moleſtiam aſſumam, ut Tiburtino in otio de pangendis finibus diſciplinarum cognoſcam? Verum, (ut opinor) me Lucchesinius judicem rejiciet, negabitque Juriſconſultum de Juriſconſultorum cauſſa æquo poſſe jure decernere. Tum ille, ego vero non modo,

modo, inquit, non recuso, sed etiam vehementer velim vos adhibere arbitros, qui, æquissimi omnium quum sitis, non ita vestram scientiam amplexamini, ut omnia illi in sinum congeratis. Fuerit hoc eorum, qui quæstus, ac ambitionis gratia artem illam suam hoc quasi præconio venditarunt. Sed habent artes suos quæque fines, extra quos, si sibi consentaneæ esse velint, egredi iis non licet. Jurisprudentia igitur, quæ partem Reipublicæ administrandam suscepit, non sane debet invadere in eam scientiam, quam civilem Plato vocat, quæque universam complectitur, & regit Rempublicam. Quæ Jurisprudentia quidem propter plurimas in hominum societate opportunitates cum civili scientia tam arcte copulata est, vix ut videatur ab ea posse sejungi. Sejungenda tamen, eodem auctore Platone, ne sublato earum discrimine, perturbatio existat civilium officiorum. Ut enim unum est hominis corpus, membra plura, ita Respublica quidem una est, di-

versa munera, aliaque aliis præstantiora. At necessarii sunt in Republica Jurisperiti. Quid manus, quas natura dedit homini rerum fere omnium ministras, quam sunt necessariæ? Nunquam tamen id sibi assument, ut capitis fungantur munere. Similiter Jurisprudentia leges, sine quibus humana societas stare non potest, quasi manus adjutrix, explicat, tuetur, exercet. Quid scientia civilis? Sedet domina & caput consiliorum omnium, leges ipsas, quæ neque ad omnia valent, & cum temporibus plerumque labuntur, sancit, immutat, id denique unum agit, quod universæ expedire civitati cognoverit. Illa denique administrum aliquem, ut idem ait Plato, hæc principem instituit reipublicæ. Quamobrem minuenda est eorum opinio, qui, propter illam Jurisprudentiæ cum civili scientia necessitudinem, omnem civilis scientiæ vim in Jurisprudentia positam esse existimarunt; ut, quemadmodum Stoici, sapiens qui esset, Regem esse ma-

magnifice magis, quam vere prædicarunt, ita hi Jurisconsultos solos esse dicerent idoneos moderatores, & legitimos quasi dominos Reipublicæ: quod omnino falsum est. Num tu igitur, inquit *Furiettius*, me, aut hunc Fortium Jurisprudentiæ multam salutem jubes dicere? Quæ tamen ad opes, atque ad honores mirum quantum valet in Republica nostra: Aut, quoniam non est integrum nobis consilio uti tuo, num Adolescentes eos, qui ad Rempublicam accedere velint, deducendos censes non ad Juris, sed ad Magistros Epistolarum? Quibus quidem solis scientiam tribuere civilem mihi videris: Id quod haud scio, an verum sit, a consuetudine certe nostræ civitatis abhorret. Ego vero, inquit *Lucchesinius*, neque vos instituti vestri poenitere arbitror debere, præsertim, quod optime processerit, neque meum esse judico niti, & pugnare adversus consuetudinem, cujus tanta vis est, ut ejus gratia peccare interdum quo-

quodammodo liceat. Sed neque a consuetudine petendum est testimonium veritatis, neque quid valeat ad honores adipiscendos in hac disputatione quærimus. Nam si id quærimus, non tam Jurisprudentiæ fiducia nitendum nobis est ad honores, quam pecuniæ, quæ fortasse multo expeditiorem, & quasi compendiariam quibusdam munisse videtur ad opes viam. At neminem unquam vidi factum esse pecunia Politicum. Itaque scriptorem nostrum non in republica dominari, sed in scientia politica diximus, quam ei necessariam esse contendimus, ex eoque fieri arbitramur, ut capessentibus Rempublicam adolescentibus, melius consulere videatur, qui eos in Pontificiis Epistolis conscribendis, quam in Juris formulis addiscendis ad civilem prudentiam exerceri malit. Nulla certe in Forensium Jurisperitorum scriptis, Forensium inquam (id enim diligenter intelligi volo) de Regum vel amicitiis conciliandis, vel cupiditatibus flectendis,
de

de viciſſitudine temporum, de publicorum varietate negotiorum litera invenitur. At his omnino rebus, unde ars omnis redundet oportet adminiſtrandæ Reipublicæ abundant Epiſtolæ Pontificum miſſæ ad Reges & Cæſares: quibus qui ſcribendis aſſueverit, ſi mente ſit idem bona, boniſque diſciplinis præparata (id enim eſt quacunque in arte nobiliore perneceſſarium) næ is haud paullo melius ad Rempublicam inſtituetur, quam qui in Forenſium doctorum libris pervolutandis ætatem conterat; Qui quidem doctores magna profeſſi, in parvis, ut ait Cicero, verſantur. Atque ex illa inſtitutione, præſertim ſi uſus deinceps acceſſerit Legationum, & cognitio rerum externarum, rarum illud genus exiſtet virorum, qui & ad Pontificias Epiſtolas conſcribendas genus afferant orationis grave, ſplendidum, quaſique ex ipſa Republica depromtum, & principem etiam apud Pontificem Maximum inter ſcribas, in ipſaque adeo imperii adminiſtra-

nistratione locum obtineant cum dignitate: sicuti nunc revera obtinet Silvius Valentius Cardinalis; quem non Forum, credo, sed politica percepta disciplina, sed Legationes obitæ ita instruxerunt ad tractationem rerum maximarum, ut BENEDICTO XIV. sapientissimo illi hominum & rerum æstimatori, cum fidem & diligentiam, tum etiam ingenium & solertiam probaret suam, difficillimo tempore, difficillimo in munere, maximo Reipublicæ bono. Quare non injuria Sadoletus, ut accepit Rainutio Farnesio, quem nuper Cardinalem Avus Pontifex creaverat, magistrum aliquem, nescio quem, forensis Jurisprudentiæ datum, statim longiorem epistolam scripsit, & plenam omnium rerum, quæ adolescentem ab istiusmodi studio ad majora quædam revocarent. Meminisset, non se Foro, & litibus, sed universæ Christianæ Reipublicæ natum esse: Cujus gerendæ ratio non aliunde petenda erat, quam a Philosophiæ fonte, & cognitione

tione rerum divinarum. Haec Sadoletus Cardinalis in omni recto studio semper, magnisque rebus versatus. Contra quem aliam Epistolam ad eundem Cardinalem Farnesium inscriptam edidit e forensi turba Massa quidam Gallesius, qui omnes partes illius senatorii muneris exprimendas esse e Jurisprudentia dictitabat, idque tam inepte, ut omnes intelligerent, caussam minime bonam patroni inscitia factam esse deteriorem. Sed Auctores quidem eruditi & graves, inque his Germanus ille Conringius, homo impia licet superstitione imbutus, doctus tamen, &, si quid ad rem pertinet, Jurisconsultus, Sadoleto magis, quam Massae assentiuntur, & aliam esse docent regendae Civitatis, aliam Juris interpretandi scientiam. Ego autem non id dico, neque enim huius est institutae quaestionis, sed tantum Jurisperitos amice rogo, ne a politicae quasi regno scriptorem nostrum ejiciant, & ipsi, quibus pars reipublicae attributa est,
in

in totam invadere rempublicam, eamque, ut seditiosi cives, perturbare ne moliantur. Quod minime facturos existimo, totosque etiam futuros a me, si veri sint, & germani Jurisconsulti, quorum opera, ac doctrina video non minui, sed augeri etiam posse scientiam rerum politicarum. Tum ridens *Furiettius*, Non pugnabimus, inquit, tecum amplius. Quod enim Jurisconsultis primo eripere conabare, id ipsum artificio quodam orationis tuæ deinde effecisti, ut rursus concedere viderere. Hic *Fortius* neque illud mihi, inquit, vehementer non probas, Lucchesini, quod paullo ante dixisti de veris & germanis Jurisconsultis. Nam duplex esse genus Jurisconsultorum mihi quidem videtur, cum cogito, tam multos in huius muneris gravitatem, ac nominis irrepsisse, ut non sine caussa hæc inducta partitio videatur. Quis enim in gregem illorum, qui non docti ipsi quidem veniunt in Forum, sed ex Foro doctrinam

nam omnem suam arripuerunt, claros Viros conjiciat, qui ad Forum, atque ad judicia nulla non humanarum, divinarumque rerum cognitione præditi accedunt, qualis, es Tu, Furietti mi, qualis est is, quem mihi quum in Forum veni, tanquam exemplar proposui ad imitandum, Clemens Argenvillerius, aliique præterea, quorum, si usquam est, Romæ est copia digna huius Urbis gloria? At isti, inquit *Lucchesinius* non unius Jurisprudentiæ suffragatione; sed nativo quodam recto sensu; & multiplici rerum cognitione instructi ut producantur ad Rempublicam, atque in politicæ scientiæ possessione pedem ponant, non recuso, & quominus recusem maxime omnium BENEDICTVS facit XIV. Pontifex Maximus, qui, quum juris omnis sit consultissimus, talis est Pontifex, ut eius in scribendo doctrinam mirentur omnes, in agendo sapientiam nemo desideret: In quem mihi intuenti illud verissimum videri solet, quod vete-

veteres quidam Philoſophi affirmarunt, ſcientiam unam optime qui tenet, eum tenere omnes, propterea quod communi vinculo & cognatione quadam inter ſe continentur. Illis autem aliis, ut in privatorum cauſſis defenſitandis, ſcriptitandiſque ſeſe jactent ego quum conceſſero, illud certe nemo tribuet, ut e vepretis Fori ad arrodendam potius, quam ad regendam rempublicam emergant, in eamque ſcientiam involent, quæ Scriptoris noſtri adeo propria eſt, ut ex ea conſtare totus videatur.

Quamquam Pontificiarum Epiſtolarum Scriptori, ſi meminerit, quem ſcribendo referat (hoc enim poſuimus tamquam fundamentum diſputationis noſtræ) ad prudentiam rerum civilium adiungenda eſt cognitio rerum divinarum. Neque audiendi ſunt, qui hæc duo, quæ ſejuncta eſſe non poſſunt, diſcerpunt tamen; atque ita diſcerpunt, fieri ut negent poſſe, ut idem ſacris, idem reip. præſit, quaſi aut nulla ſit in religione ad rempublicam regen-
dam

dam vis, aut odio quodam perpetuo Imperium a Sacerdotio, si ruere nolit, dissidere debeat. Quod contra videtur. Nam neque firma est respublica, quae religione caret, neque tutum Imperium, quod cum Sacerdotio digladiatur. Parco exemplis, ut in re nimis clara. Quis enim non videt, sublata religione, atque adeo justitia, quibus rebus omnis humana societas continetur, societatem ipsam, quibusdam veluti nervis exsectis, dissolutam ac debilitatam jacere? Aut quae potest esse concordiae, vel denique salutis in civitate spes, si Sacerdotii, atque Imperii potestates, quae ad conservationem civium coalescere una debent, pravo consilio distrahantur? Valuit semper in optima quaque republica haec divinae, atque politicae scientiae conjunctio. Hinc Athenienses omnibus semper publicis consiliis Sacerdotes quosdam adhibuerunt: Hinc Lacedaemonii & Regibus illis suis augurem assessorem dederunt, &, siquid gravius accideret, Delphos usque mittebant,

bant, qui oraculum sciscitarentur. Hinc Lycurgus, Numa, aliique optimi rerumpublicarum institutores atque moderatores humanam societatem hoc religionis vinculo maxime devinciendam esse existimarunt. Atque hæc fuit, credo, caussa, quamobrem ille Philosophorum ingenio, & doctrina princeps Plato a civili viro, quem informandum susceperat, Jurisprudentiam sejunxit, Theologiam non sejunxit; & Sadoletus Cardinalis ea in Epistola, quam supra commemoravimus, Farnesium dehortatus qui erat a Jurisprudentiæ studio, ad rerum sacrarum studium vehementer hortatus est. Hanc igitur coniunctionem maxime intelligat oportet Pontificiarum scriptor epistolarum. Eius noscat caussas, vim teneat, eaque ad homines apte, atque ad tempora in scribendo utatur. Hoc autem magis est scriptori nostro in his rebus pernoscendis nunc elaborandum, quo; nostris præsertim temporibus, gravior, latiusque serpit certorum hominum vel error vel

dolus,

dolus, qui magni tum denique politici sibi videntur esse, si auctoritatem Pontificis convellant, & serant, atque alant inter eum, reliquosque Principes caussam semper aliquam dissensionis. Ex quo quum multa, tum illud existit malum, ut neque Pontifex Maximus a Principibus pro religionis tutela, quæ sibi petenda sunt, satis libere petere possit; neque illi tot obscuris suspicionibus exulcerati satis prolixe præstare velint, quæ debent. Quum autem ejusmodi scribendi caussæ incidunt, quæ nimium jam sæpe incidunt, unde nam nisi a sacris literis scriptori nostro argumenta sumenda scribendi? Inde est omne Pontificiæ doctrinæ robur, inde omne dignitati ornamentum. Propter eum, quem Pontifex Romanus habet a Deo in Christiana Republica locum principem, sancte atque auguste colitur a Regibus, gentibusque fere omnibus; eiusque habent scripta vim legis, & cælestis cujusdam oraculi. De religione, de ceremoniis, de

conformandis hominum moribus. ipse unus consulitur, ipse respondet. Sed tantam hanc, tamque late diffusam Pontificis auctoritatem una conciliat religionis sanctitas, & sacrarum usus literarum; quas qui ignorat, nunquam, mea quidem sententia, perfectus erit Pontificiarum scriptor epistolarum. Nam quum Pontificis auctoritas illa in epistolis maxime appareat, ut ipsæ sint Pontifice dignæ; denique ut eam, quam dixi, habeant auctoritatem, in sacrarum præsertim literarum cognitione positum est. Etenim si civilium rerum cognitionem scriptori nostro necessariam esse diximus, recteque diximus, propterea quod in Pontificis dignitate Principis est etiam spectanda persona; de divinarum rerum scientia quid dicemus? Quum sine religionis præsidio ne ipsa quidem in Pontifice stetisset ad hanc diem Principatus majestas. Illa quidem civilium rerum doctrina utatur scriptor noster, quum opus fuerit (opus est enim interdum, etiam ne humana pru-

dentia destituta religio videatur ;) hæc autem rerum divinarum scientia semper ; atque in toto ; ut ita dicam , spectetur scriptionis corpore . Bossuetius quidem , clarissimum Gallicæ doctrinæ lumen , rectam omnem administrandi Imperii rationem non aliunde peti posse , quam a sacris literis , edito libro , demonstravit ; id quod si ad reliquos Principes valet, valet multo magis in Pontifice M. , in quo nihil non sanctum , nihil non augustum , nihil non esse debet a religione ipsa quasi consecratum . Quare uti Socrates philosophiam è Cælo devocasse , & in urbibus domibusque collocasse dicitur ; ita cælestem Pontifex sapientiam ad civilem usum transferet , atque in omnes reipublicæ partes , in ipsamque quodammodo Regiam introducet . Eamque item ob caussam Pontificias in epistolas inducenda est divinitas quædam sermonis hausta sacris è literis , quas qui habet bene cognitas , atque perspectas , multo certe magnificentius & sentiet ,

 & scri-

& scribet. Omnia enim habent a religione excelsius quiddam atque admirabilius. Qua in re non possum non desiderare prudentiam Cardinalis Bentivoli illius, qui Batavi Belli scripsit historiam, viri coeteroquin prudentissimi. Dixisse enim dicitur, quum epistolas Silvii Antoniani quasdam Pontificis nomine conscriptas legisset, quod multa essent in iis a sacris literis derivata, videri eas sibi Monachum redolere, non Principem: quasi aut Principis, praesertim qui Pontifex idem esset, dignitas cum sacrarum literarum studio pugnaret, aut ad docendos, monendos, regendos populos, ipsosque Reges (quae Pontificis Maximi partes sunt praecipuae) nulla esset in sacris literis auctoritas. Mihi vero tanta videtur esse, ut sine his neque Pontificis satis splendescere dignitas, neque oratio satis potenter influere videatur in legentium animos. Ubi enim major exemplorum copia? sententiarum gravitas? verborum vis? Quanta in his &

quam

quam admirabilis apparet conspiratio illa Imperii, & Sacerdotii? Quantus hinc divinarum humanarumque rerum quasi concentus existit? Equidem quod Crassus de uno XII. tabularum libello; ego de divinis libris verissime dixerim, omnes omnium philosophorum bibliothecas ab illis & auctoritatis pondere & utilitatis ubertate superari.

Neque vero reliquæ theologiæ partes scriptori nostro negligendæ sunt; illaque solum cognoscenda, quæ sunt in sacris literis, quæque paucis, quos tamquam ad manum sibi habuit, occulto quodam ipse Deus, admirabilique modo dictavit. Ea etiam cognoscenda, quæ vel illi Christianæ Reipublicæ principes a Christo præsentes acceperunt, & voce tradiderunt, vel Pontifices Maximi, vel Concilia sanxerunt, vel præstantes doctrina & sanctitate viri scriptis commendarunt suis; quoniam ex iis etiam Pontificiarum epistolarum conscribendarum ratio prudentissime effingenda est. Quæ autem theologiæ

pars contentiosa tumultuatur in scholis, seseque ad pugnandum exercet adversus Ecclesiæ hostes, ut sit utilis ad disserendum, scriptori nostro non nimis necessaria esse mihi videtur. Volo enim in epistolis Pontificiis magis appareat præcipiendi vis, quam disputandi acumen; ne, si intempestivis horrescant Dialecticorum argutiis, recte Bentivolo tum demum videantur Monachum sapere, non Pontificem. Atque etiam vitanda est nimia illa divinarum tracta e sacris libris coacervatio sententiarum, quæ naturalem scriptionis cursum impedit, non adjuvat. Sed erit hac de re fortasse, quum de verbis agemus, accommodatior dicendi locus. Interim videor ne vobis opificem verborum aliquem, aut scriptorem, vel exscriptorem potius formularum descripsisse? Tu vero, inquit *Furiettius*, magnum quendam virum atque admirandum mihi proponere visus es. Quid enim abesse illi potest de maximarum rerum scientia, qui civi-

lium

lium divinarumque rerum cognitione ornatus sit? Et *Fortius*, maiorem certe, inquit, quam plerique suspicantur, & fortasse etiam, quam rei patitur natura. Nisi forte scriptorem illum tuum non facultatis ipsius; sed ingenii & doctrinæ tuæ magnitudine metiri voluisti. Nam quamquam in eo tibi valde assentior, quod inanem a principio elocutionem funditus repudiasti (nihil est enim vana futilique loquacitate contemtius) tamen illud vereor, ut tibi possim, Lucchesini, concedere, quod epistolarum Pontificiarum scriptori res illas, quibus in singulis elaborare permagnum est, oportere statuisti bene cognitas esse, penitusque perspectas. Atqui ego satis superque arbitrabar esse, si arreptas aliunde sententias, & vel subito sumtas decenter scriptor ille tuus vestiret, atque ornaret: id quod eius maxime proprium videtur esse, & præterea ipsum per se magnum adeo, & difficile, ut, si eius industria in plura studia distrahatur, periculum sit, ne, dum

dum rebus nimis ſtudet, verborum amittat elegantiam. Ergo illud *Penitus* theologis, politicisque relinquat, qui ſuam quiſque ſcientiam ſeparatim pertractando, in earum ſtudio conſeneſcere poſſunt, tantumque ipſe ab illis mutuetur, quantum ſibi ſatis videbitur ad hoc duntaxat, ne iiſdem in rebus peregrinus omnino atque hoſpes videatur. Ita & prudentem, ut opinor, conſequetur, & inanem vitaverit elocutionem. Nam ſecus ſi fecerit, ſibi fortaſſe non conſulet, & in alienum invadet; quod Juriſconſultis quum minime conceſſeris; non video, quare ſcriptoribus tuis tribuendum putes. Non eſt enim æqui Judicis aliam in ſua, aliam in aliena cauſſa ſententiam ferre. Tum *Lucchesinius*, De præſtanti, inquit, deque perfecto Pontificiarum epiſtolarum ſcriptore loquor (id enim, quum aliqua de re agitur, quæri ſolet) ex quo facile intelligitur, neque de memetipſo loqui me, qui ab illa perfectione quam longe abſim, optime ſentio, neque de

vestro illo, quem communi & levi quadam rerum intelligentia contentum esse voluistis. Nihil autem a perfectione aberrat magis, quam ut leviter discas, quod optime tenere debes. Illud enim nescio quid continuo apparet, atque extat, quo facile declaratur, utrum is, qui scribat, tantummodo adumbrata quadam earum rerum, de quibus scribit, cognitione sit coloratus, an ad scribendum doctrina omni diligentissime imbutus accesserit. Eadem, quæ peregrinum a cive, doctum hominem a non satis docto distinguit oratio. Ergo istud in sermone notabitur, effugiet in scripto? Quod quidem non prætervolat, ut oratio, sed hæret diutius in oculis animisque legentium. Illud Socratis probabile plerisque videtur, neque tamen verum est, omnes in eo, quod sciant, eloquentes esse: At illud apud Ciceronem Crassi verissimum, qui negat de iis rebus, quæ non fuerint antea plane cognitæ, bene quemquam aut loqui, aut scribere posse. Si igitur scriptori

nostro politicæ, ac theologicæ res pertractandæ, quæ necessario pertractandæ sunt, utramque ille quidem scientiam non ut alienam attingere, sed possidere debet ut propriam & suam. Arduum sane opus, dictum est jam semel atque iterum, sed aliter fieri non potest, si illud sequi volumus, quod in omni re summum & perfectissimum est. Neque vero tibi non æquum videri, Forti, debet, eam a me scriptori meo possessionem dari, unde Jurisconsultos non ego quidem, sed Plato dejecisse videbatur. Non enim Jurisconsultus expostulare & queri iure potest iis se rebus spoliari, quas ab eo licet sejungas, nihil tamen deperit de eius officio & nomine. At scriptori nostro civilium divinarumque rerum scientiam si eripias, quid, quæso, relinques? nisi illum, quem recte & vehementer improbas, nulla subjecta sententia, sonitum inanem verborum. Theologi vero atque politici, quum de amplissimarum disciplinarum magnitudine nihil deminui

vi-

videant, si in earum quasi possessionem immittam scriptorem meum, quid querantur? Habitent illi quidem in sua quisque scientia; deque eo genere rerum, quæ ad se pertinent, acute disputent atque subtiliter; nihil demum reliqui faciant, quod ad pulcherrimas disciplinas ornandas illustrandasque desiderari posse videatur: Non solum non recuso, sed etiam vehementer laudo: faciunt enim, quod proprium ipsorum est. Sed neque scriptor noster, si easdem res ad usum suum necessario traducat, aut illis quicquam detrahet, aut sibi non assumet, quod suum est. Non enim dico, theologum, aut politicum esse posse neminem, quin idem sit Pontificiarum scriptor epistolarum; sed id dico, id omni ratione contendo, nullum esse posse Pontificiarum epistolarum scriptorem optimum, nisi ad easdem epistolas conscribendas politicarum divinarumque rerum cognitione instructissimus accedat. Nostra igitur (si modo scribimus Pontificis nomine, qui est ipse

ipse humanarum divinarumque rerum in terris caput & fons) nostra, inquam, est possessio illa rerum divinarum, & politicarum, ubi tamquam domini consistere, vagarique libere, & quodammodo regnare debemus. Quæ pulcherrimæ disciplinæ, si rite diligenterque excolantur, jam minime verendum est, quin efferant ipsæ per sese eam copiam, elegantiamque verborum, quæ scriptoris nostri sit propria maxime. Rerum enim copia copiam gignit verborum, quæ numquam non facile occurrent atque incident, ubi, quemadmodum Horatius ait,

Lecta potenter erit res;

præsertim quum luctuosum illud ac fatale rerum verborumque dissidium, unde in disciplinas fere omnes non minima invecta est pars incommodorum, aut a nullo alio, aut ab hoc scribendi genere abesse omnino debeat.

Atque hic non alienum videtur, explicare perbrevi, quales hæ sint epistolæ Pontificum Romanorum, in quibus scri-

scriptoris nostri elucere debet industria. Aucto enim, ac mirum in modum propagato sanctissimæ religionis Imperio, propter multiplicem negotiorum varietatem, de quibus & consulebatur & respondebat Romanus Pontifex, varium quoque & multiplex extitit Pontificiarum epistolarum genus. Omitto autem perveteres illas, quæ *Formatæ*, quæ *Tractoriæ*, quæ *Synodicæ*, quæ *Encyclicæ*, quæ *Privatæ* dicebantur: non enim ægre utor iis verbis, quibus res, sin minus latine, certe magis dilucide explicantur. Sed de his epistolis, aliisque plurimis non est dicendi locus, quum & Pontificibus Romanis eæ fuerint cum ceteris Episcopis communes, & a multis ecclesiasticarum rerum admodum prudentibus viris, præsertim vero a Francisco Bernardino Ferrario de iis fuerit diligenter, copioseque pertractatum. At epistolæ illæ propriæ Pontificum Romanorum, quas antea dispersas collegit primum omnium Dionysius Exiguus, deinde Antonius Cardinalis Caraffa,

ſa, tum Antonius Aquinas, cui debere ſe plurimum ille Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ parens Baronius profitetur; poſtremo autem Petrus Couſtantius Benedictinus, qui inchoatum eorum, modo quos nominavi, laborem ad Innocentium uſque III. producere voluit, Eæ, inquam, epiſtolæ nunc quidem in partes tribuuntur duas. Aliæ enim *Bullatæ*: aliæ *Breves* appellantur: diſcrimen autem *Bullatas* inter & *Breves* quod ſit, & quando incœperit ii afferant, qui Pontificum Romanorum Diplomata illuſtrant. Sed neque *Brevium* epiſtolarum una, atque eadem ratio eſt. Nam aliæ ſummis de rebus a Pontifice Maximo ſcribuntur ad Reges & Principes: Aliæ autem veluti Diplomata ſunt, quibus conſignantur beneficia Pontificum. Atque illæ quidem elegantius quoddam retinuerunt ſcribendi genus; hæ incultius atque horridius, propterea quod certis quibuſdam formulis continentur, quas conditio temporum invexit, atque ita demum amplexa eſt conſuetudo, ut jam neque

neque improbari ſine quadam temeritatis nota, neque mutari ſine multorum querela poſſint. Quamquam ego quidem non video, quid de iis detrahatur, ſi ad rerum ſanctitatem, quæ maxima eſt, verborum addatur elegantia. Neque huius ipſius elegantiæ ſi exempla quærantur, exempla deſunt; veluti illud, quod Pauli III. nomine ſcripſit Sadoletus, & in Urbis loco celeberrimo inſculptum marmore ad Jacobi in via Flaminia viſitur. Quod exemplum propalam poſitum eos (credo) fugit, qui ſoloeciſmos, ſi Deo placet, & Barbariſmos appellant formulas, negantque multa bene poſſe ſcribi, niſi inepte ſcribantur. Verum, illis omiſſis, de his loquamur Epiſtolis, quæ proprie ad nos pertinent, & in quibus, nemine, ut arbitror, repugnante, latina non incommode verſari poteſt, & vero etiam debet eloquentia; quæ iam ſpreta a Philoſophis atque Theologis, pulſa e veſtro foro, locum hunc fere habet unum, ubi publice poſſit conſiſtere. At

vero eloquentia nomen quomodo obtinebit suum, si verba negligat? & ipsa nisi proprie rem significent verba, unde enitescent? Scriptor autem noster nisi latinam plane noverit linguam, qui poterit verbis uti propriis & lectis, in quo profecto vis maxima est ad bene scribendum? Delectum enim verborum originem esse eloquentiæ dixit Cæsar, Cæsar, inquam, qui in maximo Imperio, maximisque occupationibus non alienum existimavit dignitate sua, de ratione latine loquendi accuratissime scribere. Sit igitur mihi latinis literis instructus Scriptor ille, de quo loquimur, neque hominum leviter eruditorum, quorum videtis quanta sit hodie multitudo, opinione & concursu abstrahatur, qui totum hoc latine scribere aut ineptum omnino, ut negligendum, aut non tanti putant esse, ut docti hominis mentem curamque detineat. At mihi inepti esse hominis videtur ostentare eruditionem, & negligere illud, in quo tam multi præstantes sapientia viri ela-

bo-

boraverunt, & rursus maxime docti, linguam illam excolere, a qua tantum in literas omnes profluxit luminis, atque ornamenti. Neque hoc in eam partem disputo, ut dicam: natam esse in hac urbe latinæ eloquentiæ laudem; ab hac urbe profectam ad omnes fere gentes accessisse, omnium instructam genere scriptorum, omnium litam luminibus disciplinarum: hanc unam laudem esse reliquam, qua victi propemodum ab exteris victores vincamus ipsos; atque adeo necessario nos commoveri debere ad huius linguæ studium Romani nominis splendore, majorum gloria, nostro ipso honore & fructu. Verum hæc prætereo omnia: Unam specto Religionem, a qua neque Pontifex, neque Pontificias qui conscribit epistolas deijcere oculos usquam debet. Ecclesia enim, quæ Latina dicitur, latini sermonis usum in sacris, in cæremoniis, in decretis semper retinuit suis, atque ita retinuit, ut quadringentis non ante annis desitum sit latine loqui in iis

etiam concionibus, quæ in templis haberi ad populum consueverunt (id quod observavit Fontaninus multæ homo eruditionis, & amicus meus): ut Pontifex Romanus non sine quodam neque inutili consilio, si quis attentius animadverterit, Oratores olim Principum, nisi latine loquentes, non audiret: Episcoporum vero epistolas, non latine conscriptas, etiam repudiaret; ex quo nemini mirum videri debet, tantam fuisse Pontificum Romanorum, & Conciliorum quoque in latina lingua conservanda curam, atque diligentiam. Aut igitur abiicienda est antiquissima hæc Romanæ Ecclesiæ consuetudo, aut huius linguæ studium necessario suscipiendum: An vero, quod est scire necessarium, non erit recte facere pulcherrimum? Scriptori certe nostro illud est diligenter providendum, ne parvi interesse putet, latine dum scribat, vitiose, an eleganter scribat. Nam neque latinum est, mea quidem sententia, quod incultum, quod barbarum est;

neque dici poteſt, quantum rebus ipſis momenti accedat a ratione ſcribendi. Quod ni ita ſit, cur eaſdem res, ſi ornate explicentur, legit quiſque avidiſſime, ſin tractentur horride, aut nemo legit, aut legit invitus? Cur ipſa interdum veritas infantia obruitur, & perverſitate ſcribentis? Et contra eminent, lateque dominantur errores una ſtyli elegantioris commendatione probati? Equidem quum video Pontificiæ cauſſam dignitatis fœdari ſordibus ſemilatinæ dictionis, multo acriore ardeo doloris vi, quam ſi excellens ille pictor Corrigius noctem illam ſuam miſere deformatam videret in trivio. Atque ut illa cœno oblita vix poſſet agnoſci, ſic inquinatæ ſcriptorum barbarie ſanctiſſimæ res aliæ videntur, atque quum elegantibus expolitæ verbis, tamquam tabulæ collucent bene pictæ, atque in bono lumine collocatæ. Tanti intereſt in ſcribendo cura verborum. Ubi nunc ſunt iſti, qui, ut videantur prudentia quadam repudiare, quod aſſequi inge-

nii tarditate nequeunt, elegantiam contemnunt elocutionis ? Et rebus intenti non se de verbis laborare dictitant ? Nos autem, qui paullo accuratius studemus elegantiæ, grammaticos jam per contumeliam vocant ? Salse admodum Cujacius, restitutor ille Juris civilis, qui quum a legulejo nescio quo exagitaretur ut grammaticus, latinæ quod erat elegantiæ studiosus; scilicet, inquit, huic dolet non esse talem. Quamquam optandum nunc quidem foret, ut Romani homines dolerent nescire latine, neque novis quibusdam opinionibus depravati, gauderent iacere suæ linguæ studium, quæ quidem est non leve Italici nominis decus, &, id quod caput est, Pontificiæ auctoritatis instrumentum.

Sed ut eo revertar, unde me justo quodam expressa dolore oratio averterat, scribendum nobis est & latine, & eleganter; neque tamen non fugienda est in verbis struendis, atque illuminandis operosa nimis diligentia. Elaborata enim concinnitas puerilis est, & detrahit orationi

tioni auctoritatem, & fidem. Quo in genere valde peccatum est ab iis, qui veterum latinorum verba ita cupide, atque intemperanter amplexi sunt, ut alia omnia fastidirent, atque illa etiam, quæ aut necessitas asciverat, aut Religio consecraverat. Tale autem vitium ex eo profectum esse arbitror, quod ubi primum e diuturnis tenebris, quas latinis litteris erumpentes in Italiam Barbari offuderant, lux affulsit aliqua elegantiæ atque humanitatis, perstrinxit statim adeo hominum mentes, ut eius neque usum, neque modum viderent. Unde illa nata sunt, ut alii ex latinis auctoribus verborum tantum flosculos delibarent & carperent, obliti sententiarum, atque in unius vocabuli controversia dijudicanda ingenium omne, atque ætatem absumerent; Alii nullum probarent verbum, quod non esset a Cicerone desumtum, ab iisque, qui ab hac opinione dissentirent, capitali odio dissiderent; alii demum, quod multo est flagitiosius, nova novis rebus
 (id

(id autem semper licuit) non ausi imponere nomina , a Christiana veritate mallent , quam a latina elegantia discedere . Hisce autem ineptiis quid tandem sunt assequuti ? An numerum in scribendo maiorem ? An copiam ? an prudentiam ? Ineptus sane Aonius Palearius , cetera luculentus latinitatis auctor , qui , quo numerosior caderet oratio , invocandos esse Deos immortales , non Deum censuit . Copiosissimi Ciceronis ieiunus imitator Longolius , qui , dum colorem quærit alienum , sanguinem etiam , siquem habet , deperdit suum . Julius vero Scaliger perridiculus , qui totis concidit voluminibus Erasmum hominem non inelegantem , optimeque meritum de literis hanc unam ob caussam , quod servilem Ciceronis imitationem facete irriserit . Quem autem appellem Bembum Cardinalem ? Eum certe , arrepta occasione calumniandi , non veretur impium dicere Langius Germanus . Cuius ego

Bembi,

Bembi, ut in Epiſtolis Leonis X. nomine ſcriptis latinam ſummopere admiror elegantiam, & dignam Principe eloquentiam, ita non poſſum non improbare errorem (utar enim leviore, quam Langius, verbo. Non enim impietatis nomine digna eſt, quæcumque illa fuit, ſcribendi ſuperſtitio, neque maledici conviciatoris acerbitatem doctiſſimi, ampliſſimique viri dignitas recipit.). Sed tamen quid abſurdius? quid porro a ſua, atque a Pontificis perſona alienius, quam quum Chriſti Vicarium, tamquam Jovis aliquem aut Martis flaminem dicentem facit, *creatum ſe Pontificem beneficio Deorum immortalium*? Aut in magna reipublicæ tempeſtate hortantem Venetos, *uti fidant Diis immortalibus*? Sanctiſſimam vero Dei Matrem, cuius templum eſt ſane magnificum apud Lauretanos & religioſum, *Deam* dici *Lauretanam*, quis ferat? Pellatur igitur hæc a Pontificiis Epiſtolis ſuperſtitioſa veterum imitatio; quæ ſi in Paleario, in Longolio, in Scaligero odio-

ſa

ſa fuit atque irridenda, quanto erit magis reprehendenda in ſcriptore noſtro, qui debet in ſcribendo modum ſemper adhibere illum, ut elegantia obtemperet Religioni.

Ecce autem de transverſo alii, qui omni prophanorum contemta elegantia, *Eccleſiaſtice*, ut ipſi ajunt, ſcribi dicunt oportere. In quo illud primum quæro, quid iſtuc ſit, quod tantopere inculcant? Nam ſi veterum illorum Eccleſiæ Patrum, quorum in ſcriptis multa etiam extant ſingularis eloquentiæ veſtigia, doctrinam imitari, eque Divinæ Sapientiæ theſauris (quod illi apte prudenterque fecerunt) exempla depromere, proferre ſententias, eaſque dilucide atque ornate explicare, & ſacrorum etiam librorum verbis, ubi maiorem habent ad ſignificandum vim atque auctoritatem, parce, atque opportune uti, iiſque, veluti ſideribus Cælum. Pontificias epiſtolas exornare; id ſi putant eſſe Eccleſiaſtice ſcribere, optime ſentiunt, ſuæque ſententiæ adſcri-

ſcribant meam. Nam quid illud eſt, quod ego paullo ante tam arcte tenui, accurateque defendi, cognoſcenda eſſe ſcriptori noſtro ſanctiſſimorum virorum monumenta atque præcepta, totamque Divinarum rerum ſcientiam penitus hauriendam? Sin autem nulla puri ſermonis, nulla numeri habita ratione, tertio quoque verbo ingerant *Filialem obedientiam, paternum zelum*, aliaque huiuſmodi; ſi ſacris e libris verba utcumque inſerciant, & ſenſus quoſdam afferant mutilos, atque hiantes, eamque ob cauſſam germanos ſe eſſe arbitrentur Scriptores Eccleſiaſticos, næ illi egregie falluntur; & quam vereor, ne in hac Eccleſiaſtici ſtyli quaſi latebra eorum delitéſcat inſcitia. Fuga enim laboris, qui eſt in recte ſcribendo ſane maximus, diſertam (quod ait Cicero) negligentiam reddidit imperitorum; ut id non oportere diſputent, quod propter ignaviam non libet. Quid? Quod huiuſmodi ſcriptionis genus qui conſectantur, in propinquum interdum, & finitimum

vi-

vitium delabuntur, ut sacrarum literarum verbis temere effrænateque abutantur? Nollem hac in re peccatum esse ab eo, quicumque tandem fuit auctor illius epistolæ, in qua Pius II. doctissimus Pontifex, quum jam senem Maurum Ducem Venetorum ad bellum Thracium hortaretur, quod bellum gerendum erat Philippo Sequano Imperatore, qui annos erat (bene si memini) octoginta natus, hanc suam cum duobus illis senibus coniunctionem *senilem* non dubitavit appellare *Trinitatem*. Frigidum sane dictum, neque Pontificium. Et tamen hoc erratum facile prætermisissem, nisi notatum ab aliis dissimulari non posset, & præterea maxime esset insigne ad cavendum. Nam quod Sanctorum Patrum nomina opponunt, maxime vellem hos tam bene illi imitarentur, quam ego laudo & admiror. Imitarentur enim, quæ maiora sunt in eorum scriptis, sanctitatem doctrinæ, gravitatemque sententiarum, non minora illa, quæ tempo-
rum

rum vitio irrepſerunt. Quamquam ne in Patribus quidem deſunt exempla, latine ſcribendi. Quis enim Cypriano elegantior? quis Lactantio eloquentior? Prudens igitur Pontificiarum, Scriptor Epiſtolarum & vitioſam illam fugiet coacervationem, & hanc vitabit ſacrarum literarum translationem inverecundam; neque exiſtimabit ſe *Eccleſiaſtice* ſcribere, ſi male & ineleganter ſcribat. Eccleſiæ enim cauſſa, & Pontificis dignitas non læditur elegantia ſermonis, ſed ornatur. Obmutuerunt admiratione quadam Romanæ Eccleſiæ hoſtes, ubi ad eos allata eſt Epiſtola illa Pauli III., quæ Concilium haberi generale jubebat, plena gravitatis, plena dignitatis, plena etiam elegantiæ. At iidem, quum deprehendiſſent aliquid aliquando non ſatis accurate ſcriptum in Epiſtolis, quæ multæ datæ ſunt a Pontificibus, tempore illo difficillimo, quam inſolenter riſerunt, ſtomachatique ſunt! Male illi quidem; Namque, ut Demoſthe-

sthenes Æschini quum responderet quædam sua paullo horridiora reprehendenti, negabat in eo positas esse fortunas Græciæ; sic nemo sanus dixerit, in verborum elegantia sitam esse Ecclesiæ, & Pontificis auctoritatem. Sed tamen nostri melius, si hanc quoque improbis hominibus præripuissent caussam ad maledicendum. Quid enim censetis fuisse, quamobrem Pontifices sapientissimi viros non solum doctos, sed etiam latinæ linguæ admodum peritos adhibuerint ad præcepta tradenda Christianæ sapientiæ, unde aureus ille liber prodiit, qui Romanus dicitur Catechismus? Cur Mediolanensis Archiepiscopus sanctissimus, & acerrimus Ecclesiasticæ vindex disciplinæ Carolus, ut Ecclesiæ suæ acta non ineleganter perscriberentur, magnopere curaverit? Qua vero diligentia, quo studio excultum est genus hoc epistolarum, de quibus loquimur, a Sylvio Antoniano, non mediocri homine ingenio & eleganti? Imitentur hunc, qui Pontificias epistolas

las scribunt, & *Ecclesiastice* volunt & ornate scribere. Nam, tametsi hic ipse non interdum impleat animi mei sensum, nonnullaque afferat, quæ non satis habent roboris & nervorum, tamen ille est, fere unus qui scribendi rationem accomodarit ad eam perfectionem, quam sequimur.

Erit igitur in scriptore nostro indoles illa quædam Ecclesiastico digna Principe: erit castitas atque elegantia sermonis: utraque autem ita attemperabitur res, ut in Pontificiis epistolis religionis studium semper, artificium elocutionis nunquam appareat. Artificium enim elocutionis manifesto deprehensum offendit homines, & longissime abest a Pontificis decoro, quo nihil esse debet scriptori nostro antiquius.

Decori autem vis est ea, diligenter ut inquiratur, quid quemque deceat. Decet autem id, quod est cuiusque suum maxime, idque est in omni re magnopere animadvertendum. Hoc igitur attendet Poeta in carmine, actor

in

in ſcena; & nos in Pontificiis conſcribendis epiſtolis negligemus? An gravior ulla eſſe poteſt, an auguſtior Pontificis Maximi perſona? Quem homines ſtupefacti magis intuentur? De quo cupidius avent ſcire, quid ſcripſerit, quomodoque ſcripſerit? Perſonam igitur præſtantiſſimam omnium, omniumque oculis ſermonibuſque propoſitam videre quid deceat, id ſumma eſt cura elaborandum: Et tanti eſt in eius conſcribendis epiſtolis, ut ſine hoc, quod Pontificium Decorum dicimus, nihil valeant omnia hactenus allata ſcribendi præcepta; minimeque erraverim, ſi primum id atque extremum Scriptori noſtro præceperim, ut Pontificem quid deceat, probe norit. Nam ſi id norit, primum ſentiet ipſe ſubito, quam magnum, quamque difficile munus ſuſtineat, delectus ad Pontificias conſcribendas epiſtolas, multis implicatas operoſiſque negociis, & quum Regiæ ac Pontificiæ poteſtatis in una perſona coniunctam mirifice vim perſpexerit,

in-

intelliget non ingenio ſolum, & fide, ac diligentia, ſed omnium etiam humanarum, divinarumque rerum cognitione maxima opus eſſe, ad ſenſa mentis explicanda, & conſilia tantæ majeſtatis. Quod optime ut faciat, non contentus vulgaribus quibuſdam Politicæ doctrinæ præceptis, quæ, novitatis ſpecie dum percellunt animos, veræ ſapientiæ nervos elidunt, veterum aſſueſcet præclariſſimorum auctorum lectioni, eorumque incredibilem prudentiam ad rem ſuam, atque ad uſum transferet præſentis Reipublicæ. Idemque quum Chriſtianam Religionem humanæ ſocietatis effectricem, atque cuſtodem eſſe, plurimumque ad Pontificii auctoritatem dominatus pertinere intellexerit, attollet ſeſe altius, ad ipſoſque accedet Theologiæ fontes ſanctos, atque auguſtos, unde quum ſe ad ſcribendum retulerit, quanta, & quam varia ipſe affluet magnificentia rerum veriſſimarum! Hæc autem omnia latinis exornabit verbis

 pro-

propriis, & lectis, eaque ſcribendi ratione, quæ neque nimio depicta ſit artificio, neque inſolenti decolorata barbarie, ſed quæ gravis ſit, quæ dilucida, quæ ſplendida, quæ Pontificem deceat regentem populos, monentem Reges, edentem omnibus leges, & præcepta ſempiternæ ſalutis: quæ cohortari ad virtutem ornate, quæ prudenter revocare a flagitio, quæ optimos collaudare viros, quæ deterrere improbos poſſit, quæ denique ipſius in terris imaginem quandam afferat, & ſermonem omnia regentis, & moderantis Dei.

Hæc *Lucchesinius* quum dixiſſet, & ſilentium fuiſſet aliquod conſequutum, tum ego, Deus immortalis! inquam, qualem tu nobis Scriptoris tui formam, Lucchesini, propoſuiſti! quam elegantem! quam novam! quam refertam omnibus, & rerum, & verborum ornamentis! Id ipſum, inquit *Furiettius*, ego ſum, Lucchesinio dicente, admiratus. Quid Fortius?

Et

Et ille, noli, inquit, quærere; qui ita sum eius oratione commotus, ut vel Jurisconsultis nostris Scriptorem illum suum minime jam dubitem anteponere. Nempe, inquit *Furiettius*, in eo standum putas, quod judicatum olim fuit. In quo tandem? inquit ille: non enim novi. Tum *Furiettius*, Quondam, inquit, quum floreret scriptorum Collegium horum, de quibus est á Lucchesinio sermo institutus, orta est eos inter, & Advocatos, uti vocant, Consistoriales controversia, utri utris dignitate antecederent; quumque multum esset, atque acriter utrinque disputatum, Pontifex, qui tum regnabat, sapientissimus rem secundum Scriptores judicavit; Atque ita Advocati, qui alienas obtinere caussas consueverunt, offenderunt in sua. Sane, inquam ego, ita est: Nam legi in eam rem conscriptam epistolam a Leonardo Aretino, qui & ipse ex eo Scriptorum Collegio erat, in qua quum multa, tum illud inprimis ab eo me-

mini afferri : Mirari ſe, quî potuerit in mentem hominibus venire, quos in foro, non in aula verſari oportet, de dignitate apud Pontificem cum iis contendere, qui ipſius eſſe deberent intimi Pontificis, & graviſſimorum participes conſiliorum. Tum *Fortius*, me vero, nihil iſta de loco, inquit, contentio movet, quæ levis eſt, etiam quum neceſſaria videtur. Illa movent, quæ de ſcriptore illo tuo, Luccheſini, dixiſti præclara, atque divina. Quamquam vereor, ne, quum oſtendere volueris, quales eſſe debeant Pontificiarum epiſtolarum ſcriptores, oſtenderis fuiſſe nullos.

Hic *Lucchesinius*, fuerunt enimvero, inquit, ſi non ab omni elegantiæ laude fœlices, ea certe in ſcribendo auctoritate, & vi, nihil ut in eorum epiſtolis ineſſe non videatur vel ad docendum ſapientiæ, vel ad permovendum eloquentiæ; minimeque mirum ſit, tanti eas apud veteres fuiſſe, ut Adrianus Primus Pont. Carolo Magno Romam adve-

nienti

nienti, tamquam munus luculentum obtulerit uno volumine comprehensas epistolas Pontificum Romanorum. Legendæ certe sunt Leonis Primi, Felicis Tertii, Gelasii Primi, Symmachi etiam, & reliquorum eius ætatis Pontificum epistolæ illæ antiquiores, minus bonis, quo magis admiremur, perscriptæ temporibus latinæ eloquentiæ. Quam multa in iis de abditissimis Religionis nostræ mysteriis! quam multa de divinis legibus! quam multa de moribus conscripta sunt apte, subtiliter, dilucide! Illa vero, quæ requirebant scribendi quoddam genus splendidius, atque nervosius, quam magnifice! quam graviter! Fuerunt Hæreticorum confutandi errores: Ut illi res involutas explicarunt, distinxerunt ambiguas, veras illustrarunt! Fuit Rex aliquis monendus, vel Cæsar, ut ne in rerum divinarum administrationem invaderet: temperatam persequuti sunt, & mediam quandam scribendi rationem. Jus omne retinendæ

 Pon-

Pontificiæ dignitatis, in Byzanthiorum maxime Antiſtitum minuenda arrogantia, continebatur. Ergo in omni genere objurgationis exarſerunt; neque ita tamen, ut non huic orationis generi acri, & vehementi illud alterum lene, & ſedatum admiſcerent; Ne videlicet dignitatis retinentiſſimi qui erant, manſuetudinis obliti viderentur. Nam quid ego dicam de Gregorii Primi epiſtolis, quæ tanta, & tam admirabili refertæ ſunt varietate, & copia rerum omnium?

S. Gregorius.

Atque hic eſt ſine controverſia primus, de quo ſit memoriæ proditum, ſcriptorem fuiſſe Pontificiarum epiſtolarum, & ex eorum numero habitum eſſe, quos ex me cognoſcere vos velle dixiſtis. Antequam enim Pontificatum nactus eſſet, plane conſtat, adhibitum a Pelagio Secundo fuiſſe, qui eius epiſtolas conſcriberet. Nam Hieronymum, & Proſperum Aquitanum eiuſmodi munere functos eſſe, ſuſpicari magis poſſumus, quam liquido confirma-

S. Hieronymus. S. Proſper.

firmare. Ille enim accersitus a Damaso est propter sacrarum literarum peritiam singularem, atque admirabilem, qui de his tantum rebus, quæcumque in disceptationem quæstionemque vocarentur, consuleretur a Damaso, ut ipsius fuisse potius videatur studiorum adiutor, quam scriptor epistolarum. In Damasi præterea epistolis nihil inesse videtur impetus illius concitatioris, qui eminet in Hieronymo, in eumque fortasse vel a fervore quodam ingenii, vel a declamandi exercitatione profluxerat.

Neque vero idem est stylus Prosperi, & Leonis Primi, ut huius epistolas conscripsisse illum asseveremus. Nam Prosper attenuata quadam utitur, & pressa oratione, in qua tamen satis est virium ad differendum. Leonis contra sermo grandis est, & late explicatus, quæsitaque verborum collocatione numerosus, & ob eam ipsam caussam nimis interdum redundans.

Sed ut ad Gregorium redeam, mitto

to, qua vir fuerit ſanctitate, qua Pontifex conſtantia, & conſilio. Scriptorem enim hoc loco quærimus, eoque noſtra omnis referri debet oratio. Fuit is igitur liberaliter inſtitutus, quippe Romæ ſummo loco natus, &, quum Pelagii Secundi Legatus fuiſſet multos annos apud Tiberium Cæſarem Byzanthium, ab eodem Pelagio ad epiſtolas Pontificias conſcribendas adhiberi cœptus eſt. Erat homo rei Chriſtianæ, reique publicæ peritiſſimus: inde illa ſcribendi gravitas, & moralium ſententiarum crebritas. Quæ quidem lucet in epiſtolis maxime, quas, tenuiſſima quum eſſet valetudine, ſcripſit amplius octingentas, præceptis refertas omnes utiliſſimis ad Eccleſiæ diſciplinam, atque ad hominum mores. Nullus tamen apud hunc flos ſinceræ latinitatis, nec lumen ullum artis reconditioris, quam vel contemſiſſe videtur, ſpreta veterum lectione, vel non potuiſſe conſequi, temporum vitio impeditus. Multæ certe tranſlationes, & lon-

& longæ, eoque minus aptæ: verborum item ambitus, non delectus, ut, quum legas, numerus quidam latinus non desit, elegantia desit.

Sed ea sunt Gregorium tempora consequuta, ut ne ex ea quidem parte omnino improbandus videatur, qua inelegans est, atque horridus. Nam Joannem quendam Abbatem, quem Maximus Monachus, qui eodem tempore floruit, Honorii Primi epistolas conscripsisse refert, & doctrina totum illustrasse Occidentem significat, clarum esse video Maximi huius testimonio, non scriptis suis, quæ nulla extant. Itaque, ut hunc omittamus, sunt Gregorium tempora consequuta adeo bonis artibus tetra, atque infesta, ut latina eloquentia, quæ in servilem proiecta adulationem apristino jampridem splendore recesserat, funditus fere interiret. Siquid tamen in illo interitu, atque occasu literarum reliquum fuit in scribendo humanitatis, atque elegantiæ, Romæ certe, atque in Pontificum epistolis Joannes Abbas.

fuit

fuit, adeo ut eloquentia, quæ, Romana vigente Republica, fuerat libertatis, facta esse quodammodo videretur alumna Religionis. Nam quum effervescentium impetu barbarorum perculsa succubuisset Italia, veterum Romanorum deletis institutis, necessario factum est, ut victricium nationum mores Itali homines primo amplecti, deinde (quæ vis est consuetudinis) etiam adamare cœperint agrestes, atque horridos, & plane militares, quos ab optimis infringi studiis existimabant. Itaque humaniores contemnebant disciplinas, quas ignorabant, easque Sacerdotibus pœne solis reliquerant, qui & instituti vivendi suo, à cædibus, atque armis abhorrere debebant, & latini sermonis usurpandi necessitate, aliquid temporis, atque operæ literis impertire cogebantur. Quum autem ne Sacerdotes quidem ipsos puderet, studiis neglectis, arma tractare, tum vero per omne vitiorum genus victrix erupit ignorantia

tia literarum; quæ late longeque diffusa, omnem fere extinxit ubique & bonarum artium, & latinitatis sensum. Ipsæ tum epistolæ Pontificum Romanorum communi hac fuerunt temporum labe contaminatæ, nullæ ut extent a Gregorio Primo ad Gregorium usque Septimum, quæ virtutem habeant aliquam orationis.

At Gregorius Septimus liberalibus disciplinis satis, ut illa ætate, instructus, animum ipsum, quem habuit a natura, &, quem maximarum rerum assidua, acerrimaque cogitatione exercuerat, robustum, atque excelsum attulit ad scribendum. Itaque etsi is non discedat omnino, si verba spectes & numerum, a barbarie suorum temporum, sententiis tamen ita grandis est, ita incitatus, ut animos legentium obruere auctoritate, perfringere impetu videatur; denique facile ut appareat Gregorii epistolas esse, eius, qui ampliorem quandam Pontificatus formam primus induxerit, & rationem

pri-

primus instituerit; quemadmodum Pontifices non solum colerentur ab Regibus, sed etiam timerentur. Post hunc autem Gregorium, omnium eorum Pontificum, qui jacentibus adhuc literis fuerunt, epistolas si legas, illis quidem temporibus nihil habebis in scribendo fortasse melius. Tempora enim illa, quamquam superiorum inscitiam miserabilem ex aliqua parte depulisse viderentur, nondum tamen barbaræ, atque incultæ dictionis sordes penitus abjecerant. Erant certe, qui Theologiæ, erant, qui Jurisprudentiæ, erant etiam, qui Grammaticæ operam darent multam magis, quam utilem. Nam eadem vigebat adhuc bonorum ignoratio librorum, magistrorum inopia, eloquentiæ nox; donec a Francisco Petrarcha in tantis tenebris lumen est aliquod sublatum melioris eruditionis; primoque ab hoc commoti sunt homines ingenio, & doctrina præstantes, ut auderent accuratius, quam superiores, & ornatius

natius ſcribere. Atque hic ſtatim propter nominis celebritatem ab Urbano Quinto evocatus Pontificias & ipſe conſcripſiſſet epiſtolas, niſi literatum otium arctiſſime amplexus, divelli ab eo nullius neque utilitatis, neque honoris invitamento potuiſſet. Nimirum is multa ſcripſit, fuitque & Orator, & Poeta latinus, in eo ſane probabilis, quod, ſi non omnium optime, omnium certe princeps, impolitæ vetuſtatis quaſi fuliginem abſterſerit.

Sedenim hæc facta Petrarchæ mentio commonet me, ut ad Scriptores aliquando noſtros redeam, a quibus aberrare jamdiu videor, dum nimis multa, & fortaſſe aliena de Pontificiis epiſtolis diſputo.

Tum *Furiettius*: Iſta vero, inquit, neque aliena tibi fuerint de Scriptoribus loquenti Pontificiarum epiſtolarum, neque certe nobis audientibus iniucunda. Miror potius in iis Pontificibus commemorandis, quorum in epiſtolis ratio fuit aliqua latine ſcribendi

bendi illis temporibus, præteritum esse abs te Innocentium Tertium, magnum illum Juris Canonici auctorem, & principem. Hic *Fortius* arrisit, & simul, scilicet, inquit, eo prætermisit, quod Jurisconsultus fuerit. Tum ille, Pergisne, inquit, Forti, me apud Jurisconsultos in invidiam rapere, quasi de iis minus, quam decet, aut amice, aut recte sentiam? Quamquam epistolæ Innocentii Tertii, non hominem tantum declarant peracutum ad excogitandum, quid in jure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset; sed maxime gnarum Reipublicæ, & de illa præsertim inter Philippum, atque Othonem de Germanico Imperio concertatione quum agit, genere utentem orationis solerti quodam, & ad rem, cum summa perspicuitate, mirabiliter apto. Verum de Pontificibus eatenus mihi dicendum fuit, ut ostenderem, barbaris etiam temporibus, latinæ eloquentiæ, siqua fuit, in eorum epistolis extare vestigia.

Et

Et quoniam ita traxit commemoratio Pontificum orationem, ut ad Innocentium tertium pervenerim, prætereundus non eſt Paulus ille Beneventanus, quem ipſius Innocentii Epiſtolas collegiſſe reperio, & iis annumeratum eſſe ſcriptoribus, quos percenſere inſtitueram. Ita prorſus, inquit *Furiettius*; ſed mihi videris a Gregorio Primo, quem Pelagii Secundi ſcriptorem epiſtolarum fuiſſe ſtatueras, ad Paulum hunc Beneventanum nimis longo intervallo deſcendere, vel præcipitare potius. Atque id neceſſario, inquit ille; neminem enim, licet curioſius exquiſierim, inter horum ætates interiectum eſſe video, qui quidem vere, & perinde, atque a nobis intelligitur, Pontificiarum epiſtolarum ſcriptor dici poſſit. Nam *Notarios, & Cancellarios, & Scriniarios* etiam, quos barbaro vocabulo appellant, (ſi tamen hi poſſunt in Scriptorum noſtrorum cœtum, ac numerum venire) permultos ſane ex incondita vetuſtate eruere, de iiſque

Paulus Beneventanus.

que loqui, de quorum ſcribendi laude nulla monumenta loquuntur nec aliorum, nec ipſorum, quid, quæſo, attinet? Præſertim quum neque ex inani eorum notitia quicquam accedat vel ad antiquitatis laudem, vel ad exemplum poſteritatis; neque propoſitum ſit colligere omnes, ſed eos tantum Scriptores, qui clari fuerint. Atque ego omiſiſsem etiam Beneventanum illum, eodemque & numero & tempore Ricardum Poſianum, qui Innocentii Quarti, Marinum Ebulenſem, qui Gregorii Decimi, Thomam Campanum, qui Innocentii Quinti, epiſtolas conſcripſiſse dicuntur, niſi eos, annalium memoria teſte, ſciremus aut doctos fuiſse, aut certe habitos.

Ricardus Poſianus, Marinus Ebulenſis, Thomas Campanus.

Neque vero non multos fortaſse, qui commemoratione digni fuiſsent, obruit tempus illud difficile ac turbulentum, quo vaſtata bellis Italia, lacerata diſsenſionibus Eccleſia, & ipſa ad exteras gentes tranſlata ſede Religionis, quum orbata annos ipſos LXX.

Pon-

Pontifice Roma, relicta direptioni, atque incendiis videretur, multæ privatæ, & publicæ tabulæ fœdissime perierunt. Itaque magna facta est in historia labes, ut scriptores Pontificiarum epistolarum non modo non existimari, quales fuerint, sed ne internosci quidem possit, qui fuerint. Illud tamen existimare facile possumus, ad tantum munus fere semper esse a Pontificibus adhibitos, & ultro etiam accersitos, qualescumque illi fuerint, quos literarum, & latine scribendi fama præstare cæteris intelligebant. Itaque accersitus est ab Urbano Quinto Petrarcha, & quum is recusasset, ut antea diximus, evocati sunt Franciscus Brunus, & Colutius Salutatus, tuus, Forti, Civis, qui eo munere functi sunt. Jam magna utriusque laus a Pontifice evocari, qualis fuit Urbanus Quintus, qui, quum Religionis illam cum literis coniunctionem ad Pontificatus præsidium magnopere necessariam esse intelligeret, usque eo fovit studia lite-

Franciscus Brunus. Colutius Salutatus.

rarum, ut & multa multis in locis gymnasia fundaret, & ipsorum studiorum caussa adolescentes aleret mille, ne videlicet studiosis aut industriæ subsidia, aut instrumenta doctrinæ deessent.

At Colutius non mihi judicio Pontificis solum videtur, sed etiam scriptis probatus suis; a quibus quamquam absit perfecta veterum imitatio, quæ multis post annis increbuit, non tamen abest perspicuitas, non eruditio, non conatus etiam quidam elegantiæ. Haud enim tam ipse eleganter scripsit, quam potuit admonere alios, ut eleganter scriberent. Nam, quod in plerisque videmus usuvenire, præcipiebat melius, quam scribebat. Et revera quum monendo, cohortando, percunctando, communicando acueret, atque adjuvaret in studiis juventutem, magister appellatus a Poggio est, & Pater studiosorum omnium.

Multum a Colutio aberat non tempore, quippe æqualis prope, sed scribendi

bendi facultate Theodoricus Niemus, quem Bonifacii Noni familiarem, & scriptorem epistolarum constat fuisse, Durus is fuit, incultus, horridus verbis atque sententiis; acerbus praeterea, criminosus, & in illo Pontificum dissidio, cuius historiam inquinatissimo sermone conscripsit, partibus iratus etiam iis, quas sequebatur. Et tamen hic quasi scriptor in illa sui temporis scriptorum paucitate non ad laudem, sed ad notitiam aliquam hominum pervenit. Theodoricus Niemus.

At huic barbaro habeo, quem opponam, non indisertum Italum Poggium Bracciolinum, qui anno postremo eiusdem Bonifacii Noni scriptor fuit Pontificiarum epistolarum. Is quum latinae in Italia jam literae vigerent, & Chrysolorae Byzanthii adventu post septingentos tandem annos reviviscere graecae inciperent, utriusque linguae facultate instructus genus illud scribendi suum, in quo satis est virium, & facetiarum, ver- Poggius Bracciolinus.

bis interdum non ſatis latinis, neque ſplendidis infuſcare videtur: Id quod ex ſcriptis eius, quæ permulta edidit, facillime perſpici poteſt. Etſi ita omnes tum ſcribebant, ut ad ſuperiorum temporum barbariem, polite admodum, ut ad poſteriorum autem diligentem elegantiam, parum nitide. Sed Poggius & non indiſertus, ut paulo ante diximus, ipſe fuit, & Innocentio Septimo, cuius, mortuo Bonifacio, familiaritate utebatur, magnopere auctor fuit, ut diſertiſſimum hominem Leonardum Aretinum amicum ſuum, & Franciſci, quem ſupra commemoravimus, filium in eandem ſocietatem vocaret conſcribendarum epiſtolarum. Homo enim optimis diſciplinis rite excultus, non invidere æmulis ſtudiorum ſuorum, ſed favere didicerat.

Leonardus Aretinus.

Ergo Romam quum Leonardus Poggii notitia productus ad Innocentium veniſſet, ſtatim offendiſſe apud Pontificem dicitur, & quod iunior vide-

videretur, & quod competitorem haberet Angelum Scarparienſem doctrina quidem inferiorem, at ſuperiorem, ut plerumque fit, ſtudiis, atque opibus fautorum. Sed opportunitas temporis Leonardi doctrinam illuſtravit, omnemque obruit gratiam competitoris. Nam quum Bituricenſium Duci reſpondendum eſſet, qui magnis de rebus literas per eos forte dies ad Pontificem dederat, tentaturus utriuſque in ſcribendo facultatem Pontifex, de Patrum etiam ſententia, dat utrique negotium, ut literis illis reſcribant. Quod quum accuratius Leonardus confeciſſet, & Pontificis, & Patrum omnium, qui reſponſa illa legerant, judicio victus diſceſſit Angelus; ipſe autem ſcriptor factus lætiorem ex contentione fructum gloriæ cœpit. Neque Innocentio Septimo ſolum, ſed Gregorio etiam Duodecimo, Alexandro Quinto, & Joanni Viceſimo tertio familiaris fuit, & maxime utilis: Idque quum ſæpe alias, tum vix creato Pon-

tifice Gregorio Duodecimo cognitum est. Nam quum literæ ad Benedictum Pseudopontificem, hominem vaferrimum, dandæ essent, quæ illum ad pacem, & concordiam hortarentur, quæque ita graviter, & considerate scribi debebant, ut omnium vel obtrectantium judicium subire possent, unus, quum multis scribendi cura demandata esset, facile primas Leonardus tulit, atque habitus est in eo scriptionis genere mirabilis. Et certe scriptor fuit temporibus illis sat bonus, & copiosus, quamquam eo, quo cæteri eius ætatis, vitio laboravit, ut flueret interdum lutulentus. Itaque, Erasmi etiam testimonio, diligenter latine scribendi laude caruit; & fortasse etiam, meo judicio, constantiæ, quum Joannem Vicesimum tertium, a quo florente ipsemet multa se beneficia accepisse prædicat, eius jam præcipitante Pontificatu, deseruerit, eoque relicto ad Florentinos sese in Etruriam contulerit. Quo item se Poggius con-

contulit, verum acta jam ætate, & quum XL. ferme annos ad Nicolaum usque Quintum in scriptorum numero fuisset.

Habuit igitur collegas Poggius, & æquales propemodum Bartholomæum Capram, Archiepiscopum Mediolanensem, scriptis factisque clarum; Antonium Luscum Vicentinum, Rethorem non contemnendum; Bartholomæum Politianum, poetam illis nondum satis eruditis temporibus tolerabilem; Cincium Romanum, literatum hominem; Maffæum Vegium Laudensem, in heroicis carminibus non satis magnificum, sed tamen poetam; denique Flavium Blondum, qui tametsi neque in historia fidem, neque in scribendo elegantiam omnem servaverit, non mediocrem tamen illustrandis Italiæ rebus in Scriptoribus eius ætatis locum obtinet. Addamus huc etiam Joannem Aurispam Siculum, poetam, & oratorem, qui latine non pessime scripsit, græcarum etiam

Bartholomæus.
Antonius Luscus.
Bartholomæus Politianus.
Cincius Romanus.
Maffæus Vegius.
Flavius Blondus.
Joannes Aurispa.

Nicolaus Perottus. iam literarum admodum ſciens; Et Nicolaum Perottum, qui Polibii libros quinque vertit e græco non ut interpres, ſed potius uti Livii imitator; etſi neque elocutionem Livii omnino aſſequutus ſit, neque Polibii ſententiam expreſſerit. Ingenio tamen, atque eruditione, optimi cuiuſque judicio, excellens fuit. Neque vero prætereundum arbitror Dominicum Capranicam, qui quidem etſi propter ſummam nobilitatem, & ſingularem gerendæ reipublicæ peritiam magnus fuit, tamen etiam latine ſcribendi quandam mediocritatem habuit, proptereaque a Martino Quinto eodem ferme tempore in horum ſcriptorum numerum relatus eſt. Nam doctorum hominum amicitias coluit ſemper, & veterum omnium quum hiſtoricorum, tum poetarum lectioni pœne quotidianæ in maximis occupationibus aſſueverat. Et erat omnino tum mos, ut reliquis in rebus fortaſſe melior, ſic in hoc ipſo prudentior, ut principes in Eccleſia viri

Dominicus Cardinalis Capranica.

viri maiore quodam essent erga optimas artes studio.

Sed nolite putare quemquam flagrantiore in literas animo fuisse Nicolao Quinto; quo Pontificatum tenente, pulcherrimæ omnes disciplinæ maiorem assumsisse vim, atque existimationem videntur. Hoc igitur Pontifice, & multi fuerunt ex iis, quos nominavimus, scriptores Pontificiarum epistolarum, & plures additi a Nicolao ipso, ad quem doctrinæ, & eloquentiæ fama præstantes certatim homines aut sponte, aut ab eo invitati confluxerant.

Hoc ex numero fuit Horatius ille Romanus, cuius græcæ latinæque facundiæ est auctor, & idoneus quidem Æneas Sylvius Piccolomineus is, qui Pontifex fuit. Narrat enim, hunc delectum cum multis fuisse, qui Homerum latine redderet: Et hunc unum acri Nicolai judicio satisfecisse dicit: addit, ab Horatio id etiam perfectum esse perbonis versibus, & sane dignis, quos

Horatius Romanus.

quos *sua miraretur, prisca non improbasset ætas*. Fuit etiam Rainutius Aretinus, cuius græcis in literis eruditio laudatur a Valla, qui fuit eius auditor, in latinis facultas ex fabulis perſpicitur Æſopi, quas vertit e græco accurate magis, quam eleganter.

Rainutius Aretinus.

Adiungantur iis Jannotius Mannetius Florentinus, qui philoſophiæ deditus, literarum ſcientiam non neglexit, & tam promta fuit, & parata in loquendo, ſcribendoque celeritate, ut, quæ ab aliis græce legerentur, latine ipſe ſtatim redderet: Petrus Nucetanus, de quo nihil accepimus, niſi certum fuiſſe Nicolao Albergato Cardinali auctorem, ut in legatione illa ſua nobili ſcriptorem epiſtolarum ſuarum in Galliam duceret Æneam Sylvium Piccolomineum, quæ prima fuit homini ad amplioris fortunæ ſpem commendatio. Atque ipſe Æneas in eodem ante Pontificatum numero fuit, qui variis in Republica, atque in Eccleſia rebus, ſtudiiſque exercitatus & egit multa

Jannotius Mannetius.

PetrusNucetanus.

PiusSecundus Pont.

multa sapienter, & scripsit multa praeclare, atque ita scripsit tamen, ut eruditio summa appareat, elegantia mediocris. At iisdem temporibus Petrus erat Candidus Decembrius, in quo elegantia fortasse maior, vis certe minor, nullus numerus; scribendi autem labor infinitus, quum libros (si elogio credimus, quod in eius sepulchro esse incisum accepimus) centum, & viginti septem aut scriptitaverit ipse, aut a graecis transtulerit.

Petrus Cādidus Decembrius.

Atque etiam fuerunt, eodem Pontifice Nicolao, Tortellius Aretinus, Philelphus Tolentinas, Valla Placentinus literati omnes, sed in latina lingua existimatores magis metuendi, quam scriptores mirabiles. Erant enim eorum verba latina fere omnia, quorum momenta fastidiose perpendebant; at succus deerat, & aequabiliter in omnes scriptionis partes diffusus vividae latinitatis color. Hic ego, quis est, inquam, iste tandem latinitatis color? aut in quo reprehendendi homines

Tortollius
Philelphus
Valla.

mines

mines de latina lingua optime quidem meriti? Tum ille, color hic, inquit, facilius intelligi, quam explicari potest. Intelligitur enim, quum optimi latinitatis auctores cum reliquis legendo comparantur, qui sunt eorum dissimiles. Nam in illis apta quædam forma orationis, & nitida, verba lecta, & propria, sententiæ non abiectæ, ex quo totum illud æquabile existit, quod legentium animos sine satietate delectat. Contra in his, quum se ipsi consulto ad minutam quandam verborum diligentiam limaverint, est nescio quæ macies, atque imbecillitas, quæ universam quasi deformat speciem orationis.

Georgius Trapezuntius.

Et quoniam huius generis facta mentio est, Georgium Trapezuntium non relinquam. Eumne, inquit *Furiettius*, de quo tam præclare in epistola quadam Franciscus Barbarus scribit? Istum ipsum, inquit ille, sed in quo a Barbaro laudatur, reprehenditur a Petavio Georgius, &, mea quidem sententia, verius. Nam & græcos,

eos, quos latinos reddidit, mire depravavit, & fuit, ut vita, sic oratione etiam turbulentus. Præfractus enim homo, arrogans, & grammaticis contentionibus assidue jactatus, aut petebatur ab aliis, aut petebat ipse alios, neque Latinos solum, sed Græcos etiam suos, veluti Gazam, & Bessarionem doctissimos viros. Erga hunc tamen hominem tam morosum, tamque difficilem comis fuit, atque humanus Pontifex Nicolaus; & ei quondam quum pecuniam daret sane grandem, isque verecunde, & dubitanter acciperet, *aufer*, inquit Pontifex, *aufer; non enim semper Nicolaum habebis*. Ex quo, & multis aliis satis constat, singularem fuisse in literatos quoscunque Nicolai Pontificis benevolentiam, & liberalitatem. Quippe istuc, inquit *Fortius*, ab Eugenio fortasse didicerit, qui fuit ante eum Pontifex, eius hominum generis studiosissimus, & quem habuisse semper in ore ferunt illud Platonis: metuendam
magis

magis iis, qui rerum potiuntur, poetæ, vel oratoris iracundiam, quam armati exercitus vim. Tum *Lucchesinius*, recte, inquit, Eugenius, vel Plato. Nam vis interdum vi repelli potest; stylo autem scriptoris inustæ Principibus notæ deleri nunquam possunt. Veruntamen non solum Eugenius, & Nicolaus, sed Pontifices ferme omnes prudentissimi hoc habuerunt omnino, ut doctorum hominum studia, quicunque ii tandem essent, ad suas, & Pontificatus rationes allicerent, atque excitarent; & quod, ut sæpe iam diximus, latine scribendi elegantia qui præstarent, maxime apti viderentur ad hoc munus, de quo quærimus, iccirco Pontifices lubentius illos in numerum aggregarunt eorum, qui Pontificias epistolas conscriberent.

Quum autem hinc fieret, ut oppido plures essent interdum, quam aut Collegii utilitas, aut rei natura pateretur, Callixtus primum Tertius certum scriptorum constituit numerum,

rum, ut essent sex. A quo autem Pontifice Collegii initia repeterem, reperire neque sane potui, neque (vere ut dicam) magnopere curavi. Non enim vehementer ad rem nostram pertinere sum arbitratus, commemorare, quando hic ordo cœperit, quam ampli decreti fuerint eidem ordini a Pontificibus honores, quam multa attributa commoda; quum Pontificum Diplomata aperte istuc ostendant, & iis pervestigandum lubentissime relinquam laboriosis hominibus, qui hæc perquam acute odorantur. Hoc ex me satis est intelligi, Collegium huiusmodi fuisse iam, & vero etiam seminarium quoddam Reipublicæ fuisse, unde (quod ex ipsorum Scriptorum enumeratione licet cognoscere) semper extiterunt magni, atque illustres viri, qui Legati, qui auctores publici consilii, qui regendæ Ecclesiæ duces, & domi, & foris, & agendo essent, & scribendo. Ita & a Scriptoribus nostris, quum docti essent, præ-

sidia

ſidia petebantur Reipublicæ, & Scriptores, qui erant Pontificiarum epiſtolarum, eoſdem doctos eſſe oportebat.

Jacobus Ammanatus Lucenſis.

Tertio igitur Callixto Pontifice ex hoc numero Jacobus erat Ammanatus, doctiſſimus vir, & magnum Patriæ decus meæ; & veſtræ etiam, Forti; ſiquidem Lucæ natus, Piſciæ inſtitutus eſt, eique fuit (ut ait ipſe de ſe in epigrammate, quod ſepulchro incidi ſuo iuſſit)

mens bona pro genere.

Mens autem *bona* non eſt (in quo Natalis Alexander vim carminis ignorans labitur) familiæ nomen, ſed hominis laus. Romam igitur ſine ulla commendatione maiorum homo per ſe cognitus quum veniſſet, facile a Dominico primum Cardinali Capranica, cuius etiam epiſtolas ſcripſiſſe dicitur, deinde ab Ænea Silvio Piccolomineo in amicitiam & familiaritatem receptus eſt. Atque huius Amma-

manatus fuisse videtur studiorum imitator, certe fuit fortunæ particeps. Nam Piccolomineus, Pontificatum ubi adeptus est, statim illum, qui Callixti fuerat, suum esse voluit scriptorem epistolarum. Neque ita multo post Papiensi Episcopatu auctum in senatum legit, in familiam, nomenque suum ascivit, maximis beneficiis ornavit; idque non sine caussa: Doctrina, enim & scribendi laude, huic qui præstiterit ætate illa, non facile dixerim. Scripsit epistolas sane plurimas, Commentarios temporum suorum, nonnulla etiam carmina, quamquam in his plus est argutiarum, quam elegantiæ. At mihi maxime placet, vel dicam minime displicet eius in epistolis oratio plena senatoriæ libertatis, quæ latina est toto fere genere verborum, sed fractis, & sententiosis adstricta periodis, nervis abundat, mollitudine caret.

Eius & æqualis, & collega, & amicus Gaspar fuit, quem Marchio Maffæius, nimis fortasse Veronensibus suis Gaspar Veronensis.

indulgens, magnum quendam virum facit; Ludovicus contra Muratorius ignotum hominem appellat. Et eius quidem ſcripta neque tam multa ſunt, ut propter numerum, neque adeo accurata, ut propter elegantiam celebrari poſſint. Licet id facillime ex eo libro iudicare, quem de vita Pauli Secundi ſcripſit ipſe verbis non admodum elegans, ſententiis vero ita abiectus, ut hunc hominem a Jacobo Ammanato noſtro tantopere laudatum, atque adiutum magis mirer, quam deſertum querar ab Roderico illo Borgia diſcipulo ſuo, qui Pontifex fuit, & ſextus eſt Alexander dictus.

Jacobus Paſſarellius.

Jacobus Venierius Card.

Cum hoc Gaſpare Jacobi duo fuerunt ætate coniuncti, Paſſarellius Ariminenſis, & Venierius Recinatenſis, quorum nulla extant ſcripta, multa memorantur facta. Nam alter in Britanniam, alter in Hiſpaniam Legatus a Pontifice miſſus eſt, & amplis uterque honoribus uſus; Venierius autem Cardinalis etiam fuit, quamquam natura

tura vehementior, & oratione liberior haberetur. Magnos ergo viros res eorum gestæ, eruditos vero fuisse doctorum hominum testimonia declarant.

At Pii Secundi, Pauli item Secundi, & Sixti Quarti Pontificum epistolas qui conscripsisse dicuntur, acervatim hic libet afferre: Neque enim ætate admodum disiunguntur, etsi in plures Pontificatus inciderint. Proferamus igitur Joannem Gobelenium, cuius tanta est cum Pio Secundo in scribendo similitudo, ut quos ipse de Pii Secundi rebus gestis Commentarios edidit, ab eodem Pio profecti esse existimentur: Gorum Senensem, quem bonum virum, innocentem, & sine cuiusquam querela divitem fuisse, sed scripsisse parum accepimus: Leonorum Bononiensem, qui græcas literas a Theodoro Thessalonicensi didicit, & latinarum fuit sane peritus: Baptistam Reatinum, quem ornate scripsisse Gaspar ait Veronensis, scriptor ipse

Joann. Gobelenius.

Gorus Senensis.

Leonorus Bononien.

Baptista Reatinus.

Joan. Ant. Buxius. non satis (ut paulo ante diximus) ornatus : Joannem Antonium Buxium, Episcopum Aleriensem, cuius merito est in emendando Strabone laudata diligentia : Benedictum Maffæium Veronensem summo genere natum, quem tamen, nisi ex sepulchro cognovissemus, in numero nostrorum scriptorum nesciremus fuisse : Veronensem item alterum Domitium Calderinum, ingeniosum hominem, atque eruditum, sed nimis concitum ad rixam, atque ostentatorem (ut est fere semper natio Grammaticorum) : Denique Andream Trapezuntium, Franciscum Nozeranum, Marcellum Rusticum, Gasparem Blondum, quos tametsi nulla ingenii monumenta reliquisse comperimus, tamen latine scribendo valuisse, Jacobus Volaterranus narrat, qui scire potuit. Cum illis enim erat iisdem studiis, exercitationibusque coniunctus. Nam Jacobi Volaterrani, qui & ipse nostro e numero fuit, facultas in scribendo notior. Commentarios

Benedictus Maffæius. Domitius Calderinus. Andreas Trapezuntius. Franc. Nozeranus. Marcellus Rusticus. Gaspar Blondus. Jacobus Volterranus :

rios enim reliquit rerum Urbanarum, qui latinarum literarum fuisse illum significant & studiosum, & non imperitum. Potuit etiam politioris aliquid doctrinæ hausisse a Cardinali Ammanato, cuius familiaris fuit.

Qui vero latine magis, ac diligenter scripserint, iidemque iisdem temporibus scriptores fuerint Pontificiarum epistolarum, fuerunt Leonardus Datus Florentinus, poeta non insuavis, & quum natura, tum etiam ipso orationis genere lenis: Et Mathias Palmerius Pisanus, qui sui temporis historiam scripsit, non rerum exornator amplus, & magnificus, ut historicum decet, sed tamen narrator nitidus, atque elegans.

Leonardus Datus.

Mathias Palmerius.

Jam autem commotis hominum ingeniis, latiusque diffusis studiis artium pulcherrimarum, erat paullo auctior quædam, & diligentior consuetudo latine scribendi. Sed scriptorum nostrorum hoc ipso in genere industriam, beneficio Pontificum exci-

tatam, repentina calamitas Reipublicæ pene pressit. Nam quum Innocentius Octavus Collegium scriptorum horum propter angustias ærarii, bello exhausti, venale habere instituisset, ampliavit illud quidem, ut essent viginti quatuor, multisque & commodis & ornamentis locupletavit; at visus est doctrinæ quodammodo aditum illum obstruere, quem pecuniæ aperuerat. Verum, ne tam facile in præstantissimum Collegium neglectus irreperet literarum, primum obstitit scriptoris eius, qui domesticus dicebatur, reservata Pontifici creatio (hoc enim lege erat ipsius Innocentii sancitum) deinde reliquorum delectus, qui Collegio ita erat concessus, ut maxima cura fieret: tum demum communis illa, de qua supra diximus, iniecta hominibus ad optimas artes commotio. Nam Pontificis valde intererat, scriptorem habere doctum, atque idoneum, qui suo, non alieno lectus arbitrio, consilia graviora, atque abdita expli-
caret:

caret: & Collegii dignitas postulabat, ut eadem, quæ fuerat, maneret in eo fama doctrinæ. Tantus porro autem erat eo tempore ardor studiosorum, ut licet alio distracta cura Pontificum, tamquam ventus, homines defecisse videretur, non flaccescerent tamen studia liberalium disciplinarum. Itaque præclari ex hoc numero scriptores, & Pontifice hoc Innocentio Octavo, & Alexandro Sexto (mitto enim Pium Tertium, qui paucis diebus in Pontificatu fuit) & ipso illo Julio Secundo, qui propter bellicas occupationes durior ad hæc studia videbatur, non defuerunt. Neque enim arbitror non aliqua floruisse scribendi laude, aut Augustinum Stacciolium Urbinatem, quem a Guidone Feretrio (cuius domus cunctæ Italiæ quasi hospitium quoddam patuit liberalium artium) Legatum ad se missum quum Innocentius Octavus summi hominem ingenii, summæque solertiæ perspexisset, scriptorem epistolarum suarum esse voluit: Augustinus Stacciolius Urbinas.

Bartholomæus Floridus Archiep. Cõsentinus.

aut Bartholomæum Floridum Archiepillum Consentinum, quæcunq; eius in exitu vel fortuna, vel culpa fuit, qui ab Alexandro Sexto suas ad epistolas conscribendas primo adhibitus, deinde ab eodem afflictus est miserandum in modum; aut Sigismundum Fulginatem poetam, atque historicum non ignobilem, quem Bembus laudat, & Julio Secundo ab epistolis fuisse ait: aut denique Antonium Ursum Venetum, Episcopum Agiensem, quem scriptorem Pontificium eodem ferme tempore, & non indoctum fuisse statim apparet, simul ut Marcelli ædem ingressus, monumentum eius a læva aspexeris, in quo insculptus est acervus librorum cum luculenta inscriptione. Nam quid ego dicam de Adriano Cornetano Card. qui Alexandri Sexti epistolas scripsisse dicitur? Ut pene memoria exciderat vir commemoratione dignus imprimis! Nam is & ipse scripsit elegantissime, & docuit alios. Libellus indicat, in quem excerptas, quas potuit,

Sigismundus de Comitibus Fulginas.

Antonius Ursus Venetus.

Adrianus Card.

ab

ab optimis auctoribus latine scribendi formas elegantiores congessit; & carmen indicat, quod urbano, & propemodum Horatiano genere de itinere Iulii Secundi conscripsit. Huic homini eruditio honori, pecunia invidiæ, ambitio calamitati fuit.

Sed ecce Leonis Decimi Pontificatus, quem maxime bonis artibus utilem omnibus, vereque salutarem possumus dicere. Ipse enim Pontifex bene a puero institutus & Patris Laurentii diligentia, & Angeli Politiani eruditissimi hominis disciplina, acceptum a Maioribus suis, & Pontificio iam more traditum patrocinium literarum mirifice auxit per sese insigni, & divina quadam liberalitate. Itaque uberrimus tum fuit latinorum poetarum, historicorum, oratorum foetus: Incredibilis factus ubique est ingeniorum motus, quum scholæ omnes, Academiæ, Urbes, Provinciæ, nationes latinæ facultatis cupiditate flagrare viderentur, quum illam certatim

tatim doctissimus quisque, aliusque alio studiosius excoleret: quum alii eruerent, emendarent, interpretarentur veterum pulcherrima monumenta: alii sua proferrent; omnes denique cum barbarie continenter bellum gererent: Qua depulsa tandem, & profligata, cum antiqua Romanorum gloria latine eo tempore scribendi elegantia, & copia æquata videbatur. Tum vero fuit Bembus in scriptorum nostrorum numero, cuius Bembi nomen vobis, o eruditi homines, erit in hoc ipso scriptionis genere instar maximæ laudis. Et nimirum is princeps ex nostris ornamenta illa, & lumina Ciceronis in Pontificias epistolas transtulit: vellem parcius, neque ita Ciceronem imitaretur, ut ea etiam (id quod antea diximus) ascisceret, quæ a Christiani hominis pietate abhorrere videbantur; neque erant ad nostra tempora, nostrosque mores accommodata. In quo sicut a nonnullis reprehenditur, ita laudari in eo debet ab omnibus, quod magni-

Petrus Bēbus Card.

magnificentius, quam antea, & ornatius scribendi genus sequutus, non verba solum, sed etiam vim, atque indolem Ciceronis, & primus, & fere unus omnium maxime expresserit. Quamquam non defuerunt, neque vero desint, qui hoc ipsum improbent, & Ciceronem vituperent tamquam verbosum, atque elumbem. Vituperare quisquam eloquentiæ parentem audet, & tam loquaciter impudens esse, ut eum accuset, quem propter præstantiam nominis vereri deberet, etiamsi minus propter ingenii, iudiciique sui pravitatem imitari posset? Sed hos missos faciamus stultos vituperatores, & si quando se ad scribendum contulerint, ineptos sane scriptores; qui, si homines essent, Ciceronem potius legerent, quam literam scriberent ullam. Ad Bembum revertamur, in quo ingenium maximum, doctrina politissima, studium fuit acerrimum. Declarat multitudo librorum, varietas, elegantia. Epistolas vero Pontifi-
cias

cias ita breviter, & presse, & admodum ornate, & pereleganter scripsit, ut nihil perfectius quærendum foret, si, ut ad dignitatem Principis, ita ad sanctitatem Pontificis apte essent, scienterque conscriptæ. Etiam in Jacobo Sadoleto, qui Bembi Collega fuit, & amicus, plurimæ erant literæ, vis summa ingenii, scribendi autem ratio, si non ita limata, & nitida, ampla tamen satis, & copiosa, & in epistolis Pontificiis colore illo quodam Ecclesiastico, quo Bembus omnino caruit, leviter tincta. Ita Bembo Ecclesiastici sermonis sanctitas, Sadoleto perfectio illa, & latinæ dictionis veluti flos, quumque summus uterque fuerit scriptor Pontificiarum epistolarum, duæ res maximæ altera alteri defuit. Hic *Furiettius*, etiamne his duobus, quos ego plane perfectos rebar esse, tantum, inquit, defuit? Quamquam Sadoleto quod defuit, non quivis unus e turba illa, ut ita dicam, semilatina, sed doctus tantummodo, quemadmodum ipse

Iacobus Sadoletus Card.

es,

es, atque intelligens olfecerit latinitatis existimator. Et vellem equidem de unoquoque ita potuisses iudicare, ut prudens illa tua, atque acris animadversio in epistolis versaretur, quæ Pontificum nomine scriptæ sunt. Quod in Bembo, & Sadoleto fecisti. Nam, quum superiores commemorasti, videbare mihi potius generatim de eorum scribendi ratione, quam proprie de illa cognoscere, qua usi sunt in conscribendis epistolis Pontificum Romanorum.

Tum ille, recte id quidem, & vellem, ut dicis, quantuscunque sum ad iudicandum, potuisse. Sed qui possumus, inquit, in reliquis fere omnibus? Quos quidem Pontificiarum epistolarum scriptores, eosdemque eruditionis fama præstantes fuisse constat, at quas ii nominatim epistolas conscripserint, non satis ex descriptione tabularum constat. Neque porro necessarium est, quum ad epistolas Pontificum conscribendas eandem fere scribendi ratio-

rationem ipsi attulerint, quæ in ceteris eorum scriptis statim occurrit, Qua cognita, quales illi, & quam clari Pontificiarum epistolarum scriptores fuerint, cognosci etiam potest. Neque tamen, quum inciderit, ut id recte fieri possit, non interdum proprie ad ipsas Pontificias epistolas, quas scripserunt, referam iudicium, & orationem meam.

Sed reliquorum scriptorum enumerationem persequamur. Eodem igitur Leone Pontifice fuit Angelus Colotius, quem latinis, quem græcis instructum literis ex disciplina legimus extitisse Joviani Pontani Umbri, eius, qui Neapolim ad Aragonios Reges studium attulit politioris doctrinæ, & quo auctore, & principe ora illa omnis beatissima elegantissimis & artibus, & hominibus frequentari coepta est. Fuerunt etiam Etrusci duo Franciscus Bracciolinus Poggii F., & Æmilius Ferrettius, quos ut Jurisperitos (fuerunt enim & huic studio dediti) haud scio,

Angelus Colotius.

Franciscus Bracciolinus Poggii F.

Æmilius Ferretius.

ſcio, quam tu, Forti, probes: latini quidem ſcriptores mediocres fuerunt. Eundem, inquit *Fortius*, apud nos locum obtinent, ut neque primis Juriſconſultis, neque poſtremis adnumerentur; elegantia tamen ſcribendi, quod tu melius intelliges, & iuris certe ſcientia Bracciolino præſtitit Ferretius. Quamquam eiuſmodi ſcriptores, & multo his etiam præſtantiores, atque elegantiores, quod magis pigeat, vix jam comparent in hac turba novorum voluminum. Ut video, inquit *Lucchesinius*, nos inopia, vos copia laboratis.

Iam Benedicti Accolti, qui Adriani Sexti epiſtolas conſcripſit, quam fuit illuſtre nomen, quum Cicero vocitatus fuerit! Nimis id quidem; neque enim ſunt eius ſcripta ad perfectam omnino divini oratoris imitationem elaborata. Paullo tamen uberius laudatum puto, quod ſplendidus fuerit, atque apud doctos homines gratioſus. Neque inelegans ſane orator, & poeta Benedictus Accoltus Card.
etiam

etiam elegantissimus visus est; ut minime mirer, eum maxima cum gratia, & gloria ad Cardinalatus amplitudinem pervenisse. Illud miror potius, cur in mentem Hieronymo Nigro venerit, Accoltum hunc, Collega Sadoleto quum esset in eo scribendi munere a Clemente Septimo datus, ipsius Sadoleti Bibulum subadsurde, salseque nominare: quasi quemadmodum Cæsar nihil agere Bibulum, suum in consulatu Collegam, sic nihil Accoltum scribere Sadoletus siverit. Tantum enim abest, ut Sadoletus vir optimus invidere cuiquam potuerit, ut ingenue fateri non dubitaverit, epistolas nonnullas, quæ suæ ferebantur, fuisse Francisci Binii: quem hominem ingeniosum, atque industrium in Pontificiis epistolis conscribendis, ut ego, Bonamice, Te, asciverat adiutorem sibi. Atque ipsum Binium video, Sadoleti commendatione, in hunc scriptorum numerum pervenisse aliquot annis post, Iulio Tertio Pontifice.

Franciscus Binius.

Cle-

Clemente autem Septimo Pontifice, in horum scriptorum numero habemus clarum virum, Paulum Valrabarinum, cui ad Pontificis gratiam, & famam eruditionis florescenti in direptione illa, & cæde indignissima, quum Germani, Hispanique in Urbem milites, Borbonio Duce, irruperunt, erepta ferro vita est. Habemus etiam Fabium Vigilem Spoletinum, & Blosium Palladium Sabinum, elegantes auctores ita duntaxat, quum carmina scriberent, quæ pauca legimus, verum suavissima, atque optima. Nam soluta eorum oratio carminum gloriæ, atque elegantiæ non respondet. Hoc autem nescio quo pacto contingere soleat, ut omnes fere, qui poeticæ studeant, & id arte faciant, iidem a versibus ad solutam traducti orationem, humiliores reperiantur. Neque hoc in Vigili, & Palladio solum, qui scripta, ex quibus iudicium fieri debet, pauca sane reliquerunt, sed multo etiam magis in Pontano, in Sannazario,

Paulus Valrabarinus.

Fabius Vigil Spoletinus.

Blosius Palladius Sabinus.

in Fracastorio, in Flaminio, aliisque pluribus eiusdem ætatis poetis nobilissimis intelligi potest: nisi forte id aut naturæ sit, quæ nolit eundem pluribus rebus excellere, aut, quod magis verisimile est, consuetudinis; propterea quod poetæ carminum quasi effœminati dulcedine, laborem ferre non possunt, qui est in soluta oratione paullo profecto maior, quam forte quisquam putat. Nam poeta numeri necessitate adstrictus, non ita facile in scribendo titubat: orator contra, quum sine vinculis sibi ipse quodammodo moderari debeat, plus habet periculi, & laboris, ne corruat, Eos semper excipio, qui paucissimi fuerunt, & propter ingenii magnitudinem in utraque excellere facultate potuerunt. Quam laudem, ne a nostris recedamus, maximam in Bembo, ne in Sadoleto quidem mediocrem video fuisse. Aliqua etiam in Bernardino Maffæo fuit, cuius carmina sunt aliquot, & epistolæ pari elegantia conscri-

Bernardinus Maffæus Cardinalis.

ſcriptæ. Erat præterea gnarus Reipublicæ, antiquitatis peritus, omnibus denique ſtudiis optimis deditus. Atque hic, quum in Pauli Tertii Pontificis epiſtolis conſcribendis aliquot annos verſatus eſſet, Cardinalis factus eſt, neque propterea, ſtudiorum præmium aſſequutus, quicquam de ſtudiorum aſſiduitate remiſit. Nam Maſſæi æqualem Marcellum Cervinum Senenſem vitæ gravitas, morumque ſeveritas maxime illuſtravit, etſi ab eruditionis laude non deſerebatur. Quod doctorum hominum amicitiæ declarant, quibus ille floruit. Utinam diutius in Pontificatu vixiſſet, neque tam breve ei tempus huius ſuæ erga literas voluntatis augendæ, & declarandæ fuiſſet. Romulus autem Amaſæus græcarum, latinarumque literarum ſcientiſſimus fuit: quippe eas Romæ, Bononiæ, Pataviique publice docuit. Eloquentiæ igitur famam ſcripta, & dicta præclare, prudentiæ, facta etiam confecerant. Neque Julium Tertium

Marcellus Secundus Pont.

Romulus Amaſæus.

Pontificem pœnituit abducere a schola doctum hominem, atque in præsidiis Reipublicæ collocare, quem Legatum misit ad Reges, quem scriptorem habuit epistolarum suarum. Copiose, & facile scribit, atque interdum etiam solute, ut minus nonnunquam pressus, neque satis fortis videri queat. Nam de Paulo Sadoleto, qui eodem Pontifice scriptor fuit, quoniam Jacobus Patruus Cardinalis qualis fuerit, audistis, nolite expectare, quid iudicem. In sinu enim Patrui educatus, eius quodammodo & morum, & studiorum imago fuit.

Paulus Sadoletus.

Eodem etiam apud eundem Pontificem munere functi sunt Angelus Massarellius Septempedanus, & Julius Cananius Ferrariensis iisdem fere laudibus ornati: Et concilio uterque Tridentino interfuit, doctusque vir, & sanctus existimatus est. Maiorem tamen apud Pontificem privato obsequio gratiam consequutus Cananius est: scribendi laude illustrior fuit Massarel-

Angelus Massarellus.

Julius Cananius Card.

farellius, quem Paulus Quartus, cuius etiam Pontificias scripsit epistolas, Telesinæ in Brutiis Ecclesiæ præfecit. At illum alterum Atestinorum Principum benevolentia commendatum Gregorius Decimus tertius ad Cardinalatum extulit. Debet etiam non indoctus latinis literis videri Petrus Paulus Gualterius Aretinus, quem in conscribendis epistolis Marcello Secundo, intelligenti Pontifici, probatum constat fuisse.

Petrus Paulus Gualterius.

1. Piorum autem Quarti, & Quinti Pontificum temporibus in nostro numero scriptores habendi sunt valde boni Cæsar. Glorierius, & Antonius Florebellus; & fuisse quidem scripta indicant eorum, quæ in manus hominum pervenerunt. Quamquam Glorierius, qui direptionem Urbis Borboniam illam foedissimam latinis literis mandavit, rethorico potius more, quam historico scribere videtur. Et Florebellus, cuius liber est de vita Cardinalis Sadoleti accurate sane scri-

Cæsar Glorierius.

Antonius Florebellus.

ptus, Cornelium ille quidem Nepotem sequitur, & assequutus videretur, si nitidissimi auctoris lenitatem quandam orationis exprimere omnino potuisset, quam mirari licet omnibus; imitari ne paucis quidem. Tum etiam

Julius Rugerius.

Julius fuit Rugerius, cuius de Theologia scripta habent aliquid elegantiæ. Nam Theologiæ addiscendæ rationem optimam, cuius se quasi inventorem facit, a Melchiore Cano accepisse videtur, quamvis dissimulet. Habenda tamen homini gratia, quod, in qua ipse non maxime excellit, scribendi elegantiam Theologo non esse repudiandam, edito libro, docuerit.

Julius Podianus.

Sed de Iulio Podiano, & Antonio Gratiano dicamus aliquid, quos idem muneris gradus, eademque & studiorum similitudo, & temporis æqualitas coniunxit; quamquam ætate paullo fuit inferior Gratianus, quo Sixtus Quintus epistolarum scriptore usus est. Podianus autem a Pio Quinto scriptor vix designatus interiit. Ergo illi

Antonius Gratianus.

ver-

verborum habent sine molestia delectum, & sententiarum sine satietate copiam; totam denique orationis formam gravem, ornatam, illustrem: Et si quid utrique fortasse deest, quod Podianus parum interdum diligens, nimis Gratianus effervescens videatur, inde arbitror factum esse, quod ille alieno ingenio, hic suo indulserit plus etiam satis. Nam Podianus fortunae pressus iniuria neque Patronum, qualem Gratianus Cardinalem Commendonum habuit, liberalem nactus, atque intelligentem, coactus est studia sua aliorum arbitrio, & tempori accommodare. Neque est quicquam scribenti magis adversarium, quam ingenii, ut ita dicam, servitus. Sed illorum pulcherrima eloquentiae monumenta a nostris hominibus, insolenti quodam rerum domesticarum fastidio, neglecta in lucem revocat Hieronymus Lagomarsinius latini sermonis & amantissimus, & peritissimus, eiusque homo Societatis, quae latinarum litera-

rum fugientem iam gloriam omni scriptorum genere retinere una quodammodo conatur.

Thomas Aldobrandinus.

Podiano Thomas successit Aldobrandinus, Clementis Octavi Pontificis Maximi Frater; neque ipse diu in hoc scribendi genere florere potuit. Eius enim ingenium simul aspectum, & desideratum est. Nam quum græcis, latinisque literis institutus Laertium vertisset e græco, magnamque propterea non solum laudem, sed etiam admirationem consequutus esset, admodum adolescens mortuus est. Nam Antonio Buccapadulio longior vita contigit, qui non uni Pontifici operam suam in conscribendis epistolis præbuit, fuitque vir integer, sed non tam ingeniosus scriptor, quam diligens, atque industrius imitator. Quæ enim Pontificum nomine scriptæ sunt ab illo epistolæ formam aliquam perfectæ imitationis, & quædam optimorum auctorum tamquam lineamenta servant. Hunc tamen (quæ plerumque est proborum

Antonius Buccapadulius.

borum hominum fortuna) Sixtus Quintus scriptoris loco depulit, & huius, quod magis miremur, dissimilem in scribendo, reliquaque omni vita Thomam Gualterutium subrogavit, perfidiosum hominem, atque indoctum, in eo tamen callidum, quod scribendi genus affectarit tenebricosum quoddam, a doctis nunquam probatum, vendibile autem apud imperitos, qui, quæ non intelligunt, admirari maxime consueverunt. Itaque & honoribus, & divitiis, quas unice amabat, processisset fortasse longius, nisi in facinore manifesto deprehensus poenas legibus dedisset.

Thomas Gualterutius.

In eius igitur deiecti locum substitutus a Sixto est Joannes Baptista Canobius, & hoc etiam amoto, qui Francisci Patrui magis nomine, eius, qui Podiani amicissimus fuerat, quam ingenio nitebatur suo, Buccapadulium restituit Gregorius Decimus quartus, qui Septimum Urbanum paucorum dierum Pontificem consequutus est. Sed neque

Io. Bapt. Canobius.

neque Gregorius, neque qui Gregorio successit, Nonus Innocentius multo diutius in Pontificatu fuerunt, acciditque eo tempore, quod nunquam fortasse antea acciderat, ut uno vix anno Pontifices quatuor interirent. Itaque iisdem Pontificibus iidem ferme fuerunt epistolarum scriptores, in quibus aliquod Marcelli etiam Vestrii nomen fuit, poetæ non insuavis, ut Mureti, sed iam deflorescentis discipulum possis agnoscere. Atque hic orationem habuit in Pontificiis Comitiis, cuius mediocritatem eloquentiæ actione occultavit, in qua excellens fuisse dicitur.

Marcellus Vestrius.

Silvius Antonianus Card.

Venio nunc ad Silvium Antonianum, qui Clementis Octavi epistolas conscripsit. Hic omnibus exemplo debet esse, quantum in hac Urbe polleat cum suavitate morum coniuncta vitæ probitas, doctrinæque præstantia. His enim rebus, infimo loco natus, tantam & gratiam, & famam nominis consequutus est, ut Bembis, & Sadoletis

letis par dignitate fieret, neque scribendi laude inferior videretur. Summam enim hominum expectationem concitavit admodum adolescens, ac pene puer, quum in clarissimorum virorum conventu latinorum versuum magnum numerum fudit ex tempore; eamque pulcherrime sustinuit, quum & Romæ optimas artes publice docuit, & ea accurate, cogitateque scripsit, ut ad superiorum scriptorum laudem pervenerint. In Pontificiis vero epistolis eius, quas legi, vel eo mihi maxime probatur, quod neque ita orationis ascivit ornatum, ut Bembus consuevit, qui profana quædam admiscuit, neque rursum eum totum, sicut plerique ante Bembum scriptores Pontificiarum epistolarum fecerunt; repudiavit. Medium quoddam tenuit, neque porro e sacris hinc, atque illinc petitis verbis opus quoddam contexit inconsultum, & plane alienum, sed quum prudenti meditatione orationem extuderit suam, tum illam ornamentis

mentis modicis sacrorum verborum aptissime distinguit. Itaque non sine caussa accedere hunc diximus ad eam scribendi perfectionem, quam in Pontificiis epistolis quaesivimus, atque hunc maxime ad imitandum scriptori nostro proposuimus. Ceterum retinuit ille quidem latinitatis succum, qui Bembi tempore viguit, sed est paullo languidior, &, quo longius aetate processit, etiam remissior. Coeperant enim homines ab accurata illa scribendi elegantia iam deflectere, vel studio rerum novarum, vel maximi laboris taedio, vel denique humanarum rerum conversione quadam perpetua, quae quum summum attigerunt, retro sensim labuntur. Itaque Silvius Antonianus nervoso, uti diximus, caret scribendi genere, minus ille tamen, quam posteriores, qui & nervis caruerunt, & vitio aetatis in peius ruentis, longius etiam a forma veritatis, atque a Ciceronis regula abfuerunt; Cuius quandiu mansit imitatio,

tatio, tandiu perfectæ studium eloquentiæ vixit.

In hoc igitur quasi flexu eloquentiæ Pontificiarum epistolarum scriptores extiterunt Lanfrancus Margottius, Paulo Quinto Pontifici apprime carus, solers in agendo magis, quam in scribendo præstans, dilucidus tamen auctor, &, quum italice scriberet, etiam probatus: Scipio Gobellutius, bene latine scribens, Sirmondi Jesuitæ amicus, a quo per literas non inelegantes flagitat, ut homo Ecclesiasticæ antiquitatis peritissimus scribat aliquid de formulis epistolarum Pontificiarum. Decius Memmolus, qui de Templo Sanctorum quatuor Coronatorum scripsit, & poeta etiam Italicus fuit, ut ex Susanna Tragædia eius, non ita in vulgus nota, habemus cognitum: Porphirius Feliciamus, quem Erithræus uberrimus laudator poetam clarissimum appellat: Gaspar Pallonius, cuius de Pauli Quinti morte oratio habet insignes iam latinæ tabescentis

Lanfrancus Margottus Card.

Scipio Gobellutius Card.

Decius Memmolus.

Porphirius Felicianus.

Gaspar Pallonius.

elo-

Robertus Ubaldinus. eloquentiæ notas: Robertus Ubaldinus, Leonis Undecimi sororis F., quem sapientem hominem, & tectum fuisse ferunt, & in cuius epistolis gravitas summa, & Pontificia quædam inest auctoritas, atque etiam elegantia, si Erythræo credimus.

Leonis autem Undecimi, qui septem, & viginti dies Pontifex vixit (ut ad paullo superiorem ætatem revehar) scriptor fuit epistolarum Petrus Strozzius, quem, ne in languorem illum scribendi incideret, de quo supra diximus, ne Lazari quidem Bonamici Gentilis tui, cuius fuit auditor, disciplina prohibuit. Ego vero, inquam, Bertio nostro e Sodalitate Matris Dei, homini probo, atque in illustrandis patriæ rebus perquam diligenti, habeo gratiam, quod eo libro, quem de scriptoribus Lucensibus aggressus est scribere, Bonamicum hunc in agro Tarvisino natum, coniectura nescio qua ductus, in meam familiam inseruerit. Fuit enim maxime ex omnibus,

Petrus Strozzius.

qui

qui sua ætate floruerunt, græcis, latinisque literis eruditus; & quamquam scribendi laborem non ferret, tantum tamen nominis assequutus est, ut Patavium, ubi publice docebat, concursus ad eum, audiendi caussa, ex tota Europa fierent. Quin etiam accepi Clementem Septimum per Legatum suum Hieronymum Aleandrum egisse cum Venetis, ad se ut Bonamicum venire sinerent, cuius in scribendo opera uteretur, idque præcise negatum esse ab Andrea Grittio Reipublicæ Principe, quum responderet, Venetam Rempublicam hominum excellentium, qualis Bonamicus esset, opera uti malle, quam aliis quibuscunque concedere. Me certe nominis similitudine adductum non negaverim paullo libentius latinis literis studuisse, si possem Gentilis, ut tu ais, mei elegantiam, & copiam aliquantulum assequi. Posse arbitror, ille inquit. Sed Petrus Strozzius a Præceptore suo plurimum abfuit scribendi puritate, &

vi;

vi; cognitione tamen linguarum, & Peripateticæ Philosophiæ studio valuit (nondum enim regnare Aristoteles desierat) Eius est etiam industria laudata, quum Ecclesiam Caldæorum ad Romani Pontificis obsequium traduxit; epistolamque in eam rem scripsit gravem, atque Ecclesiastice eruditam. Neque tamen obtrectantium Romæ invidiam effugere potuit, coactus in Etruriam se se ad Cosmum Medicem conferre, a quo perhumaniter exceptus est.

Joannes Baptista Agucchia.

Erat etiam a philosophia, ab historia, a peritia rerum Ecclesiasticarum instructus Ioannes Baptista Agucchia Bononiensis, qui Gregorii Decimi quinti Pontificis epistolas scripsit; neque fuit ceterorum sui temporis in scribendo dissimilis.

Iam vero increbuerat consuetudo scribendi valde vitiosa, quæ totam immutaverat latinæ formam eloquentiæ. A Iusto autem Lipsio maxime fluxerat, qui studio stoicæ disciplinæ

Sene-

Senecam mirifice adamarat, eius sequutus non tam doctrinæ severitatem immodicam, quam affectatum quoddam, & infractum orationis genus.

Lipsii vero subito plures imitatores extiterunt fama hominis, & rei novitate commoti, eoque ipso, quem imitabantur, multo, ut fit, vitiosiores. Inde incredibiles argutiæ, atque ineptissimæ, & immutatione literæ quæsitæ identidem pueriles venustates: inde turgens, atque inflata oratio, in qua multa erat luxuries verborum, nulla sententiarum gravitas.

Atque huiusmodi scribendi, sentiendique (ut ita loquar) insania, quæ Urbani Octavi Pontificis tempore in latinas literas incubuit, expertes omnino fere fuissent epistolæ Pontificum Romanorum, nisi earum pervertere maiestatem furiosa quadam loquacitate ausus esset Ioannes Ciampolus, scriptor ventosissimus. Unde enim illud, quod in epistola quadam Pontificias execrationes *Tonitrua Vaticani* appellat? Po-

Ioannes Ciampolus.

tuit quicquam dici vitiosius, insanius? Atqui omnia eius hisce sunt verborum, sententiarumque portentis cumulata. Neque ab hoc scribendi genere (est enim animi index oratio) discrepabant hominis mores immoderati, arrogantes. Itaque quum neque ingegium ei deesset, neque Urbani gratia Pontificis, qui poeticis studiis delectabatur, non diu tamen iactare se potuit. Nam nimia dicacitate gravis omnibus, ipsique Pontifici factus invisus, per caussam honoris in Picenos ablegatus est.

Franciscus Herrera. Franciscus deinde Herrera Ligur eodem Urbano Pontifice, & inferioris ætatis proximus Decius Azzolinus Picenus saniores fuerunt, & antiquorum similes, eoque magis sunt mirabiles, quod in tanta, qua de loquuti sumus, perversitate studiorum, longissime tamen ipsi a talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. Alter placidus, ut erat moribus, fluit oratione, & elegantior est. Alter callidior

Decius Azzolinus Card.

dior in illo ſcribendi genere elaboravit, quod eſt prudens, acutum, atque aulæ accommodatius; itaque plus & honoris habuit, & gratiæ, atque in ſenatum lectus illuſtrem tenuit locum.

His duobus interiecti fuerunt Iulius Roſpilioſius Piſtorienſis, cuius poetica ſcripta, quia genus habebant artificii, & locutionis temporibus illis, atque hominibus gratum, laudata admodum ſunt; & uberius etiam, quum Pontifex fuit: Gaſpar Simeonius Aquilanus, qui bene ea ætate ſcribere putabatur: multa certe ſcripſit, & homo erat non vulgaris doctrinæ, atque eruditionis: Franciſcus Nerlius iuris civilis intelligens, ſed ſcriptor tenuis, & latinæ elegantiæ non particeps, non expers. Atque hi, quamquam alius alio doctior, omnes tamen ſui temporis quaſi fuco illiti, iidemque ad Pontificias epiſtolas traducti non copioſi, non varii ſunt, ut eadem omnes, eodemque efferre modo videantur.

Clemens Nonus Pont.

Franciſcus Nerlius Card.

Natalis Rondininius. tur. Natalis autem Rondininii, qui Alexandri Septimi epistolas scripsit, & studia, & spes immatura nimium mors intercepit. Qui si diutius vixisset, detraxisset ille quidem de iuvenili illa ingenii licentia, quæ in eius versibus effervescit, sed haud scio, an aliquid etiam vitii ad pravam eorum temporum consuetudinem scribendi adiecisset. Nam Marius Spinula, qui Marius Spinula. Clementi Decimo, Innocentio Undecimo, Alexandro Octavo, & Innocentio etiam Duodecimo Pontificibus diuturnam in conscribendis epistolis operam præbuit, neque clari est nominis, neque ignoti, & satis ei videtur fuisse non pessime scribere.

At Spinulæ huius tempore maxime illud insigne accidit, quod Innocentius Undecimus scriptorum horum Collegium antiquissimum sustulit. Neque iam reprehendo, quod præmium olim eruditionis, & doctrinæ ad quæstum hominum imperitorum translatum noluerit esse Pontifex sapientissimus;

mus;

mus; illud queror, sublata nundinatione, cum ea simul & Collegium, & quod in retinendo Collegio boni fuisset, sublatum esse. Nam si res eo meliore statu, quo coeperat, stetisset, pateret, ut vestris, Forti, Iurisconsultis, qui Collegium habetis amplissimum Consistorialium Advocatorum, studiosis item bonarum artium suum veluti curriculum, & praemium esset aliquod latinae eloquentiae. Quo iam erepto, & latinis propterea literis iacentibus, ipsa etiam nostrae imminuta videntur esse praesidia Reipublicae.

Idem vero Innocentius reliquos esse duos voluit, quorum alter Pontificis Maximi nomine scriberet ad Reges, & Principes, eoque, quo nos, munere fungeretur, alter diplomata curaret, quibus, ut supra significavimus, consignantur beneficia Pontificum Romanorum. Horum autem diplomatum officio gravissimo praeest nunc summa cum laude noster, Furietti,

ti, amicissimus Cardinalis Dominicus Passionæus, excellenti vir ingenio, & exquisita quum librorum, tum eruditionis copia abundans, qui legationibus obitis, rebusque gestis magno sæpe fuit, & est usui Reipublicæ.

Ulysses Gozzadinius Card. Sed, ut reliquos, qui iam paucissimi restant, persequar, Ulysses Gozzadinius Bononiensis, quem, Romam quum nos venissemus, Pontificis Innocentii Duodecimi scribentem epistolas cognovimus, studiis deditus amoenioribus, & latinæ non ignarus eloquentiæ fuit; ita tamen, ut ineptam illam, & perversam scribendi rationem (resipiscere enim iam homines incipiebant) abiicere velle potius, quam posse videretur. Multis tamen probabatur; at mihi, qui Hadrianum Belgam, scriptorem latinum elegantem, & eloquentiæ magistrum non ignobilem Pisis audieram, omnino placere non poterat. Hadrianus enim mihi auctor fuit, ut, si speratam latine scribendi gloriam consequi vellem

Cice-

Ciceronem maxime sequerer, neque ad ineptias abirem, quibus erat adhuc ætas infecta. Huius igitur hortatione excitatus, præceptisque imbutus, non, Romæ quum essem, quod Pisis acceperam, quantumcumque erat, augere destiti lectione, & stylo. Græca cum latinis coniunxi, utque Demosthenis vim, & fulmina in dicendo penitus cognoscerem, ea caussa mihi aliquot eius orationes latine reddendi fuit. Neque his contentus applicavi me ad amicitiam, & familiaritatem doctorum hominum, qui tum in Urbe florebant, & sanioris eloquentiæ disciplinam revocare se profitebantur. His autem domum suam, veluti musarum diversorium quoddam patefecerat iam Christina Svecorum Regina, celebrata carminibus omnium poetarum. Erat interim Arcadum Cœtus institutus, & magna inde orta æmulatio studiorum optimorum, creatusque Pontifex Clemens Undecimus magnum pulcherrimis artibus lumen, magnum præsidium attulerat. Ipse

enim doctus non poterat non fovere in aliis, quod sensu gustarat suo. Loquor, ut opinor: sed licet ex epistolis iudicare, atque orationibus etiam, quas, renovato veterum Pontificum instituto, habebat ad Populum. Quantum in his ornatæ, atque Ecclesiasticæ dictionis! quantum gravitatis, atque prudentiæ! Utebatur ille quidem (nam Gozzadinium Cardinalem fecerat) opera Christophori Battellii, sed scribebat ipse multum. Battellius autem Ecclesiasticarum rerum peritius, non erat ad latine scribendum imparatus. Cuius industria magis etiam tum & probata, & desiderata est, quum illum Innocentius Decimus tertius, mortuo Clemente Undecimo, Pontifex factus a Pontificiis conscribendis epistolis amovit, eique rei Mattheum Scallionium præfecit, ignotum hominem, & repentinum, neque, quod ad rem pertinet, suspicantem, quale esset ornate, & latine scribere. Igitur in huius locum a Benedicto Decimo tertio, qui

Christophorus Battellius.

Mattheus Scallionius.

Innocentio successerat, Carolus Majella Neapolitanus suffectus est.

Quid hunc censes? inquit *Furiettius*, quem a multis audio laudari tam magnifice? At ego addo etiam vere, inquit ille. Neque enim is sum, qui, quod eius fuerim in glorioso labore successor, iccirco quicquam de præstantis viri laude tam recenti detractum velim. Et sane fuit eruditissimus græcis literis, & latinis, Ecclesiasticæque disciplinæ valde peritus; ingenio autem tanto, ut iam adolescens cum excellentibus scriptoribus latinis compararetur. Edidit enim nonnulla, inque his Commentarium prudentem, atque elegantem de seditione quadam Neapoli infoelici consilio a Gambacurtio homine nobilissimo concitata. Itaque quum celebratum nomen eius esset, & propugnator præterea haberetur Ecclesiasticæ libertatis, pro qua scripserat quædam accurate, intelligenter, & polite etiam, quantum rei natura patiebatur, Romamque Clementis Undecimi

Carolus Maiella Neapolitanus.

decimi invitatu, arceſſituque veniſſet, magna erat apud omnes exiſtimatione doctrinæ; præſertim quam vita, mores, vultus denique ad gravitatem quandam compoſitus augeret. Non mirum igitur, ſi eum Benedictus Tertius decimus ſtatim ab initio Pontificatus ad epiſtolas conſcribendas ſuas adhibere voluerit. Cui certe muneri ſatisfecit ille præclare. Rem enim prudenter videbat: omnia fere ad confirmandum argumenta hauriebat e ſacris literis; eaque non humili ſermone affligebat, neque indiligenter compoſito, ſed oratione ſuſtentabat, quæ rotunda erat, ſplendida, & perfacile currens; neque aberat gravitas, ſuccus, vis. Sunt, qui maiorem in verbis latinitatis diligentiam requirant. Multa enim neglecta, ſive potius conſilio quodam adhibita, quod iis ſerviret, quibus nulla ſatis Eccleſiaſtica videtur oratio, niſi eadem barbara, & abiecta ſit. Quin etiam memini, quum diceret, ſibi quondam vitio datum eſſe ab uno quodam

ex Aulæ primoribus, quod nimis latine ſcriberet, neque verbis uteretur interdum paullo negligentioribus; quaſi aut in recte ſcribendo quicquam nimium, aut ulla in re ulla poſſit eſſe negligentia laudabilis. Ceterum laudari nunquam ſatis eius epiſtolæ poſſunt, illæ potiſſimum, quæ Benedicti Decimi tertii nomine in ancipiti, ac lubrico negotio datæ ſunt ad Cardinalem Noallienſem, ut monerent hominem, atque hortarentur, in Pontificiam legem ut iuraret aliquando, neve diutius ea de re deliberaret, cuius turpis eſſet, atque indigna Epiſcopo, & Cardinali præſertim admodum ſene deliberatio. Haberet rationem exiſtimationis ſuæ, ne tam turpiter in extremo vitæ actu corrueret: Haberet ſalutis, quæ, Divina adventante animadverſione, in propinquum eſſet adducta diſcrimen: Denique ſi non ſe, gregem reſpiceret ſuum, cui noceret exemplo magis, quam peccato. Ita fracta eſt ſenis octoginta annos nati pertina-

cia (tot enim annos Noallius habebat) eaque res eo gratior Benedicto Sanctissimo Pontifici accidit, quo difficilior, & vix speranda videbatur.

Hoc autem tempore omni, quo Maiella floruit, totus ego eram in litteris; historiamque mei temporis latine scribebam, cuius primam iam partem perfeceram, tertioque decimo Benedicto inscriptam edideram; atque alteram, eo mortuo, quum absolvissem, Clementi Duodecimo Principi magnificentissimo obtuleram. Latino autem sermone libenter utebar, non solum illustriora ut essent apud omnes gentes, omnemque posteritatis memoriam, quæ literarum monumentis mandare institueram, sed ut exemplo meo, si tantum possem, excitarem etiam industriam nostrorum hominum, ut in eo scribendi genere elaborarent, quod ipsis magnificum, Ecclesiæque Romanæ gloriosum, atque utile videbam fore. Quum igitur opus acri urgerem animo, repente alio

Ioannes Vincentius Luchesinius Lucens.

me

me avocat gravis Maiellæ casus, & data mihi nova scribendi provincia. Ille enim subito morbi genere affectus Neapolim, ubi deinceps mortem obiit, conferre se se, susceptumque deserere munus coactus est. Ego autem nihil tale cogitans, quum alii peterent, gratiaque, & precibus pugnarent, ad Pontificias conscribendas epistolas vocatus sum. Itaque nostra in hoc cura, & cogitatio ponenda fuit, & tantum historiæ relinquendum, quantum vacat ab officio. Etsi vero totum adhuc historiæ corpus perficere ea de causa non potuimus, tertiam tamen partem, subcesivis illis horis absolutam, emittere non neglexiums, ut publicum quasi testimonium extaret grati animi mei erga Cardinalem Nerium Corsinium. Ipse enim Patruo Pontifici gravissimus auctor fuerat ad me ornandum, dignus profecto, qui non solum mea, sed omnium etiam testificatione celebretur, quum homo sit in amplissima fortuna

tuna moderatus, & probus, quod perraro evenit, & sine ulla ostentatione liberalitatis sane liberalis.

Nunc autem ne, qui visus fortasse sum nimis diligenter in aliena inquirere, mea ipse dissimulem, aperire ea vobis, amicissimi homines, non dubitabo, quæ in me ipso, quum ad Pontificias conscribendas epistolas accessi, desiderari posse intellexi. Eram ego ob assiduam historiæ tractationem, in qua mihi Thucydidem ad imitandum proposueram, genere imbutus scribendi aspero, & compresso, & tandem eiusmodi, quo uti ad epistolas nullo modo debeas. Sacrarum etiam literarum studium, a prima mihi ætate cultum, aliis rebus occupatus aliquantum remiseram, minusque propterea facile occurrebant, quæ ducenda nobis ab illis sunt. Quid feci igitur? omnibus posthabitis, Ciceroni me totum tradidi, ejusque præsertim epistolas ad Lentulum, Appium, Metellum, ceterosque Romanæ Principes

cipes Civitatis lectitabam ; eodemque tempore , Theologiæ studio acerrime renovato , in sacrorum librorum meditatione commorabar attentius . Ita & genus arripiebam orationis grave , perspicuum , sedatum , quod in Ciceronianis illis epistolis dominatur , nostræque est scriptioni maxime aptum , & onerabam , complebamque pectus rerum copia sanctissimarum, unde Pontificiæ ali epistolæ , atque illuminari debent . Nam quæ ad Reipublicæ scientiam pertinent , ea mihi græcis cognitis , latinisque historicis , satis videbar habere perspecta . Quibus in rebus quantum profecerim , illorum erit iudicium , qui mea legent . Certe nunquam sum in pulcherrima exercitatione defatigatus , neque me ætas , quam videtis , neque ambitio , cui nunquam servivi , ab optimis studiis avellere potuit . Facta etiam videtur esse labori meo maior accessio , Pontifex quum est nobis divinitus datus BENEDICTUS Quartus decimus. Re-

cte

cte enim intelligo ei me Pontifici operam navare, qui ita doctus est, ut plura ipse scripserit, quam alii legerint, ita sapiens, ut de aliorum scriptis vel subito possit, optimeque iudicare. Cuius quidem etiamsi humanitatem prope divinam amare debeo, tamen non possum non vereri exquisitum, intelligensque iudicium. Sed huic tam docto, tamque sapienti Pontifici si omnino satisfacere me posse sperarem, non diffiderem equidem illam assequi scribendi perfectionem: ad quam quum multi, quos nominavimus, doctissimi suæ quisque ætatis aspirarint, pauci accesserint, nemo adhuc pervenerit, desperanda mihi profecto est gloria tam excellens, & singularis. Unum hoc nobis satis erit, si, quod longo sermone investigavimus, cognosci, atque existimari possit, qualis esse debeat perfectus Pontificiarum scriptor epistolarum.

Quæ quum esset Luchesinius loquutus, veniamque a Furiettio, & Fortio,

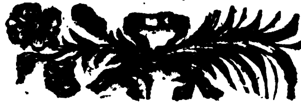
tio petiſſet, quod nimia illos, & ſenili (ut ipſe aiebat) loquacitate detinuiſſet, inclinato iam in veſpertinum tempus die, omnes ſurreximus. Et nos quidem, Ego, & Lucchesinius in villa (ibi enim diverſabamur) remanſimus: Illi autem ita diſceſſerunt, ut vehementer ſe gaviſos eſſe dicerent, quod tam variæ, tamque reconditæ eruditionis participes eſſent facti.

MONITUM.

Quod natura Dialogi minime patiebatur, ut de claris Pontificiarum Epistolarum Scriptoribus, nisi cursim, loqueremur, iccirco optimum facta visum est, si diligentiorem quandam eorum descriptionem afferamus: & praeterea, quo res esset explicatior, in extrema pagina eorundem seriem ad Pontifices illos referamus, quorum ipsi fuerunt, uti vocant, Secretarii.

S. HIE-

S. HIERONYMUS.

DAmasi Pontificis *Secretarium* fuisse Hieronymum, plerique existimant; idque maxime conficiunt ex epistola illius II. in qua scriptum reliquit: *Ante annos plurimos quum in chartis Ecclesiasticis iuvarem Damasum Romanæ Urbis Episcopum, & Orientis, & Occidentis consultationibus responderem*: Hoc autem ad aliquam coniecturam faciendam pertinere, non ad perspicuitatem, vel evidentiam rei dicimus. Tanta enim est in scribendo dissimilitudo Hieronymi cum Damaso, ut huius illum studiorum adiutorem potius, quam scriptorem epistolarum, fuisse arguamus. *Chartæ* enim *Ecclesiasticæ* significare videntur divinas literas, quarum Hieronymum peritissimum fuisse nemo ignorat.

S. PROSPER AQUITANUS.

PRosperum Aquitanum S. Leonis Papæ *Secretarium* fuiſſe nonnulli tradunt, imprimiſque Gennadius *de Scriptoribus Eccleſiaſticis*, qui ait: *Epiſtolæ quoque Sancti Leonis adverſus Eutychem de vera Chriſti Incarnatione ad diverſos datæ ab ipſo dictatæ creduntur. Id autem potiſſimum de celebri illa ad Flavianum epiſtola ſolet intelligi.*

Nos autem, utut epiſtola illa ad Flavianum Proſperi fuiſſe exiſtimetur, & fuerit, tamen omnino adduci non poſſumus, ut Proſperum Leonis *Secretarium* fuiſſe arbitremur, propter diverſam utriuſque rationem ſcribendi. Quid enim tam diſſimile, quam Proſper, & Leo? Præterea Proſperum non *clericum*, ſed *laicum* fuiſſe accepimus; ut præteritis *clericis* illum ad tantum munus a Pontifice adhibitum fuiſſe, vix credibile ſit. Nam qui Epiſcopum fuiſſe aiunt, ii quidem vehementer

menter errant, & Prosperum Aquitanum eundem putant esse, atque alterum Prosperum Regii in Gallia Cisalpina Episcopum.

S. GREGORIUS MAGNUS.

PRimus igitur, quantum opinamur, qui sine ulla controversia *Papæ Secretarius* dici possit, is est Gregorius Magnus; quem Pelagius Secundus Constantinopoli, quo illum ante ad Imperatorem legaverat, revertentem voluit esse scriptorem epistolarum suarum. Atque is, mortuo Pelagio, abstractus a solitudine, in quam confugerat, factus est Pontifex, magno Romanæ Ecclesiæ bono. Vix enim Pontificem alterum invenias, qui tam multa, & tam sancte conscripserit. Sunt tamen, qui Gregorium accusent, propterea quod latinos veteres optimos auctores aboleverit, & Bibliothecam ipsam Palatinam combusserit, quo (ut ait Ioannes Saris-

beriensis *de nugis Curialium*) *divinæ paginæ gratior esset locus, & maior auctoritas, & diligentia studiosior*. Hæc autem fortasse opinio fluxit ab epistola illa, qua Archiepiscopum Viennensem acriter obiurgat, quod Grammaticam edocens latinos Poetas *Ethnicos* interpretaretur. *Quia*, inquit, *in uno se ore cum Iovis laudibus Christi laudes non capiunt: & quam grave, nefandumque sit Episcopis canere, quod nec laico religioso conveniat, ipse considera*. Sed hanc ab eo falsam criminationem depellunt auctores valde boni, imprimisque Platina in vita ipsius Gregorii, & Sabiniani, qui Gregorio successit. Ioannes certe Diaconus, qui Gregorii æqualis fuit, eiusque vitam conscripsit, testatur eum optimis disciplinis imbutum, & Pithagoricæ Philosophiæ a prima ætate deditum fuisse: tum etiam doctissimos clericos, & latinarum literarum peritos *sibi consiliarios, familiaresque delegisse*.

IOANNES ABBAS.

HOnorii primi *Secretarius* fuit Ioannes Abbas, qui epistolam illam ad Sergium conscripsisse dicitur, quæ eruditorum fama celebratur. Huius Ioannis perhonorificam mentionem facit S. Maximus *in Dialogo cum Pirrho*: *Quis fide dignus istiusmodi epistolæ interpres? Is, qui eam ex persona Honorii scripsit, cum & adhuc vita superstes sit, ac qui cum aliis suis virtutibus, pietatis dogmatibus omnem Occidentem illustrat.*

PETRUS BENEVENTANUS

PEtrus Beneventanus (nam quod Paulus in dialogo appellatur, erratum fuit) Petrus, inquam, Beneventanus Diaconus, & *Secretarius* Papæ Innocentii Tertii fuisse dicitur, neque sane indoctus, quum ipse unus delectus a Romanis fuerit, qui eiusdem

Pontificis epistolas colligeret, atque Bernardo Compostellano Collectionem ipsam adornanti opponeretur. Nolebant enim tum Itali a Transalpinis hominibus vinci studio, & gloria doctrinæ.

RICARDUS POSIANUS.

IN Chisiana exquisitissima Bibliotheca extat perantiquus codex epistolarum Papæ Innocentii Quarti, quas Magistrum Ricardum Posianum *Secretarium* ipsius conscripsisse apparet. Et quidem perhonorifica *Magistri* appellatio hominem etiam doctum fuisse declarat; eo præsertim tempore, quo non ita vulgo tribui solebat.

MARINUS EBULENSIS.

MArinus Ebulensis *Secretarius* Gregorii Papæ Decimi fuit. Hoc facile intelligitur ex *Formulario* illo MS. quod in Vaticana Bibliotheca adser-

adſervatur, & quod toties citatur a Rainaldo ad an. MCCLXXIV. n. V. ad ann. MCCLVI. n. XVIII. XXVIII.

THOMAS CAMPANUS.

EOdem fere tempore *Secretarium* Pontificium fuiſſe Thomam quendam Campanum percipi poteſt ex ipſius *Forma dictaminis*, quæ ms. in Bibliotheca Ottoboniana extat. Huiuſce rei aliarumque plurimarum notitiam ad me attulit amicus meus (quem honoris, & grati animi cauſſa nomino) Conſtantinus Ruggerius, Bibliothecæ Renati Imperiali Cardinalis Præfectus, vir, in quo mira ſane eruditio, mira antiquitatis memoria, &, quod ego pluris quidem facio, mirus candor animi, atque morum.

FRANCISCUS BRUNUS.

HIC eſt Franciſcus ille Brunus rethor Florentinus, ad quem Petrarcha Epiſtolas conſcribit quatuor,

tuor, in quibus eum appellat *honorabilem*, *insignem*, *egregium*. Atque hunc Romam Urbanus Quintus evocavit, sibi ut esset ab epistolis: quod ex epistola potissimum constat Lini Colutii Salutati, in qua legimus: *De illo enim*, Urbano Quinto scilicet, *qui Te de Patria omnium admiratione vocavit ad sua secreta, de coniugali toro præter consuetum elegit, totque cumulatis honoribus exornavit*. Aliæ extant eiusdem Salutati epistolæ ad Franciscum inscriptæ *Summi Pontificis Secretarium*. Neque vero Urbani Quinti solum, sed & Gregorii Undecimi, & Urbani Sexti scriptor epistolarum fuit, quum an. MCCCLXXX. ut apparet ex historia, ei adhuc muneri, atque officio præesset. Male *Niger de Scriptoribus Florentinis* eundem putat esse, atque Leonardum Brunum, de quo infra dicendum est.

CO-

COLUTIUS SALUTATUS.

Colutius Salutatus Petri Fr. Pisciensis Orator, & Poeta latinus, Pontificum Innocentii Sexti, Urbani Quinti, Gregorii Undecimi, ac demum Reipublicæ Florentinæ *Secretarius* fuit. Eius vitam quamdiligentissime conscripsit Mehus homo antiquitatis valde peritus, qui libros etiam illius omnes recenset. Poggius Colutium parentem doctorum omnium appellat, propterea quod inter primos fuisse dicitur, qui latinas literas quasi ab interitu revocarunt. Mortuus Florentiæ est an. MCCCCVI., eumque Leonardus Aretinus in funere publice laudavit.

THEODORICUS NIEMUS.

Theodoricus Niemus in Westphalia natus, Ecclesiæ Lucanæ Clericus, scriptor fuit Pontificiarum epistola-

stolarum an. MCCCLXXII. vel, quæ aliorum opinio est, mortuo iam Gregorio Undecimo: Is autem mortuus est an. MCCCLXXVIII. Scripsit de schismate inter Urbanum Sextum, & Clementem septimum Antipapam; quod opus triginta & octo annorum historiam complectitur; hoc est ab anno MCCCLXXVIII. ad annum usque MCCCCX.

Vitam etiam Ioannis Vicesimi tertii Papæ conscripsit, aliaque plura *de potestate Imperiali & Papali*: *de Reformatione Romana Curiæ*: *Exhortationem ad Rupertum Regem Romanorum, ut excitatus a somno diuturno, schisma Pontificum in Ecclesia extirpet, & Imperii iura reformet*. Laudatur, quod veritatis studium præseferens, rem aperte, ac simpliciter narret; sed, ut Horatius ait, *est modus in rebus*. Ipse quidem certe adversus Romanam Ecclesiam non dissimulat virus acerbitatis suæ.

IOAN-

IOANNES BONONIENSIS.

De hoc Ioanne Bononiensi nulla in Dialogo mentio; propterea quod quid hominis fuerit, invenire nunquam potui; sed *Secretarium* Bonifacii Noni fuisse constat ex duplici *Instrumento*, quod habetur in Codice Bibliothecæ Vaticanæ, ubi ita scriptum est: *In regione Parionis in domo habitationis egregii viri, atque venerabilis Domini Ioannis de Bononia Secretarii D.N. Papæ &c.* die XI. Augusti MCCCI. Alia multorum eiusmodi inania nomina in Dialogo prætereunda existimavimus.

POGGIUS BRACCIOLINUS.

Poggius Bracciolinus, Florentinus dictus, sed in agro Aretino natus an.D. MCCCLXXX. quum Florentiæ latinas literas a Ioanne Ravennate, græcas ab Emmanuele Chrysolora didicisset, Romam venit, multorumque Pontificum, hoc est, Innocentii Septimi, Gregorii

gorii Duodecimi, Alexandri Quinti, Joannis Vicesimi tertii, Martini Quinti, Eugenii Quarti, Nicolai Quinti Epistolas conscripsit. Id enim muneris XL. ipsos annos, multa sua cum laude exercuit. Quum fere octoginta vixisset annos Florentiæ, quo admodum senex, factus Reipublicæ *Secretarius*, venerat an. Dom. MCCCCLIX. mortuus est. Bene de literis meruisse dicitur, quod Tertulliani, Quintiliani, Asconii Pediani, Lucretii, Silii Italici, Ammiani Marcellini, Manilii, Probi, Frontini, aliorumque scriptorum libros invenisse primus existimatur. Sed & ipse non omnino inelegans scriptor fuit, de quo tamen Erasmi iudicium in Dialogo illo, qui Ciceronianus inscribitur, est eiusmodi: *Natura satis erat, artis & eruditionis non ita multum; interim impuro sermonis fluxu; si Laurentio Valla credimus.* Multa vertit e græco, multa etiam ipse scripsit, imprimisque Historiam Florentinam, sed ambitiosius, quam unius veri-

veritatis cultorem Historicum deceat; de quo est pulcherrimum illud Sannazarii.

Dum Patriam laudat, damnat dum Poggius hostem
Nec malus est civis, nec bonus historicus.

LEONARDUS ARETINUS.

LEonardus Brunus Francisci F. quod Aretii an. D. MCCCLXX. natus est, Aretinus dictus, Romam quum venisset, ab Innocentio Septimo factus est Pontificiarum Magister Epistolarum, ut ait Volaterranus l. 21. Quod munus exercuit etiam Joanne vicesimo tertio Pontifice, quem ille Constantiam usque ad Concilium prosequutus est. Sed huius Pontificatum inclinatum, ac prope iacentem quum vidisset, ad Florentinos sese contulit, a quibus Reipublicae *Secretarius* factus est. Mortuus Florentiae est an. D. MCCCCLIII. vixit annos LXXIV. sepultusque est in Tem-

Templo Sanctæ Crucis, ubi hoc ipsius sepulchro Elogium incisum est:

Postquam Leonardus e vita migravit
Historia luget, eloquentia muta est:
Ferturque musas tum græcas tum latinas,
Lachrymas tenere non potuisse.

Multa scripsit volumina epistolarum, quarum unam afferendam existimavimus, quæ est de controversia orta inter Collegium *Secretariorum Apostolicorum*, *&* *Collegium Advocatorum Consistorialium*, de qua Epistola in Dialogo mentionem fecimus.

LEONARDUS PAPÆ [a] S.

Novam litem, Beatissime Pater, Secretariis Beatitudinis tuæ per Advocatos Consistoriales moveri audio in progressione, pompaque solemni de cohaerentia Pontificis contendentes. Ego igitur tanquam clamore excitus accurro, ac locum defendere meum pro virili propero, rationes colligens, qua pro justicia nostra contra

a Martino V. exstat in Codd. mss.

contra illorum injuriam facere videntur. Primum igitur incipiam ab eo, quod observatum conspexi. Memini me quidem tribus coronationibus Romanorum Pontificum interfuisse, Gregorii, Alexandri, Joannis. In quibus omnibus Advocati nobis praeire jussi sunt, quoniam in remanendo honos habebatur. Idem quoque ceteris progressionibus servatum vidi. Quamobrem magnopere quidem admiror, cum mos, & consuetudo hactenus ita fuerit, quid nunc novi impellat ad illa tractanda. Neque enim illud ut credam adduci possum, eos scilicet moveri, quod Secretariorum, qui nunc sunt, personas contemnant. Habet enim, quod sine arrogantia dictum velim, officium hoc excellentissimos quosdam viros, & scientia, & doctrina, & eloquentia praestantes; de quibus etiam gloriari Sedes Romana possit, qui non recusabunt, si contemni se sentiant, in comparationem illorum devenire. Enimvero personas Secretariorum nequaquam contemnunt, sed officii dignitate se praeferendos autumant, & de hoc uno controver-

sia est, non de scientia, nec de virtute hominum, sed de officiorum præstantia, atque dignitate. Si ergo officiorum ipsorum inter se comparatio quædam, & quasi contentio facienda est, & utrum eorum sit dignius, quod Pontifici adhæreat, quærendum, idque unum in judicium venit; redeo ad id, quod primo loco posui, usu & consuetudine jampridem receptum esse, ut Secretarii præferantur, quod nec sine causa probabili factum existimare debemus. Deinde si omissa consuetudine officia per se considerare velimus, reperiemus Secretarios de sui natura Pontifici adhærere, Advocatos autem longe disjunctos esse. Neque enim latere nos debet, quia Secretarii, Pontificis sunt Secretarii, Advocati autem non Pontificis sunt, sed litigantium Advocati. Atqui id permagnum quiddam est, & quasi totum in præsenti judicio. Nam cujus quisque est, ei naturam cohæreat necesse est. Apparet autem Secretarios Pontificis esse, Advocatos vero litigantium, ex quo fit, ut alter suus Pontifici revera sit, alter externus. Et imper-

pertinens. Veritas ergo ipsa subtiliter intuenti ostendit, Secretarios e sinu quodammodo Pontificis esse, illique velut membrum inhaerere; Advocatos vero longe disjunctos esse. Ego igitur in pompa progressuque solemni eum, cujus Secretarius sum, Pontificem sequor, eique, ut ratio dictat, inhaereo; tu vero eos, quorum es Advocatus, litigantes sequare, illisque inhaereas; qui cum nullum omnino locum in solemni progressu obtineant; nec tu forsan, si recte judicatur, obtinere debes, & tecum bene agi putare, si non omnino repellaris. Medium autem interponere te inter Pontificem, & Secretarios suos, nec rationabile sane, nec tolerabile est. Vis igitur, & natura utriusque officii alterum inhaerere, alterum disjunctum esse ostendit. Quid autem nomina? nonne hoc idem probant? Et quis non videt Secretarii nomen peneteralem quandam cognitionem rerum Pontificis dicare, maximeque conjunctam, & cohaerentem designare personam? Advocati autem nomen longinquum hominem, alienumque significat. Cum enim tres in

 judi-

judicio personæ necessario versentur Judex, actor, & reus, horum nullus est Advocatus, sed est alienus quidam ab actore vel reo mercede conductus ad litigandum, qui, quod ab alio, cujus lis erat, vocatur, Advocatus appellatus est. Quæ igitur huic homini conjunctio sit cum Pontifice, qui ad rem alienam, & privatam non a Pontifice adhibetur, sed a litigatore conducitur; cuius etiam munus hoc postulat, ut longinquo clamore Pontificem alloquatur, secreto autem affari suspiciosum sit. Quid ergo est aliud confundere ordines, perturbare officiorum munera, deiicere a capite membra, quam postulare, ut Secretarii procul a Pontifice submoveantur? Advocati autem in propinquo consistant, ut quibus secreto loqui expediat, in longinquo sint, quibus clamore uti conveniat, hi lateri cohæreant? At dignitate præstabilius est Advocatorum officium. Immo nec Secretariorum dignitati par. Sic enim cogita: res curiæ, ut mihi videtur, bifariam dividuntur, in litigiosas scilicet, & quietas. Cumque de sui natura

quie-

quieta sint res litigiosis praeferendae, litigamus enim, ut quietem nanciscamur; Advocatorum officium in his rebus versatur, quae molestias, & lites, & odia continent: ex his enim pabulum quaerit, & quasi alitur Advocatorum opera. Secretariorum vero in pacatis, tranquillisque rebus magis versatur, quae procul dubio litigiosis sunt digniores. Est igitur ratione subjecti Secretariorum officium dignius, ac praestabilius. Praeterea lites omnes odibiles sunt, partibus tamen nonnunquam necessariae, Advocatis vero nunquam. Ex quo fit, ut sponte lites & odia sectari videantur, quod nec honestum sane, nec gloriosum est. Quod si Decretales epistolas, & Rescripta Pontificum Advocati allegent, & quod in illis cognoscendis, interpretandisque versentur, ideo se praeferendos putent; meminerint quaeso Decretales illas, atque Rescripta Secretariorum dictata esse, atque composita. Quae enim tu, Advocate, legis, quae interpretaris, ex quibus argumenta detorques, quorum sententiam admiraris, ea, inquam, verba omnia Se-

cretariorum sunt. De nostris vos manibus fundamenta ipsa officii vestri percepistis, nos vero nihil a vobis percepimus. Utrum igitur officium dignitate praecellit? Id ne, quod tradit alteri, atque praescribit? An id, quod suscipit, atque observat? Insuper id officium dignius est existimandum, quod cum majori congruit dignitate. Secretariatus autem officium cum Episcopali dignitate concurrit, nec eam dedecere videtur. Fuerunt jampridem profecto & alii permulti, sed nostra aetate Franciscus Arretinus Episcopus, & Bartholomaeus Cremonensis, & postquam Episcopi facti sunt, in officio Secretariatus perseverarunt. Advocationis autem officium Episcopalis dignitas despicit, atque abhorret, nec decere Episcopum ullo modo videtur. An igitur dubium est, quin Secretariatus officium & honestius, & dignius sit existimandum, cum Episcopalis excellentia, quae maxima est, hoc non dedignetur, illud despiciat? Diximus de praestantia dignitatis, qua procul dubio praecellere Secretarios docuimus: nunc autem de commodi-

moditate pauca dicenda sunt. Equidem sic existimo, multa interdum ita constituta fuisse, ut ad commoditatem haberetur respectus. Neque enim possunt res agendæ præsertim ingentes, & multæ, nisi certis commoditatibus expediri. Est aliquis, qui secreta Pontificis excipere debeat? hic propinquus adsit, vultum ejus intueatur, nec verba modo, sed nutum etiam præstoletur. Est aliquis, qui pro litigatoribus proponere, ac loqui ad Pontificem palam debeat? hic inter litigatores suos consistat, ab his rem crebro audiat, atque doceatur, neque Pontifici hæreat, cum eius cohærentia inutilis sit, & alios impediat, qui utiles esse possunt. Hæc dispositio, atque hic ordo in rebus constituendis semper valuit plurimum, & valere debet. Videmus Notarios Papæ antiqua consuetudine hoc uno respectu Episcopis esse prælatos: non enim dignitate, ut antecedant Episcopos receptum est, sed commoditate, quod hi sacros Pontificis affatus excipere, illiusque jussa mandare litteris solerent, unde Notarios appellatos constat. Si ergo

horum officium, ut videmus, obsolevit; nihilque præter nomen inane illis relictum est; Secretarii autem illorum vicem subierunt, eaque apud Pontificem gerunt, quæ ab illis gerebantur; eadem patientia ferant Advocati, Secretarios sibi honore anteferri, qua Episcopi Notarios dudum antelatos sibi pertulere, præsertim cum Episcopalis Ordo dignitate longe superet Notarios, Advocati autem dignitate non superent Secretarios, immo nec pares illis sint, & commoditatis ratione, ut probavimus, superentur.

BARTHOLOMÆUS CAPRA.

BArtholomæus Capra Mediolanensis *Secretarius* fuit Innocentii septimi, a quo Episcopatu Cremonsi XVI. Kal. Augusti anni D. MCCCCV. auctus est. Sed hoc Episcopatu illum privavit Ioannes vicesimus tertius, quod in tanta partium contentione Gregorio duodecimo favisse existimabatur. Qua tamen suspicione deposita

ta, Ioannes Pontifex Bartholomaeum Archiepiscopum Mediolanensem creavit. Orator habitus est, & Poeta eo tempore sat bonus. Quae autem multa egit prudenter in Concilio Constantiensi leguntur in Ughellio. Mortuus est Basileae ann. D. MCCCCXXXIII. sive, quae aliorum opinio est, MCCCCXXXV. In ejus Epitaphio hi versiculi sunt.

Vir rectus praeerat populis, & jura ferebat
Diva huic mens, divum iudiciumque fuit.
Oratorque suo, vatesque insignis in aevo
Insigni doctos auxit honore viros.
Extinctum hunc magni Reges flevere, ducesque:
Testata est fletus Patria moesta suos.

DOMINICUS CARDINALIS CAPRANICA.

DOminicus Capranica, Romae summo genere natus, Patavii primum, deinde Bononiae ab eximiis Praeceptoribus

ribus eruditus fuit. A Martino Quinto factus est *Cameræ Clericus*, & postea ascitus in numerum *Secretariorum Apostolicorum*. Quibus honoribus condecoratus fuerit, quas legationes obiverit, quæ prudenter egerit, quæ fortiter tulerit, Ciacconius tom. 2. aliique tradunt. Quæ ad rem nostram pertinent, hæc sunt: hominem eruditum fuisse, ac Historicorum, & Poetarum omnium lectione ita esse delectatum, ut nemo magis. Scripsit aliqua pie, neque ineleganter: scilicet

Introductorium de Pontificatu gerendo
De arte pie in Christo moriendi:
Oratio ad Alphonsum Regem Neapolis
Tractatum de contemtu mundi.

ANTONIUS LUSCUS.

ANtonius Luscus Vicentinus Romam profectus in magna sui expectatione a Gregorio P. max. in *Secretariorum* Collegium admissus est. Quod ex Epistola etiam Philelphi constat, quæ

quæ ita inscripta est : *Antonio Lusco Secretario Apostolico* . Habuit tantam opinionem poeticæ laudis , ut magno Laurentio Vallæ crimini datum sit , quod Bartholomæum Politianum Antonio Lusco anteposuerit. *Scripsit enim heroico versu Epistolas , atque Epigrammata complura , quæ postea collecta filius & ipse doctissimus in octo libros digessit . Soluta quoque orationi adornata eloquentia operam dedit . Scripsit in undecim Ciceronis Orationes opus utile , ac vel doctis probatum . Scripsit item exempla quædam , & veluti formulas , quibus Romana Curia in scribendo uteretur , quæ etiam ab eruditissimis viris in usum recepta sunt . Ad multam senectutem vixit , nec unquam a Poetica studio cessavit* . Ita Facius : sed de Antonio Lusco perhonorifica mentio est apud Poggium in lib. *de varietate fortunæ* , atque apud alios , præsertim vero apud Cardinalem Angelum Quirinum in *diatriba prælim. ad Francisci Barbari Epistolas* ; quem Cardinalem genere , doctrina , pietate libe-

liberalitate vere summum honoris caussa nomino.

CINCIUS ROMANUS.

CIncius Rusticus Romanus *Secretarius Apostolicus* fuit. Id enim constat etiam ex Epistola Philelphi, quæ mense Aprili an. D.MCCCCXXXIII. inscripta est *Cincio Secretario Apostolico*. Scriptorem non inelegantem fuisse, intelligi potest ex Epistola ipsius edita ab Eminentissimo QUIRINO in eadem Diatriba; & ex Oratione ad Imperatorem Sigismundum, & ex alia Epistola, quæ in fine est libri illius, qui *Poggiana* inscriptus est. In Vaticana Bibliotheca adservantur Epistolæ Æschinis a Cincio e græco ad latinum, sermonem traductæ: quod Fabricius ignoravit. Conservantur item aliquot ipsius Epistolæ ad amicos suos conscriptæ; nempe ad Antonium Luscum Collegam: ad Fratrem Ioannem a Castilione Theologum Ordinis

Præ-

Prædicatorum illuſtrem: ad Petrum de Lazandiere, atque ad Coſmum, & Laurentium Mediceos. Schraderus luculentam eius ſepulchri inſcriptionem affert, quæ hæc eſt:

Cincio Ruſtico Secretario Apoſtolico, Græcæ Latinæque linguæ perito, quavis virtute decorato, & Marcello Ruſtico Urbis Cancellario, Secretario & ſcriptori Apoſtolico, ac Breviatori frugi, litteratoque Antonius Ruſticus, Avo, & Fratri bene merito P. anno a Nativitate Chriſti MCCCCLXXXVIII. *Idibus Martiis*.

BARTHOLOMÆUS POLITIANUS.

Bartholomæum Politianum ab epiſtolis Apoſtolicis fuiſſe quum Eugenio Quarto, tum Martino Quinto Pontificibus, narrat V. Cl. Dominicus Georgius in *diſquiſitione* illa ſua erudita, ac non ineleganti *de Nicolai Quinti Pont. Max. erga litteras, & litteratos viros patrocinio*: & Poetam fuiſſe conſtat vel ex eo etiam, quod ſupra commemoravimus de Antonio Luſco.

FLA-

FLAVIUS BLONDUS.

FLavius Blondus Forolivienſis *Secretarius* fuit Eugenii Quarti, qui una cum Epiſcopo Recinatenſi eum legavit primum ad Florentinos, deinde ad Venetos, qui Flavium (uti narrat Niger) civitate donarunt. Eodem munere functus eſt Nicolao Quinto, Callixto Tertio, & Pio Secundo Pontificibus. Romæ mortuus eſt, ac in Aracælitano Templo ſepultus cum hac inſcriptione, quæ Campani fuiſſe dicitur:

Blondo Flavio Forolivienſi
Hiſtorico celeberrimo
Multorum Pontt. Rom.
h. e. Eug. IV. Nicolai V. Callixti III Pii II
Secretario Fideliſſimo
Blondi quinque Filj
Patri Bene Merenti unanimes poſuere
Vixit annos LXXV. ob. pridie Non. Jun.
An. Sal. Chriſtianæ MCCCCLXIII.
Pio Pont. Max. ſibi ſtudiiſq. favente.

Huic

Huic inscriptioni Schraderus hosce addit versiculos :

Fui non sum : estis non eritis : nemo immortalis

Moriens ut viveret, vixit ut moriturus.

Scripsit Romæ triumphantis lib. x. *Romæ instauratæ lib.* III. *De origine & gestis Venetorum : Italia inlustrata. Historiam ab inclinatione Romani Imperii ad annum* MCCCCXL. *decades* III. *lib.* XXXI. In Bibliotheca Vaticana adservantur ejus scripta *de expeditione in Turcas ad Alphonsum Regem, & de eadem ad Ducem Genuæ*. Briezius, aliique non pauci hominem accusant, *quod sollicitior scriptionis fuerit, quam veritatis, & studuerit plura dicere, quam veriora*. P. Mabillonius ait, Flavium P. Eugenio Quarto auctorem fuisse, ut epistolis Pontificiis *a Christi incarnatione* inscriberet. Quæ opinio fuit Pauli Middelburgii Episcopi Forosempronienfis, & Ciacconii, & Papebrochii, aliorumque.

MAE-

MAFFÆUS VEGIUS.

MAffæus Vegius Laudensis natus est an. sal. MCCCCVI., sive ut *auctori Dictionarii Critici* videtur, MCCCCVII. ab Eugenio Quarto *Magister Brevium*, a Martino autem Quinto *Datarius*, *&* *Basilicæ* Vaticanæ *Canonicus* factus est. *Ita Volaterranus* lib. XXI. pag. 490. nec non Bullandistæ *Præfat. lib. Maffei Vegii de præstantia Basilicæ Vaticanæ*: Orator, & Poeta fuit maxime insignis, & Nicolao apprime carus, cuius Nicolai Epitaphium scripsisse Vegium narrat Torrigius *Grotte Vaticane*; in quo res a Nicolao Quinto Pontifice gestæ fere omnes describuntur.

Hic sita sunt quinti Nicolai antistitis ossa
Aurea qui dederat sæcula, Roma, tibi
Consilio illustris, virtute illustrior omni
Excoluit doctos doctior ipse viros
Abstulit errorem, quo schisma infecerat orbem
Restituit mores, mœnia, Templa, domos

Tum

Tum Bernardino statuit sua sacra Senensi
Sancta Jubilei tempora dum celebrat.
Cinxit honore caput Federici; coniugis aureo.
Res Italas, icto foedere, composuit.
Attica Romanae complura volumina lingua
Prodidit: en tumulo fundite thura sacro.

Scripsit *de ultimis Æneae gestis, & obitu: Antoniados lib.* IV. *versibus heroicis: de morte Astyanactis librum unum.* Neque soluta oratione non multa scripsit; h.e. *Terrae, Solis, & auri altercatio. De perseverantia in Religione lib.* VI. *De quatuor novissimis librum unum. Philalethen, seu dialogum de veritatis amore. De Puerorum institutione lib.* VI. *de vita & obitu Beatae Monicae. Vitam S. Nicolai Tolentinatis: De foelicitate, & miseria Palinuri & Charonis. Vitam B. Petri Caelestini: De rebus antiquis memorabilibus Basilicae S. Petri Romae. Vitam S. Bernardini Senensis.*

Dicitur fuisse maxime pius erga memoriam S. Augustini, in cuius Ro-

mano Templo Sacellum exædificandum curavit. Mortuus est an. sal. MCCCCLVII, uti autem antedicto *dict. crit. auctori* videtur. MCCCCLXX.

JOANNES AURISPA.

IOannes Aurispa Siculus *apud Nicolaum Pontificem Secretarius in honore fuit. Ingentem librorum tum Græcorum tum latinorum numerum congessit. Epistolarum librum edidit, Opuscula nonnulla Luciani, ac Xenophontis librum, qui Oeconomicus inscribitur, in latinum traduxit, quem Cicero adolescens, ut scriptum reliquit, e græco in latinum converterat*. Ita Facius. Hieroclem in Pithagoræ carmina, quæ aurea appellant, latinum reddidit. Philelphi amicissimus fuit. Laurentius Valla, & Antonius Panormita eum collaudant. At Giraldus *Dialog.* I. *de Poetis suorum temporum* ita de Aurispa loquitur. *Joannes Aurispa Siculus orator in aliquo Poetarum ordine reponi potest,*

quip-

quippe qui græce & latine probe doctus esset. Carmina tamen eius, quæ ipse legi, nescio quid Sicularum gerrarum habere videntur. Fuit enim eo tempore, quo nondum exquisitæ literæ in lucem redierant. Mortuus Romæ est an. sal. MCCCCLIX. annum prope nonagesimum agens. Quod constat ex lib. II. commentariorum Pii Secundi; qui Commentarii Ioannis Gobelenii nomen præferunt.

NICOLAUS PEROTTUS.

NIcolaus Perottus, quem Facius *lib. de viris illustribus* Senensem, at Niceronius Saxoferratensem appellat, latinis, ac græcis literis eruditus fuit. Hunc *Secretarium Apostolicum* fuisse, quum multa alia, tum illud declarat, quod in Brevi Callixti III. legitur, quæ data est an. sal. MCCCCLVI. *Cum necesse sit Nos interdum pro nostris, & Romanæ Ecclesiæ negotiis mittere ad diversas mundi partes dilectum filium nobilem virum Nicolaum Perottum, Poetam*

laureatum, Secretarium nostrum, & nostri Sacri Lateranensis Palatii Comitem &c.

Cardinalis Bessarionis amicissimus fuit; atque an. sal. MCCCCLVIII. Archiepiscopus Sipontinus creatus est. Obiit an. sal. MCCCCLXXX. Quæ scripsit, quæque e græco in latinum vertit, affert idem Facius, nec non Niceronius, Iovius, Ughellius &c.

HORATIUS ROMANUS.

DE Horatio Romano mentionem facit Pius Secundus Europæ cap LVIII. pag. 459. *In Homeri vero Poemate, quod heroico carmine latinum fieri magnopere cupiebat,* (Nicolaus) *quum plurimi ei morem gerere conarentur, unus tantum inventus est, qui acri eius iudicio satisfaceret, Horatius Romanus.* SCRIBATUM APOSTOLICUM *ea de re consequutus, magnisque pollicitationibus illectus, Iliadem aggressus, nonnullos ex ea libros latinos fecit, dignos, quos nostra miraretur, prisca non improbasset ætas.*

RAI-

RAINUTIUS ARETINUS.

HIC Rainutius, quem male Ioannes Albertus Fabricius *Rimitium* vocat, Patria Aretinus Laurentii Vallæ Præceptor fuit; atque inter Apostolicos Nicolai Pontificis *Secretarios* adlectus. Quod ex eodem Valla facile intelligitur, qui adversus Poggium quum scriberet, hæc ait. *Et Tu* (Poggi) *me Secretariis invisum dicere audes? quorum duo Aurispa, atque* RINUCIUS, *ut suo in græcis literis discipulo gloriantur, ita ego invicem Præceptoribus*. Fuit fabularum Æsopi interpres; quæ fabulæ prodierunt Mediolani anno MCCCCLXXX. Sed & Hippocratis Coi Medici epistolas in latinum vertit, atque Nicolao Pontifici inscripsit, ut ex Vaticano Codice perspicuum esse narrat V. CL. Dominicus Georgius in eadem *Disquisit.*

IANNOTIUS MANETTUS.

DE Iannotio Manetto Florentino, Græcæ, Latinæ, ac Syriacæ linguæ perito ita idem Dominicus Georgius ib: *Manettus in reditu a legatione Neapolitana, quam pro Florentinorum Republica obierat, Nicolaum Pontificem adiit, a quo inscius omnino in eorum ordinem principe loco lectus est, quibus arcana traduntur, & quos vulgo Apostolicos Secretarios appellabant, & liberaliter eidem Manetto ad se accedenti Pontificium eius muneris diploma tradidit: qui, a Florentinis licentia impetrata, ad Nicolaum Pontificem venit, a quo tanti fuit, ut sexcentos aureos quotannis, præter eam pecuniæ summam, quam ex præfectura secretorum capiebat, ex Apostolico ærario ei assignarit*. Multa scripsit, quæ refert Naldus in eius vita, & Bartholomæus Facius, aliique.

PETRUS NUCETANUS.

HUnc Petrum Nucetanum, sive Noxetanum *Secretarium Apostolicum* fuisse testatur Philelphus sua Epistola, quae inscribitur *Petro Nucetano Apostolico Secretario*: Quam Epistolam hisce verbis concludit *vale, & me sanctissimo Domino nostro commenda*. Hunc Pius Secundus in Commentar. lib. 1. pag. 111. testatur sibi favisse, ut Nicolai S.Crucis Cardinalis, & Apostolicæ Sedis Legati *Secretarius* fieret.

PETRUS CANDIDUS DECEMBRIUS.

PEtrus Candidus Decembrius Magister Brevium fuit Nicolai Quinti, ad quem confugerat, quum Mediolani adversa fortuna uteretur. Ejusdem Nicolai Pontificis auspiciis Appiani Alexandrini libros latinos ab eo factos fuisse accepimas. Vertit etiam e Græco *Platonis Politicorum libros* x. *ejus-*

dem de amicitia librum unum : denique *libros supra* CXXVII. *vulgaribus exceptis*, conscripsit, uti in Epitaphio eius legitur. Horum plerique perierunt. Mortuus est Mediolani an: sal. MCCCCLXVII. quum annos vixisset octo, & septuaginta. De hoc loquuntur Volaterranus, Bartholomæus Facius, Cotta in Musæo Novariensi, Mabillonius, Muratorius, Dominicus Georgius &c.

PIUS SECUNDUS PONT.

Æneas Sylvius Piccolomineus, qui Pontifex factus Pius Secundus dictus est, natus est an. sal. MCCCCV. in Corsiniano loco ignobili agri Senensis, qui locus deinceps, a Pio accepto nomine, Pientia dicitur, & est civitas. *Secretarius trium Pontificum* (ut ait Bartholomæus Facius) *Felicis*, (Pseudo Pontificis) *Eugenii, ac deinde Nicolai a Friderico Imperatore Romanorum in Secretarium, & Consiliarium receptus est*.

Cal-

Callixtus Tertius eum Cardinalem creavit ann. sal. MCCCCLVI. quo facto magnam ab Alphonso Aragoniæ Rege, ab Imperatore, ceterisque Germaniæ Principibus gratiam inivit. Pontifex eligitur an. MCCCCLVIII. statimque de bello Turcis inferendo cogitat. Huic tanto bello, quod magnis impensis, magnisque laboribus compararat, ut interesset ipse, & præesset, Anconam profectus, ibi diem supremum obiit an. MCCCCLXIV. Poeta, Orator, Philosophus, Theologus insignis fuit, multaque scripsit, quæ ab eruditis hominibus collaudantur: videlicet *Epigrammata nonnulla: de potestate Concilii Basiliensis: de ortu Nili: de studio venandi: de Fato: de Præsentia Dei: de Hæresi Bohemorum: de Institutione Artis Grammaticæ: Historiam Bohemicam: Orationes triginta, & duas ad Reges, & Principes de Clade Universalis Ecclesiæ: de Erratis Basileensium: de Defensione Poetices: de dictis & factis clarorum virorum ad Alphonsum Regem: Cosmographia: de*

præ-

pravis Mulieribus, *remedium amoris*, *Epistolas &c.* Floridus tamen Sabinus ita de eo scriptum reliquit: *In historia est nonnullis ex recentioribus ordine postponendus*, *orator argutus*, *vehemens*, *candidus*, *Poeta itidem non vulgaris*. Pii Secundi vitam conscripsit Ioannes Antonius Campanus, quæ edita est *tomo* III. *Rerum Italicarum part.* II. *pagina* DCCCCLXX.

IOANNES TORTELLIUS.

IOannes Tortellius, patria Aretinus, ob præclaram doctrinam inter Apostolicos Cubicularios, Subdiaconos, ac *Secretarios* a Nicolao Pontifice adscitus est: quem etiam Æneas Sylvius *de Europa cap.* VIII. ait consiliorum, & curarum Pontificis omnium participem fuisse. Scripsit *Commentariorum de Orthographia dictionum e Græcis tractarum opus*, ac Nicolao Pont. Max. dedicavit; quod opus prodiit primum Venetiis an. MCCCCLXI. Lau-

Laurentius Valla summâ cum laude hominem appellat *Præfat. in libros Elelegantiarum*. Habuit ab eodem Pontif. Nicolao, cui apprime carus fuit, Præfecturam Bibliothecæ Vaticanæ. Philelphus hujus rei testis est ea epistola, quæ scripta est ad Leodrisium Cribellium; & in qua dolet eandem Bibliothecam antea fuisse fœdum in modum expilatam. Vide Volaterranum *lib.* XXI. *Anthiop.* & Philelphum in *epist.*

FRANCISCUS PHILELPHUS.

Franciscus Philelphus Tolentinas Chrysoloræ Byzanthini Auditor, & Gener, & græcarum, latinarumque literarum apud Venetos, Florentinos, Senenses, Bononienses, Mediolanenses doctor eximius, quum Romam forte venisset, Neapolim profecturus, neque Pontificem adire cogitaret, a Petro Nocetano ad Nicolaum adducitur; a quo benigne exceptus, aureis nummis quingentis donatus est,

est, & in *Secretariorum* Apostolicorum numerum honoris caussa relatus. Extat eius epistola ad Nicolaum Arcimboldum data id. Sept. MCCCCLIII. huius rei testis:

Hasce ad Te literas dedi ex Tolentino, unde post occiduum arripiam ad Vos iter tum equestribus insignibus, & poetica laurea ornatus, tum Secretarius Apostolicus &c. &c.

Huic Philelpho promiserat Nicolaus, *ædes in Urbe Roma pulcherrimas, lautissimum prædium in Agro Romano, quod satis esset ad opipare, & pro dignitate alendam universam familiam, & præterea aureorum nummum decem millia, quæ deponerentur apud quem Philelphus ex omnibus mensarium delegisset, quæ illi continuo numerarentur, si duo illa carmina Homeri Iliada, atque Ulysseam latine reddidisset*. At nunc immanes hi sumtus (si Deo placet,) in musicorum greges fiunt, atque oblectamenta otiosorum.

LAU-

LAURENTIUS VALLA.

DE Laurentio Valla Placentino hoc accepimus ex Codice quodam Vaticano, qui a Dominico Georgio, quem sæpe antea commemoravimus, in append. Monumentorum ad vitam Nicolai V. affertur: *Illum fuisse inter Grammaticos ætatis suæ exquisitum & diligentem adeo, ut unius fere puritatis latinæ observator vellet censeri: multis in Urbibus Italiæ Rethoricam ac Grammaticam docuisse, Genuæ, Papiæ, Mediolani, Neapoli, ubi propter contentionem ortam inter ipsum, & Bartholomæum Fatium Spediensem, qui Antonii Panormitæ fovebatur patrocinio, sub Alphonso Aragonum, ac Siculorum Rege diutius esse non potuisse; ob quam æmulationem Romam ad Nicolaum Pontificem accessisse, a quo quum propter alia, tum propter elegantiarum, quem scripsit librum, honeste exceptum fuisse, & muneribus donatum amplis, inter quæ officio* SCRIPTORIÆ APOSTO-

LICÆ. *Ob Thucydidem ex Græco latinum factum a Nicolao quingentos aureos accepisse: Fuisse ei cum omnibus non agrestem, neque inhumanam contentionem, præterquam cum Poggio Florentino, in quem invectivam rescripsisse: Summe omnium Quintilianum amavisse, eumque etiam Ciceroni anteposuisse* (Vides dignam Grammatico sententiam) *Canonicum factum esse Ecclesiæ Lateranensis, denique studiosum fuisse, & linguæ veteris latinæ defensorem: Ita Vigerius Abbas in eodem Cod.* Hunc tamen non ita eleganter scripsisse testantur non pauci, & Jovius ait, res Ferdinandi ab eo perinde esse conscriptas, quasi auctor non fuisset libri elegantiarum. De eo mortuo dictum est, quod apud Inferos jam amplius

Non audet Pluto verba latina loqui.

GEORGIUS TRAPEZUNTIUS.

GEorgium Trapezuntium in *Secretariorum Apostolicorum* numerum a Nicolao Quinto relatum fuisse narrant

rant

rant Aneas Sylvius *de Europa cap.* LVIII. & Volaterranus *Commentar. lib.* XXI. *pag.* 497. Multa e græco in latinum vertit, eodem iubente Pontifice, cui omnino quidem non satisfecit. Quæ de liberalitate Nicolai erga Georgium commemorantur in Dialogo, ea scripta reliquit Angelus Colotius in quibusdam Adversariis, quæ in Vaticana Bibliotheca adservantur. Ceterum Franciscus Barbarus hominem magnopere collaudat: non ita plerique alii: At Leo Allatius *in diatriba de Georgiis* I. L. & seq. de latinis illius versionibus sermonem instituens, quid in his laude, quidve reprehensione dignum sit, docet. Nemini autem dubium est, quin Trapezuntius homo fuerit natura importunus, difficilis, & iracundus adeo, ut palam in Theatro Pompeii, in conventu omnium collegarum, Poggium verberibus a Georgio male mulcatum narret Iovius. Quod certe Laurentius Valla in sua invectiva Poggio exprobravit. Quare non mi-

mirum est, si Pontifice a se abalienato, ab Alphonsum Regem Neapolim se contulerit, unde rediens, & Pontifici a Philelpho reconciliatus, Romæ tandem decessit an. sal. MCCCCLXXXV, quum vixisset annos XC. sepultusque est in Templo S.Mariæ ad Minervam. Christianus Fridericus Boernerius in libello satis erudito, quem *De doctis hominibus Græcis in Italia literarum Græcarum instauratoribus* Lipsiæ edidit anno CIↃIↃCCL. hos epitaphii eius versiculos affert:

Hac urna Trapezuntii quiescunt
Georgii ossa, parum Diis amici
Quod acri, & nimium procaci lingua
Platonem, superis parem, petivit.

Qui tamen versiculi non extant in sepulcro, cuius inscriptionem præter nomen Trapezuntii, totam esse vetustate attritam Leo Allatius narrat.

IA-

IACOBUS AMMANATUS LUCENSIS CARD.

JAcobus Ammanatus, Cardinalis Papiensis dictus, Lucæ natus obscuris parentibus, sed *mente bona* præditus Romam venit, & Cardinali Firmano primum fuit ab epistolis: deinde factus est *Secretarius Apostolicus* a Callixto Tertio, sed aut nullo, aut tam tenui stipendio, ut ipse ante Pontificatum Pii Secundi in sua quadam epistola fateatur, vix, & ne vix quidem habuisse, *unde tonderetur*. Sed a Pio Secundo Pontifice summa omnia est assequutus, quæ in dialogo commemorantur; idque quatuor annorum spatio. Multa scripsit tum ligata, tum soluta oratione: Commentarios præsertim, & epistolas vere plenas Senatoriæ cuiusdam & libertatis, & dignitatis. Paucis annis, antequam moreretur, etiam Episcopatu Lucano auctus est. Vixit annos LVII.

& mortuus est in oppido Laurento apud Vulsinienses die x. Sept. anno sal. MCCCCXCIX., quod ab ignobili Piceno medico potionem acceperat, quæ illum occidit miserandum in modum; sepultus est in Templo S. Augustini. Nunc in atrio Cœnobii Augustiniani sepulcrum eius extat, quo sepulchro hæc incisa inscriptio legitur.

Luca ortu, Sena lege fuit mihi Patria, nomen,
Dum vixi, Iacobus, mens bona pro genere.
Papa Pius sedem Papiensem detulit, idem
Cardineo ornavit munere, gente, domo.
Vivite qui legitis: cælestia quærite: nostra
Hæc tandem in cineres gloria tota redit.

Prope sepulcrum Iacobi Cardinalis extat eodem in atrio alterum, quod ille Matri suæ ponendum curavit, & in quo versiculos hosce suos incidi iussit,

Viva

Viva Deo, defuncta mihi, Constantia Mater,
Quos posui hic elegos, quæ monumenta tibi,
Ultima sunt Fili Papiensis munera: Testor
Defunctæ, & vivæ, quod potui, id tribui.

Vitam Cardinalis Ammanati conscripsit Iacobus Volaterranus, qui ei fuit ab epistolis: nec non V. Cl. Sebastianus Pauli Lucensis Cong. Matris Dei Clericus Regularis: *in Disquisitione historica de Patria, & rebus gestis Jacobi Ammanati*, quæ etrusco sermone conscripta Lucæ prodiit an. sal. MDCCXII.

GASPAR VERONENSIS.

GAspar Veronensis a Callixto Tertio in *Secretariorum* Apostolicorum ordinem ascitus est; id quod ipse testatur in vita Pauli Secundi ab eodem conscripta. Muratorius vir sane ipse clarus *in Præf. in vitam ejusdem Pontifi-*

 cis

cis p. 2. t. 3. Rerum Italic. pag. 1023. Gasparem appellat *Virum obscuri nominis*. At contra doctissimus vir Scipio Maffæus *lib.* 11I. *de Scriptoribus Veronensibus* hominem magnopere collaudat. Præceptor fuit Roderici Cardinalis Borgiæ, eius, qui postea Pontifex fuit, de cuius minus grato erga se animo conqueritur. Sic enim scriptum reliquit: *Hic* (scilicet Cardinal. Borgia) *in benemeritos gratissimus pernoscitur, præter quam Gasparem Veronensem, quem sæpe negligere videtur, & parvi facere, qua in re non parum a recta via recedit*. At Cardinalem Papiensem nostrum laudat, quod curaverit, ut Pius Secundus, apud quem ille auctoritate, & gratia valebat plurimum, sibi publice docendi munus daret, annuo centum nummûm aureorum stipendio decreto. Ait enim: *Gratissimus in amicos veteres Iacobus Ammanatus, præsertim in Gasparem Veronensem, quum ambo Callixti Tertii Secretarii fuissent, & summa benevolentia iuncti*,

cti, *curavit*, *ut publice conductus Gaspar aureos centum quotannis assequeretur, tum Poetas, tum Oratores lectitans*. In Bibliotheca Casanatensi adservatur commentarius Gasparis in Juvenalem.

JACOBUS PASSARELLIUS.

IAcobum Passarellium *Secretarium Apostolicum* fuisse ex eo constat, quod Iacobus Volaterranus *in diario Romano* ad an. MCCCCLXXIX. pag. 101. scriptum reliquit: *Ad sextum & vicesimum diem Novembris cooptatus sum in ordinem Secretariorum Pontificis, & apostolicæ Sedis de numero senario participantium in loco Iacobi Cæsenatis, qui ad Imolensem Ecclesiam licet absens designatus fuit*. Innocentius Octavus Iacobum ad Henricum Septimum Britanniæ Regem Legatum misit, a quo tantam gratiam iniit, ut *Consiliarius Regius* factus fuerit, & regiæ gentis insignibus ornatus: Quæ caussa fuit, quamobrem ille hosce sepulcro suo versiculos incidi iusserit.

Est Rosa, sunt pardi, sunt lilia, munera Regis
Brittanni; meruit hoc mea magna fides.

Mortuus est mense Augusto anno MCCCCXCVI. Marsilius Ficinus eum eruditissimum hominem appellat; de quo legendus etiam Ughellius.

ANTONIUS IACOBUS VENIERIUS.

De Antonio Iacobo Venierio Recinatensi afferimus testimonium Iacobi Volaterrani, qui *in Diario Romano* ad an. MCCCCLXXIX. ita scripsit. *Obierat per eos dies Augusto mense Comensis Cardinalis S. Clementis apud* Recane*tum, ortus sui, & agri Piceni Civitatem, quo per aestatem diverterat. Antonius Jacobus ei nomen fuit gente Veniera. Fuerat hic Romae* Apostolicorum Diplomatum Scriptor; *inde Syracusanus Antistes, a Pio Secundo in Hispaniam missus, ubi ab Hispaniae Rege honore est au-*

ctus,

ctus, & ad Ecclesiam Legionensem translatus, atque ab eodem Rege orator ad Pontificem Paulum Secundum, qui Pio successerat, destinatus. Defuncto Paulo, Sixtus Quartus successor eundem Comensi Ecclesiæ uberiori præfecit; ac postea secundo Pontificatus anno Cardinalem creavit. Vir erat acris ingenii, magnæ solertiæ, linguæ liberæ, & intrepidi animi, ideoque Pontifici, & Mæcenati parum gratus.

IOANNES GOBELENIUS.

IN eo Dupenii libro, qui *Nouvelle Bibliotheque des auteurs Ecclesiastiques* inscriptus est, legimus Pii Secundi *Secretarium* fuisse Ioannem Gobelenium, & ipsius Pii Secundi historiam, in libros tributam duodecim, conscripsisse, sive potius, quod plerique opinantur, a Pio Secundo conscriptam emisisse veluti suam, non eodem ignaro Pontifice. Edita autem Romæ fuit an. MDLXXXIV. & MDLXXXIX., nec non Francofurti an. MDCXIV.

GORUS SENENSIS.

HUius Gori, sive Gregorii Senensis meminit Gaspar Veronensis, qui eum in *Apostolici Secretarii munere* quinquaginta millia nummûm aureorum sibi lucratum esse narrat *sine cuiusquam querimonia, aut aliquo suo crimine. Secretarius* fuit Pii Secundi, & eundem esse opinor, cui Philelphus epistolam suam quandam inscripsit: *Gregorio Lollio Secretario Apostolico.*

LEONORUS BONONIENSIS.

DE Leonoro Bononiensi ita Gaspar idem Veronensis in *vita Pauli Secundi* pag. 1025. *Latinis literis græcas Bononiensis adiecit, atque adeo probe eas, pulchreque novit... ut æque græce loquatur, ac latine: quod paucos inter Italos novimus esse assequutos. Audivit enim Leonorus Theodorum Thessalonicensem eius linguæ peritissimum, & non ignobilem*

Phi-

Philosophum, . . *Post Pii Secundi obitum apud benignissimum Paulum Secundum vivere statuit, non tamen, quemadmodum prius in Brevibus Pontificiis conscribendis, quæ formam epistolarem habent, sed Cubicularius iam evasit*. Extant etiamnum aliquot Leonori epistolæ quum græcæ, tum latinæ, quæ MS. in Bibliotheca Vaticana adservantur.

BAPTISTA REATINUS.

IN *Secretariorum Apostolicorum* numero fuisse Baptistam quendam Reatinum idem tradit Gaspar Veronensis *in vita Pauli Secundi* pag. 1048., ubi ait: *Scribit & ornate Baptista Reatinus Scriptor Apostolicus*.

IO. ANTONIUS DE BUXIS.

S*Ecretarius* is fuit Sixti Quarti, & Bibliothecarius, ac demum Episcopus Aleriensis, de quo Volaterranus ita scribit. *Joannes Antonius Præ-*

sul

sul Aleriensis in librorum locis emendandis iure laudatur. Strabonem autem quam diligentissime emendavit. Mortuus est Romæ an. MCCCCLXXVI. uti ex inscriptione eius sepulcri constat, quod in Templo S.Petri ad vincula positum est. En inscriptionem.

Jo. Ant. Episcopo Aleriensi Jen. Gene De Buxis Patria. Viglevanen. Xixti Quarti Pont. Max. Ref. Bibliot. Secretarioque. Venerando Senatui. ac toti. Ecclesia caro; Qui fuit. pietate. fide. litteris insignis. De Patria. parentibus. amicis. & omnibus. benemeritus. Iacobus Fr. Germ. pientissime. vixit an. LVII. *m*. VI. *d*. XII. *obiit an. Jobelei* MCCCCLXXV. *prid. non. Feb.*

BENEDICTUS MAFFÆIUS.

HUnc Benedictum Maffæium, Veronæ summo genere natum, *Secretarium* Sixti Quarti fuisse, ab eoque dictandis Apostolicis literis præpositum accepimus ex Schradero, qui eius inscriptionem sepulcri affert.

Bene-

Bendedicto clara Familia Patriciorum Veronensium Maffaa genito Apostolic. literar. maior. præs. Dictan. virtutis ergo a Sixto IV. XII. *viro creato, qui vixit annos* LXV. *menses* XI. *dies* XIX. XV. *Cal. Julii*.

DOMITIUS CALDERINUS.

DOmitium Calderinum, in Calderia natum, qui locus est ignobilis in agro Veronensi, a Volaterrano *Commentar.* lib. XX. pag. 777. *Secretarius Apostolicus* appellatur; & propter singularem eruditionem dignus fuit, qui in eo numero reponeretur. Nam, ut ait Barthius in Statium fuit *primus, qui hoc tempore Poetas duriusculos diligentius cœperit enarrare, & in eos commentarios edere admodum iuvenis*. Hoc declarat commentarius ipsius elegans in Papinium Statium, de quo ipse in *Præfat.* ait: *Incidi in libros* V. *Sylvarum Papinii Statii, opus granditate heroica sublime, argumento varium, doctrina remotis-*

motissimum, quod nemo ante nos aut au-sus est, aut potuit attingere. Hominem arrogantem fuisse, & maledicum omnium obtrectatorem narrat Volaterranus *ib: Huius ego, quamquam eram familiaris, vitium unicum livoris, atque obtrectationis in omnes doctos non præteribo, dignus propterea, ut de Lælio Quintilianus ait, vita longiore, ac ingenio meliore*. Mortuus est Romæ admodum iuvenis an. MCCCCLXXVII. hoc est, Eugenio Quarto Pontifice. Solemne illi factum funus, quo Academici omnes Romani pulla veste convenere ad exequias cohonestandas. Inter Angeli Politiani carmina habes illius Epitaphium, quod est.

Hunc Domiti tumulum siccis qui transit ocellis,
Vel Phœbo ignarus, vel male gratus homo est.
Intulit hic vatum cæcis pia lumina chartis
Obstructum ad musas hic patefecit iter
Hunc Verona tulit docti Patria illa Catulli

Huic

Huic lethum, atquè urnam Roma
dedit iuveni.

ANDREAS TRAPEZUNTIUS.
FRANCISCUS NOZERANUS.
MARCELLUS RUSTICUS.
GASPAR BLONDUS.

HOs omnes fuiſſe *Secretarios Apoſtolicos* luculentus eius temporis teſtis, Iacobus Volaterranus in Diar. ad annum MCCCCLXXIX. confirmat. Andream vero Trapezuntium Georgii filium fuiſſe, & filiam præterea hunc habuiſſe, quæ nuptui data eſt Fauſto Magdalenæ Poetæ illi Romano, quem Leo Decimns dilexit plurimum, Iovius teſtatur. De Marcello autem Ruſtico (nam de Franciſco Nozerano nihil invenimus præterea) habemus inſcriptionem, quam ſupra attulimus, quum de Cincio ageremus; & Gaſparem Blondum facile exiſtimamus unum eſſe ex iis quinque filiis, qui Flavio

vio Patri sepulchrum posuerunt, & quos Leander Albertus doctissimos fuisse ait.

IACOBUS VOLATERRANUS.

DE huius familia varia est opinio, quem alii Maffæia e gente, alii e Gherarda, idque probabilius, Volaterris natum esse ajunt. Illud constat, fuisse ab epistolis Iacobi Ammanati Cardinalis Papiensis, in quo error est Vossii palmaris, qui Iacobum Volaterranum eundem facit, atque Iacobum Ammanatum. Mortuo Cardinali Papiensi a Sixto Quarto in *Secretariorum* ordinem cooptatum se esse ait ipse, & ex Codice Vaticano 3912. brevem eruimus Orationem, quam ipse Iacobus ad Collegas habuit, quo die cooptatus est; quæ affertur. *Amplissimi & spectatissimi viri, Patres & Domini mei. Voluit Sanctissimus Dominus Noster pro sua clementia, designare me Secretarium Suæ Sanctitatis, & Sancta*

ctæ Apostolicæ Sedis, ac in vestrum Collegium & ordinem cooptare, in locum Reverendi Patris D. Iacobi de Casena electi ad Imolensem Ecclesiam. Licet autem virtus, & merita mea non sint eiusmodi, propter quæ sim meritus assumi ad amplissimum munus, tam propter vestras virtutes, quam Collegii majestatem; tamen confisus in Deo, a quo bona cuncta procedunt, & qui dat affluenter speranti in se sapientiam, & doctrinam: confisus in clementia Sanctissimi Domini Nostri, quæ immensa est, ut scitis: confisus quoque in vestra humanitate, quam intellexi hactenus, nunc gratum est experiri; Spero ita me habiturum, ut Pontificem non pœniteat designationis: Illas etiam admissionis. Et ex hoc tempore, Patres Amplissimi, non modo ut collegam, sed ut filium obsequentissimum me, salva muneris dignitate, trado & offero Vestris Paternitatibus, a quibus peto cum omni humilitate & reverentia, qua decet, in Collegium admittant & recipiant, juxta seriem & decretum literarum Apostolicarum, &

Pro-

Processus inde sequuti, ad laudem Dei omnipotentis, & exaltationem, & honorem sacri huius Collegii.

Alia tamen stylo scripsit minus inelegantí. Hunc etiam fuisse ab Innocentio Octavo ad Mediolani Ducem, ad Rempublicam Florentinam, Regemque Neapolis Ferdinandum legatum; a Leone deinde Decimo Episcopum factum Aquinatem, Concilioque Lateranensi quinto propterea interfuisse, & nonaginta prope annos natum Romæ obiisse CIↃIↃXVI. Ughellius testatur.

LEONARDUS DATHUS FLORENTINUS.

FUit hic *Secretarius* Pauli Secundi, & Sixti Quarti Pontificum, eiusque Leonardi Fratris filius, qui Martino Quinto Pontifice, Magister fuit Generalis Ordinis Prædicatorum. Multa scripsit tum versu tum prosa, homo ingenii præstantia, & morum

rum ſuavitate commendatus, de quo Verrinus lib. 2. ita ait:

Tranſieram imprudens Leonardi Carmina Dathi,
Qui pede Romano, numeriſque ligavit etruſcis
Heroas, Lyricoſque modos ſub pondere rerum,
Dum ſacra Pontificis tractat myſteria Pauli.

Mortuus eſt Romæ ann. MCCCCLXXII. ſepultuſque eſt in Æde S. Mariæ ad Minervam cum hac Inſcriptione:

Leonardo Datho Civi Florentino
Viro doctiſſimo optimoque
Pauli II. & Sixſti IV. Secretario.
Epiſcopo Maſſano. Vixit ann. LXIV.
Menſ. duos CIↃCCCCLXXII.

Qua ex Inſcriptione, & ex Ughellio fuiſſe illum conſtat Populoniæ & Maſſæ Epiſcopum. Michael Angelus Monſacratus Abbas in ordine Canonicorum Regularium S. Salvatoris, Civis, & affinis meus, ſacra, profanaque eruditione præſtans, Leonardi vitam

O fuiſſe

fuisse ait scriptam a Vespasiano Florentino, & ms. adservari in Bibliotheca, quæ Prosperi Muti fuit *Secretarii Sacræ Consultæ*, uti vocant, Innocentio Decimo Pontifice.

MATHIAS PALMERIUS

HUnc *Secretarium* fuisse Sixti Quarti Iacobus ait Volaterranus *in Diar. ad ann.* MCCCCLXXXIII. & Martinellius confirmat in *Roma ex ethnico sacra pag.* 224. qui hanc eius etiam attulit Inscriptionem:

Mathiæ Palmerio Pisano
Abbreviatori, & Secretario Apostolico
Qui eloquentia eruditione græca
latinaque claruit
Et vitæ probitate innocentia
frugalitateque
Præstitit: Vixit annos LX.
Slvester Frater P.

Aristæam, nonnullaque alia e græco in latinum opera transtulit: De bello etiam Italico scripsit, & mortuus est die XIX. Sept. MCCCCLXXXIII.

AU-

AUGUSTINUS STACCIOLUS, ſive STACCOLUS URBINAS.

QUÆ de hoc Auguſtino Seraphini filio e nobili Staccolorum familia in Dialogo attulimus, habemus ex Præfat. Io. Franciſci Magini, qui curavit edenda eius Carmina thuſce conſcripta ann. MDCCIX. Bononiæ, neque præterea eſt, quod addamus.

BARTHOLOMÆUS FLORIDUS ARCHIEP. CONSENTINUS.

HUius infœlicis *Secretarii* hiſtoriam ſcripſit Ioannes Burchardus *in Diario Curiæ Romanæ ſub Alexandro VI.* qui ait: *Feria* v. XIV. *Septembris circa horam quintam noctis Sanctiſſimus Dominus Noſter vocato R. P. D. Bartholomæo Florido Archiepiſcopo Cuſentino Secretario ſuo, eum capi facit, & carceribus Sancti Angeli mancipari &c. &c.* Et deinceps: *Feria 2. Octobr. fuit ſecretum*

Consistorium, in quo lectus est Processus contra D. Archiepiscopum Cusentinum Sanctissimi D. N. Secretarium habitus, & confessio per eum facta: Eodem die in sero Bartholomæus Floridus, olim Archiepiscopus Cusentinus, depositus est omni habitu, & vestibus suis, & indutus gonella loco diploidis de panno albo grossissimo, duplicata longa ad medium palmum supra genua, uno pari caligarum albarum de panno grosso, uno pari calceorum coraminis grossissimi, gabbano de panno viridi longo ad terram, & bireto duplo albo, & data sibi in manus imago Crucifixi. Sicque vestitus ductus est ad locum sepulturæ Adriani, Somaiocho nuncupatum, pro perpetuis carceribus sibi deputatum, in quo parata sibi fuit lectica ex tabulis more solito composita, & desuper positus paleritius, & materatium cum duabus Sclavinis, & dati sibi Breviarium, Biblia, & Epistolæ. Item unum Barrile aquæ, tres cachiatæ panis, unum boccale olei, & lucerna pro lumine. Mandatum fuit per Papam, quod singulis diebus duobus vel

tribus

tribus debeat idem inclusus per Castellanum eius nomine visitari, & panem, & aquam pro eius victu, & oleum pro lumine sibi ministrare. Relatum fuit, singulis diebus Sanctissimum D. N. misisse ad prædictum Cusentinum electum Tullensem, & alios familiares suos, qui secum in scacchis luderent, ac ipsum convenientes persuasionibus inducerent ad confitendum se plura Brevia sine Pontificis jussu expedivisse, ut Pontifex per id se de aliis suo jussu expeditis, quæ Regem Hispaniarum irritaverant, excusaret, ac si etiam eo inscio expedita essent. Quod si ipse Cusentinus faceret, eum exaltaturum, & maioribus beneficiis remuneraturum, & huiusmodi persuasionibus Cusentinum præmissa confessum esse, & eo facto dictos Tullensem, & alios ad eum nunquam rediisse. Et deinceps *Feria* XIIII. *Iul. obiit Bartholomæus Floridus, olim Archiep. Cusentinus, & Sanctissimi D. N. Secretarius in Castro S. Angeli, & in sero portatus fuit ad Ecclesiam B. Mariæ Traspontina sine lumine aliquo, & ibidem sepul-*

 tus

rus sine aliqua ordinatione Ecclesiæ. Hanc historiam barbare quidem, sed simpliciter enarratam damus legentium curiositati.

HADRIANUS CARDINALIS CORNETANUS.

SEcretarium fuisse Hadrianum Alexandri Sexti narrat idem Burchardus in eodem Diario; ubi ait: *Sabbato* XIV. *Octobris Sanctissimus D.N. recepit in Secretarium suum secretum in locum Cusentini R. P. D. Adrianum Castellensem de Corneto Clericum Cameræ &c.*

Hunc Pierius Valerianus *in Dialog. de literatorum infœlicitate, emunctissimæ latinitatis auctorem*, appellat, de quo etiam ita scribit: *Beneficio Alexandri Sexti Pontificis Maximi, cui fuerat a secretis ad id honoris* (Cardinalatus) *evectus, sub Iulio Secundo Pontifice Maximo, mox exul factus, & acerbissimis percussus edictis, annos aliquot in Germanicis Rhætorum alpibus obscura, & sordida*

sordida peregrinatione delituit. Defuncto mox Iulio, eique Leone suffecto, profanissimæ in talem Principem conjurationis conscius fuit, qua patefacta, veniaque ab humanissimo Pontifice impetrata, diplomateque absolutionis accepto, suæ stimulo conscientiæ exulceratus, noctu clam fugam arripuit, neque quo abierit, neque ubi sit, quatuordecim iam annorum spatio quisquam potuit explorare. Constans autem opinio est, eum insuto in interiorem toracem auro oneratum, comitis famuli perfidia oppressum, auroque surrepto, cadaver in solitarium aliquem locum abiectum occultari. Locus autem, ubi exulavit, Ripa est oppidum ad Benacum in agro Tridentino, ibique in Templo Mariæ Assumptæ inscriptio legitur Polidoro cuidam Caramico familiari suo ab eodem Hadriano posita.

Exulat Hadrianus: Tu iam Polidore quiescis
Æternumque vales: nobis dira omnia restant.

Iovius narrat *certam hominem spem adi-*

 piscen-

piscendi Pontificatus concepisse ex oraculo fatidicæ mulieris. Quod semen ipsi fuit malorum omnium. Scripsit, dum exularet, *de sermone latino*, in cuius libri præfat. ad Carolum Principem Hispaniæ ita ait: *erat in animo prosequi cœptum iampridem opus sacros veteris instrumenti libros ex Hebræo ad verbum in latinum sermonem vertendi, sed quum me procella temporis in Tridentinas rupes, quo Iudæi ob Simonis cædem ne aspirare quidem audent, detruserit, atque animus inquies nihil agere non posset, hæc sum adgressus*. Scripsit etiam carmina *de venatione & de itinere Iulii II.* necnon descriptionem ædium suarum, quas prope Vaticanum exædificandas curavit.

SIGISMUNDUS DE COMITIBUS FULGINAS.

IS Pauli Secundi, Sixti Quarti, Innocentii Octavi, & Iulii Secundi *Secretarius* fuit, a quibus etiam ad varios Principes legatus missus est. Et quidem

dem Cardinalis futurus omnino erat, nisi conjugium impedimento homini fuisset. Poeta fuit, atque orator insignis, scripsitque historiam sui temporis, in decem & novem libros tributam, quæ tamen nunquam in vulgus prodiit. Sigismundum plerique auctores laudant, sed instar maximæ laudis illud est, quod Petrus Bembus in *lib. de Guido Ubaldo Feretrio, deque Elisabetha Gonzagia Urbini Ducibus ad Nicolaum Theopulum* scriptum reliquit: *Nam is* (hoc est Iulius II. Pont. Max.) *& Sigismundum unice diligit, apud seque habet, atque in scribendis Epistolis præclara eius opera utitur: in quo difficile dictu est, quantum unus omnes excellat, quum scriptionis elegantia, & candore styli, tum plane diligentia, & fide.* Sepultus est in Aracælitano templo, ubi hæc inscriptio extat.

Gismundo de Comitibus
Fulcinati nostri temporis
Istoriographo celeberrimo Iulii II. Pontif. Max.

Secre-

Secretario merito ac unanimiter Ludovico Nepoti
*Adolescenti vita funtis an.D.*MDXLVII. *d.* XXII. *August.*
Monumentum piissime sorores posuere eumque ex Concilii
Decreto licitum foret Hoc parvum ob memoriam Restaurarunt
An. sal. MDLXV. *Idib. Aprilis.*

ANTONIUS URSUS VENETUS.

HUnc *Secretarium* Apostolicum fuisse accepimus ex inscriptione sepulchri, quod in Templo S. Marcelli positum est quum illi, tum Ioanni Michaelio Patritio Veneto S. Angeli Cardinali, cuius Antonius familiaris fuit. Huic homini aliquam in scientia juris Pontificii laudem tribuunt Sansovinus, eo libro, qui inscribitur. *Venetia illustrata*, & Fuscarenus, vir nobilitate, atque eruditione præstantissimus, eo libro, quem de literatis Venetis nuper edidit.

En

En Inscriptionis pars, quæ ad ipsum pertinet.

Ioann. Michaelio Patritio Veneto
Card. S. Angeli &c. &c. &c.
Antonius Ursus Venetus Secretarius Apostolic. Episcopus Agiensis familiaris Pientiss. sicuti fide ac singulari amore totius suæ vitæ tempore adstitit ita & in morte ab hac sua gratiss. subiectione inseparatum videri cupiens conditorium Domino suo seque sub illo tumulari testamento mandavit. Qui Innoc. VIII. Alexandro VI. Pii III. Iulii II. Pontif. Referendarius summa integritate, doctrina, religione, iustitia, vixit annos LXXII. XXVIII. *Sept. an.* MDXI.
Iacobus Fr. Benemerentibus Pos.

PETRUS CARD. BEMBUS.

PEtri Cardinalis Bembi nomen adeo clarum in literaria Republica est; ut quid tantus vir ad restituendas latinas literas egerit, quid scripserit, &

quam

quam eleganter, sapienterque scripserit, nemo ignoret, nisi qui in optimis studiis hospes omnino, ac peregrinus inveniatur; præsertim quum vitam eius multi auctores, imprimisque disertissimus ipse scriptor Ioannes Casa monumentis literarum mandaverit. Legenda etiam vita Bembi. ab Aloysio Beccatellio Archiepiscopo Ragusino conscripta, quam pulcherrimis animadversionibus illustravit V. Cl. Apostolus Zenus.

De sua Pontificias Epistolas conscribendi ratione quid ipse & senserit, & dixerit, legitur in Epistola nuncupatoria ad Paulum III. librorum duodecim Epistolarum, quas nomine Leon. X. scripsit, quæ data est Patavii idib. Ianuarii MDXXXV. sic enim ait: *Qui etiam eo justius ad te libri veniunt omnibus politioribus literis, & doctrinis perornatum, quo magis ipsi ea latine loquuntur, quæ adhuc quidem satis vel inepte, vel etiam perperam, nulla quidem certe cum dignitate, more exemploque Urbanæ & foren-*

forensis disciplinæ solita sunt scribi ab Epistolarum Pontificalium Magistris, qui triginta esse consueverunt. Hæ quoniam Epistolæ multas ad exteras persæpe nationes perferuntur, esse usui nostra hac diligentia poterit, non hominibus solum nostris, sed illis etiam, ad quos ea non Romane scribendi consuetudo, quod a R. Pontificibus proficiscitur, contagionem quandam affert tradentium majestate fultam, & comprobatam, ut errare se sic scribentes non existiment. Fuerunt tamen, qui hanc ipsam ob caussam, quod superstitiosam quandam latine scribendi rationem adhibuerit, illum, neque fortasse inepte, reprehenderint. Inter quos Ubaldinus Bandinellius, qui de hoc iudicio in Epistola ad ipsum Bembum data purgat sese.

Ubaldinus Bandinellius
Petro Bembo.

IAcobus Sadoletus Cardinalis quum mihi caput quoddam literarum tuarum legisset, quo capite ad ea rescriptum erat, *qua*

quæ is tecum meo rogatu, de meo non modo virtutum tuarum honorificentissimo iudicio, verum etiam perpetuo erga te studio egerat, etsi iisdem literis satisfactionem nostram accipere, teque mihi placatum esse affirmabas, tamen, quod a principio altius hæsisse tibi obtrectatorum meorum criminationes declarabas, quodque eas magis amici gratia condonabas, quam tibi satis purgatas significabas, faciendum mihi visum est pro animi mei conscientia, proque eo quanti te facio, ut aliquid iisdem de rebus ad te literarum darem, quibus aut voluntatem meam tibi vere planeque probarem, aut illam apud cæteros certe testatam relinquerem. Et quoniam omnis offensio orta est ex epistola quadam Nigri, qua illa cum ad te de iudiciis hominum urbanorum de tuis epistolis Pontificiis perscriberet, me illas vehementer vituperare criminatus est, quomodo omnis hæc res acta sit; breviter simpliciterque narrabo. Ego cum in taberna libraria forte adessem, adessetque Molsa noster, aliique nonnulli: Niger autem, ut opinor, & certe non adesset, ortus est de
his

his ipsis epistolis tuis sermo, quidamque ex iis, quid de illis sentirem, ex me quaesivit: cui ego sine ulla cunctatione respondi, satis eas sua praescriptione laudatas videri debere, quid enim, inquam, a Bembo proficisci, nisi doctum, atque elegans potest? Tum hoc addidi, me illos libros tamen vendibiliores putare fuisse futuros, nisi a certis verbis obsoletis illis quidem, sed tamen huic scriptioni pene necessariis, tantopere refugisses. Cum enim tantum tuum nomen esset, nemo non solum harum liberaliorum, humanarumque artium studiis deditus, sed ne scriba quidem ullus, aut librarius eos habere noluisset, praesertim cum eius generis epistolae sint, quae in maxima parte in caeterarum formularum libris non extent. Itaque me illas arbitrari pro dictatis, atque exemplis esse potuisse: sic vero cum tantum abhorreant ab forensi verborum consuetudine, horum dico nostratium, neminem illos nisi doctum in manus sumpturum, eosque ipsos magis ut, quomodo veteres illi Coss. aut Praetores locuti sunt, agnoscant, quam quomodo nostri Pontifices loquan-

loquantur, addiscant. Atque hæc summa sententia mea, sive ut verius dicam, sermonis fuit &c. &c.

Paulus Tertius Pont. Max. Bembum Cardinalem creavit an. MDXXXIX. commendatione præsertim Cardinalis Iacobi Sadoleti, qui negabat sibi iucundam eam dignitatem futuram, nisi Bembum studiis, amicitiaque sibi coniunctissimum in ea collegam haberet. Mortuus est Romæ, sepultusque in Templo S. Mariæ ad Minervam inter monumenta Leonis Decimi, & Clementis Septimi cum hac inscriptione.

Petro Bembo Patricio Veneto
Ob eius singulares virtutes
A Paulo III. Pont. Max.
In sacrum Collegium cooptato
Torquatus Bembus posuit
Obiit XV. *Kal. Febr.* MDXLVII.
Vixit annos LXXVI. *mens.* VII. *dies* XVII.

IACO-

IACOBUS SADOLETUS CARD.

DE Iacobo Sadoleto Mutinensi eadem fere, quæ de Bembo, fama doctrinæ. Quibus Pontificibus, quandiuque *Secretarius* fuerit Apostolicus, ipse narrat in Epistola, cuius partem, quæ ad illustrandam hominis notitiam valet, afferimus. Hæc Epistola lecta est a nobis manuscripta, atque haud scimus, an unquam antea in lucem prodierit.

Cupienti mihi agere semper aliquid, quod esset dignum iis studiis, in quibus a puero non modo liberaliter, verum etiam magna cum spe fueram educatus, multa sæpe obstiterunt, quæ non tam interrumperent quidem hunc omnino meæ voluntatis cursum, quam retardarent. Nam quum mearum initio actionum, quas in media ipsa adolescentia, consiliis posteræ & consequentis vitæ capiendis susceperam; claris in urbe & potentibus viris observandis me dedissem, quod is fere ad lucem, & ad co-

gnitionem hominum omnibus ingenuis, & præstantibus animis aditus primus, atque introitus esse videbatur; usus illorum auctoritate & consilio ad eam vitæ rationem me contuli, quæ soluta & cœlebs, ac Sacerdotum ordini legibus nostris præscripta, magis etiam cum meis optimarum artium studiis, & occupationibus congruebat. Quarum ego artium amore inflammatus cetera omnia vilia, & mihi posthabenda esse ducebam. Itaque quantum mihi ab observantiæ officiis vacui & liberi temporis relinquebatur, quod erat tum quidem plurimum, totum in Philosophia, & in volutandis summorum auctorum libris, monumentisque terebam, dieque, ac noctu & Græcis & Latinis insudabam literis, semper id mihi, quod illa ætas tum ferebat, præcipue habens propositum, ut eis imitandis, quos assidue legebam, immortalitatem assequerer eandem, si possem, quam illos videbam esse consequutos; & in cognitione quidem rerum, atque doctrina ad omnem excellentiam, in parandis vero rei familiaris copiis

ad

ad mediocritatem aliquam pervenirem. Sequuta sunt tempora, quum a Leone X. primum, deinde a Clem. VII. PP. MM. ad negotia publica vocatus, factusque Epistolarum Principalium, h. e. earum, quæ, vel ad Reges a Pontifice summis de rebus mitterentur, vel a Regibus eisdem ad Pontificem afferrentur, & lucubrator & custos. Quod munus magni sane in urbe & honoris & nominis superioribus temporibus Magisterium scrinii, nunc a Populo Romano Secretarium Domesticum appellari video. Gratam illam admodum, & mihi non inopportunam occasionem accepi, quæ mihi datura eas exercitationes videretur, ex quibus ad ea doctrinæ studia, quæ colueram, maximarum quoque rerum usum adiungerem. Igitur XIII. *annis in eo negotio versatus, quum ita & fidem meam Pontificibus, & ceteris comitatem, liberalitatemque probassem, ut omnibus perspicuum factum esset, nihil a me neque in uberrima re illiberalis compendii, neque in illo honore fastus, sed tantum integritatis fructum & bonam existimationem esse quæsitam &c. &c.*

Multa, quæ reliquit, ingenii monumenta doctis omnibus & nota & probata sunt. Vitam Sadoleti Florebellus, qui fuit eius familiaris, scripsit eleganter, in qua specimen mihi videtur esse docti, atque integri Cardinalis. Hanc ei dignitatem contulit Paulus III. Pontifex sapientissimus, quum doctos viros, etiam latentes, etiam nolentes, ad Rempublicam vocavit. Mortuus est Romæ an. MDXLVII. quum vixisset annos LXX. menses III. dies VI. sepultusque est in Templo S. Petri ad Vincula, cum hac inscriptione, quæ vitio vel hominum, vel temporum nusquam apparet.

D. C. M. S.

Iacobo Sadoleto Episcopo Carpertoractensi S. R. E. Presb. Card. viro morum gravitate prudentia & vitæ integritate præstantissimo doctrina & eloquentia cum iis quos mirata est antiquitas comparando Paulus Sadoletus Episcopus Carpentoractis, & Camillus Sadoletus Fratrum filii

mœsti-

mœstissimi multis cum lachrymis Patruo benemerenti pro tempore posuesuerunt. Vixit ann. LXX. *menses* III. *dies* VI.

ANGELUS COLOTIUS.

INter Leonis Decimi *Secretarios* hic est annumerandus, quem Pierius Valerianus *lib.* I. *de infœlicitate literatorum* incomparabili probitate virum, & græce latineque doctissimum appellat. Neapoli quum esset, Academiæ celeberrimæ, quam Pontanus instituerat, ascriptus est. Literatorum amicissimus omnium fuit, quippe cui Ælius Calentius, Poeta insignis, suos quatuor Elegiarum libros, & Antonius Mancinellius Sermonum Decadem, ipse denique Pontanus *de Magnanimitate* librum inscripserit. Romæ domum suam patere voluit doctis quibusque viris, cuius splendor non ineptis deliciis, sed veteris Romæ eruditis monimentis, & lectissi-

morum librorum copia constabat. Aliqua eius venustissima carmina in Coryciana elegantissimorum Poetarum collectione leguntur. Eum Clemens Septimus Episcopum Nucerinum fecit, atque Asculo præesse cum imperio voluit, quam provinciam sancte, prudenterque administravit. Mortuus est ann. MDXLIX. Eius vita a Federico Ubaldino conscripta typis Romanis vulgata est an. MDCLXXIII.

FRANCISCUS BRACCIOLINUS.

HUnc non tam suo, quam Poggii Patris nomine clarum dilexit plurimum Leo Decimus, quem, Canonicus quum esset Ecclesiæ Florentinæ, præmiis propositis Romam evocavit, & *Secretarium* esse suum voluit. Intelligentem fuisse Iuris Canonici ex libro apparet, quem *de Potestate Papæ, & Concilii* conscripsit. Annos natus undeoctoginta Romæ obiit sexto Kal. Iulii MDXXII. & sepultus est in Templo S. Gregorii.

Æmi-

ÆMILIUS FERRETTIUS.

HUius hominis, qui in Castro Franco in Etruria natus est ann. MCCCCLXXXIX. varium fuit & vitæ, & eruditionis genus. Cum literis enim humanioribus Canonici, & Civilis Iuris scientiam coniunxit. Adolescentulus quum esset, *Secretarius* fuit Cardinalis Salviati, deinde Ius civile docuit, propterque ingenii elegantiam a Leone Decimo locum habuit inter *Apostolicos Secretarios*: Quo non multos post annos relicto, in Patriam redit, unde, quum biennium illic fuisset, vim adversariorum fugiens, qui Patrem eius interfecerant, Neapolim militatum abiit; sed profligato exercitu Lautrechii, quo ipse Imperatore merebat, captus est ab Hispanis militibus, grandique pecunia redemtus in Galliam proficiscitur, ubi benigniore fortuna usus est. A Francisco enim Primo Consiliarius in Curia Parisiensi factus ad Venetos, & Florentinos legatur.

gatur. Postremo ad Ius Civile docendum relapsus Cathedram Avenione constituit. In huius autem Cathedræ veluti lemmate hoc est inscriptum:

Peritum orno, imperitum dedecoro.

Huius auctoris in scribendo elegantiam ita Muretus elevat in Orat. XII. *Qui* (Ferretius v.) *si ipse tam bene latine scripsisset, quam sibi videbatur, nonnihil fortasse nos illius commoveret auctoritas. Nunc quum nonnulla quidem ita scripserit, ut eadem venus, eadem suadela, quæ in Bartoli labris sessitaverat, huius quoque libris insedisse videatur: In quibus autem cultior, ac comtior esse voluit, ostenderit tamen, ne quid gravius dicam, se aliarum rerum, quam deliciarum latini sermonis intelligentiorem fuisse.... Bonus Iurisconsultus fuerit, nihil enim impedio: latinitatis certe non admodum idoneus existimator fuit.* Contra tanta valuit in Iure Civili vel doctrina, vel opinione doctrinæ, ut, quum eius in docendi munere successor Simon Cravetta aliquid de hominis fama detrahere

here velle videretur, statim ab auditoribus exsibilatus, & deinde etiam Avenione exterminatus fuerit. Multa de Iure scripsit, sexagintaque tres annos natus Avenione obiit an. MDLXXII. Vide Niceronium tom. V.

BENEDICTUS ACCOLTUS CARDINALIS.

HUnc Florentiæ natum ex familia, unde multi extiterunt docti viri, adolescentem admodum Leo Decimus Gaditanum Episcopum fecit; Cremonensem Adrianus Sextus, cuius etiam *Secretarius* fuit. Quo in munere quum Clemente VII. Pont. una cum Sadoleto versatus aliquantum esset, Cardinalis factus est; adversaque in Pauli tertii Pontificatu fortuna conflictatus, in Arcem Adrianam detrusus est. Denique Florentiæ obiit anno MDXLIX. Nonnulla & versu & prosa scripsit, ab omnibusque eius temporis viris & dilectus & laudatus est. Extat Epi-

Epistola etrusce scripta Hieronymi Nigri, in qua illum *Sadoleti Bibulum* appellat, id quod in Dialogo memoravimus.

PAULUS VALDARABINUS.

INterfectum hunc fuisse in direptione Borbonia, & *Secretarium* præterea fuisse Clementis Septimi, qui tum erat Pontifex, ex Torrigio novimus *Grotte Vaticane part.* 2. *cap.* 8. *pag.* 262. Nos autem Fratrem, vel agnatum fuisse suspicamur Gerii illius, quem Valdambrinium, atque Aretinum domo, virumque in literarum studiis toto vitæ tempore versatum, & Clementi Septimo percarum narrat Pierius Valerianus lib. 2. *de literatorum infoelicitate*; cuius etiam repentinam, atque immaturam mortem altero eiusdem Clementis Septimi Pontificatus anno accidisse commemorat. Certe nominis similitudo, benevolentia Pontificis, multaque alia concurrunt, quare hæc

mea suspicio non omnino inanis videri possit.

FABIUS VIGIL SPOLETINUS.

HIC quoque in claris habitus est *Secretariis* Pontificiis, eiusque opera usus est Paulus Tertius. Poeta fuit elegantissimi ingenii. In libello, cuius supra mentionem fecimus, qui Coryciana inscribitur, & est admodum rarus, nonnulla eius leguntur carmina. Nonnullaque alia ab eo scripta esse Ughellius affirmat. Eundem hunc esse arbitror, atque illum, quem Sadoletus in Italica quadam Epistola *Messer Fabiano da Spoleti* appellat, & *Secretarium* esse ait Pontificis. *Lett. de* XIII. *Uomini illustri lib.* 6. Ughellio teste, Episcopus primum Fulginas, deinde Spoletinus fuit. Romæ demum obiit singulari eruditionis fama.

BLO-

BLOSIUS PALLADIUS SABINUS.

CAstro veteri in Sabinis ortus Palladius Poetica facultate maxime valuit, suisque carminibus Suburbanum Augustini Chisii illustravit. Praeterea habet Coryciana aliquot eius Hendecasyllabos, atque epigrammata. A Paulo III. cuius fuit *Secretarius*, Episcopatu Fulginati auctus est; quo abdicato, Romam se contulit, ubi obiit ann. MDLVIII. sepultusque est in Templo S. Mariæ in Aquiro, uti constat ex Inscriptione, quæ consequitur.

D. O. M.

Blosio Palladio Sabino Præsuli Fulginat. Clementis VII. Pauli III. Iul. III. Pontif. a secretis, viro in omni vita probatissimo Incurabilium, Orphanorumque socii hæredes posuere MDL.

BERNARDINO MAFFÆUS CARD.

ROmæ natus Romanæ hic antiquitatis amator fuit, quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam valde illustraverit eo volumine, quod *de Inscriptionibus & imaginibus antiquorum numismatum* scripsit. Quam vero fuerit veterum & oratorum & poetarum excellens imitator, ex epistolis, orationibus, & carminibus cognoscimus, iisque animadversionibus, quibus explicavit Ciceronem, exemplum in scribendo unicum suum. In Biblioth. Vatic. ms. elogium extat, ex quo multa possunt percipi, quæ ad diligentiorem huiusce Cardinalis notitiam pertinent. Quum aliquot annos Alexandro Farnesio Cardinali, Pauli Tertii Pontificis Nepoti, operam suam in conscribendis epistolis probasset, ab eodem Paulo Tertio Canonicus S. Petri, Episcopus Massensis, *Secretarius* suus, ac demum Cardinalis factus

ctus

ctus est. Morum sanctitatis nullum afferre maius testimonium possumus, quam quod S. Ignatii amicissimus fuerit. Magnum denique sui desiderium reliquit, quum quadraginta nondum annos natus Romæ obiit XVII. Kal. Augusti an. MDLIII. Sepultus est in Templo S. Mariæ ad Minervam, atque in monumento hoc extat elogium.

D. O. M.

Bernardino Hieronymi Filio Maffæo S. R. E. Presbytero Cardinali vixit annos XXXIX. *menses* V. *dies* XX. *obiit* XVII. *Kal. Augusti* MDLII.

MARCELLUS SECUNDUS PONTIFEX.

Marcellum Cervinum Senenses suum, Politiani suum, Montis item Fani homines in Piceno suum dicunt esse. Et illi, quod apud se educatus fuerit in nobilissima Spannocchiorum domo, eamque ob caussam dici ipse voluerit *Cervinus de Spannocchiis*;

chiis : Alteri, quod Cervinorum familia antiquissima in ea Civitate sit: Postremi autem, quod eo in loco natus fuerit. Sed illum Pontificiarum Epistolarum Scriptorem constat fuisse ; idque potissimum habemus ex Oratione Iulii Podiani in eius funere: *Hunc* (ait enim) *tum quatuor & triginta annos natum excitatum a doctrinæ studiis* PONTIFICIÆ SCRIPTIONI, *& Reipublicæ Pontifex præfecit. Quibus in actionibus ita se gessit, ut quum cetera Paulus laudaret, prudentiam, & auctoritatem obstupesceret*. Ab eodem Pontifice Cardinalis factus, Pontificatum ipse, mortuo Iulio Tertio, adeptus est, nimis quidem brevem, quippe dierum XXII. sed in quo magna spes, & prope explorata rerum optimarum ostendebatur. Erit etiam non vulgare Cerviniæ gentis ornamentum, quod non solum Marcellum protulerit Pontificem tam insignem, sed Pontificis sororem Cynthiam, quæ Robertum Bellarminum peperit, sanctissimum doctis-

doctissimumque Cardinalem, magnum illud Romanæ Ecclesiæ lumen, & decus. Marcelli vitam nuper accurate scripsit Petrus Pollidorus. Mortuus Romæ est, sepultusque in Templo Vaticano cum hac Inscriptione:

Marcellus II. Cervinus
Politianus
Pontifex Maximus
Sedit dies XXII.
Vixit annos LIV.
Obiit Kal. Maii MDLIV.

ROMULUS AMASÆUS UTINENSIS.

HIC græcas, latinasque literas puplice docuit Patavii, & Bononiæ, qua in Urbe *Secretarius* etiam Senatus fuit. Erat enim Bononiæ oriundus. Romam deinde a Paulo Tertio evocatus eloquentiam docuit, annuo sexcentum nummum aureorum stipendio decreto, ab eodemque Pontifice

tifice Alexandro Farnesio Præceptor datus est. Qua ex re crevit adeo non solum fama doctrinæ, sed etiam auctoritate, & prudentia, ut ad Imperatorem, Germaniæque Principes, atque ad Poloniæ Regem magnis de rebus a Pontifice mitteretur. Hunc autem *Secretarium* suum fecit Iulius Tertius an. MDL. Quem locum tenuit annos duos. Mortuus est enim MDLII. uti constat ex Epistola Antonii Seronis, quæ extat in Collectione Epistolarum Italicarum, quam emisit Franciscus Turchius. In quo error deprehenditur Thuani, qui eum mortuum esse narrat ann. MDLVIII. Vixit autem annos LXIII. scripsit *orationum volumen, & scholas duas de ratione instituendi*. Pausaniæ *descriptionem Græciæ* latine vertit. Quod tamen maiore elegantia præstitisse existimatur, quam fide. Xenophontis etiam *de Expeditione Cyri* libros septem latinos fecit. Denique inter Epistolas clarorum virorum selectas, quæ in lucem prodierunt,

runt Coloniæ MDLXIX. nonnullæ etiam Romuli Amasæi annumerantur.

PAULUS SADOLETUS.

HIC acceptam a Patruo Iacobo Cardinali Sadoleto gloriam auxit virtute, atque industria sua. Neque enim illi solum in Episcopatu Carpentoractensi successor fuit, sed in munere etiam scribendi Pontificias Epistolas, ad quod munus Romam est a Iulio Tertio Pontifice evocatus. Id facile intelligitur ex iis literis, quas italice conscriptas an. MDLII. Paulus Sadoletus hac de re ad Hieronymum Cardinalem Dandinum dedit, & nos afferendas existimavimus.

A Mons. Girolamo Card. Dandino.

PER la lettera di V. S. R. di XXV. *del passato scritta di man sua, e con la sua rara, & incomparabile gentilezza & dolcezza, veggo l' onorato peso, ch' è piaciuto a*

to a N. S. d' imponermi, chiamandomi al luogo di suo Secretario. Del qual'honorato giudicio, oltra l' infinita & principale obligazione, ch' io mi sento haver' alla benignità, & beneficenzia sua, io so bene, quanta parte io ne riconosca dallo amore & affezzione fraterna di V. S. R. verso di me & dal suo desiderio del ben mio. Io accetto tutto per bene, & voglio credere, & sperare, che sia per nostra salute quello, che senza alcuna opera nostra è ordinato dal Sig. Dio, massimamente col mezzo di cooperatori si degni, & di sì buona mente. Ben dico a V. S. R. che s' ella havesse una volta gustato, quali sieno i piaceri, e le sincere dilettazioni, & dolcezze di questa vita, libera da i negoci, & dalle servitù humane, & serva di Dio, & del proprio, & principale officio della vocation nostra, il che tanto più poi sentono coloro, che sono di più pura vita, che non sono io, ella saria forse andata più ritenuta in turbare questo stato a un suo sì caro amico. Ma di questo parleremo più lungamente in presenzia. Vegga pur V. S. R. di non havere

vere per soverchio amore ampliato troppo il suo testimonio di me, perciò che s'io m'accorgo, che ella habbia promesso per me di troppo gran somma, sarà forza per poterla pagare, che io mi rivolti ad improntar da lei della sufficienzia, & eloquenzia sua. V.S.R. vedrà per la mia risposta al Breve di Sua Santità, come io m'inclino a fare la obedienza, tratto in vero più dall' amor di Sua Beatitudine, ond' io son preso, per così amorevole sua dimostrazione verso me, che da alcun' altro obietto, non essendo mai i disegni, & desiderj mei usciti de' termini della mediocrità, parendomi, che in quella consista la vita più felice. Desidero, & così commetto al mio M. Giacopo Sacrato, che la detta mia lettera sia presentata a Sua Santità per mano di V. S. R. acciò col mezzo della destra maniera sua le sia tanto più grata, & ancora acciocchè V.S.R. possa fare la scusa della tardanza d' essa mia risposta, la quale è stata causata dal ritenimento del Breve, che da Lione insin quì è stato per via XIV. giorni, come ella potrà vedere

per

per l' inclusa fede di chi me l' ha dato. Et perchè io vengo con disegno di accostarmi quanto più mi sarà lecito, & di star fisso al lato di Sua Santità per lo gran desiderio, ch'io ho di mostrarmele grato, mi saria caro, d' haver qualche stanza in Palazzo, dove potessi habitare non incomodamente, & con qualche poco di decoro, volendo io nel resto non perdonare a spesa secondo le facoltà mie, per fare honore. In questo se vostra Signoria Reverend. mi potrà aiutare, con usare però ogni modestia, & pudore a mio nome nel domandare, havendo ricorso ancora al patrocinio del Reverend. & Illustriss. Card. di Monte, mio Signore così humanamente, & spontaneamente con lettere da sua Sig. Reveren. offertomi, certo ella mi farà cosa sommamente desiderata, & cara. In buona grazia della quale con tutto il cuore mi raccomando sempre. Di Carpentras, a' XXX. d'Agosto MDLII.

Ad hæc Abbas Nicolaus Rossius, quicum pervetus mihi amicitia, & consuetudo est, Excellentissimæ Cor-

finiæ Familiæ *Secretarius*, & propter singularem eruditionem, atque elegans tum latine tum etrusce scribendi genus dignus sane, qui cum iis Epistolarum scriptoribus conferatur, quos sæculo XVI. floruisse accepimus: Is, inquam, narravit mihi: se legisse quondam Epistolas aliquot a Paulo Sadoleto Pontificis nomine conscriptas, atque unam præsertim accuratam, & copiosam datam ad Reginaldum Cardinalem Polum de Angliæ Regno ad Catholicam Religionem reducendo. Illud certe constat, Paulum Sadoletum fuisse hominem divinarum humanarumque rerum peritum, doctum, eloquentem; nec non in paucis, quæ scripsit, disciplinam omnem, & quasi imaginem Patrui expressisse.

IOANNES FRANCISCUS BINIUS.

HIC etiam extitit ex eadem Card. Sadoleti disciplina, cui in munere conscribendi Pontificias Epistolas suc-

successit. Ad hanc rem apertissime declarandam, nec non ad magnam hominis laudem valet Epistola, quam Iacobus Sadoletus ad Cardinalem Trivultium de Binio Italice scripsit, & hæc est.

Al Cardinal Trivultio.

PEnso, che vostra Signoria Reverendissima sappia la stretta familiarità, che hebbe meco M. Gio. Francesco Bini, mentre io era in Roma, & l' amore, ch' io li portava, & la stima, ch' io faceva di lui per la sua virtù, sofficienza, & integrità; le quali cose erano in lui tali, che io in tutto quel tempo, che stetti nell' officio del Secretario sotto Clemente, felice memoria, mi valsi molto, con mia gran comodità, & honore, dell' opera, & industria sua in quello essercizio, essendo lo stil di lui accettato per mio, & quando partj di là, esse meritò d' esser nel detto officio in gran parte mio successore, essendo chiamato al servizio più secreto, & più familiare di Sua Santità. Nel qual luogo con quanta

 fede

fede, & diligenzia si sia sempre portato, non dubito che vostra Sig. Reverendissima, che è stata presente, lo sappia ancor meglio di me. Ora essendo egli per la morte di Sua Santità rimaso senza patrone, & quel che più m'increśce, senza premio della servitù sua pari alla sua virtù, non posso fare di non ripigliar pensiero di lui & delle cose sue, & di non cercare con ogni mia opera d'aiutarlo, dove io ne vegga l'occasione. Et però credendosi, per la elezzione fatta hora da N. Sig. di M. Fabiano da Spoleti per suo Secretario, che il vostro sacro Collegio vorrà in luogo di lui proveder d'un' altro nell' officio del Chericato, che il detto M. Fabiano teneva prima, ho voluto raccomandare in questo a vostra Signoria Reverendissima il mio sopradetto M. Bino, & pregarla con ogni mia affezzione, & studio, che accadendo, che si faccia elezzione d'alcuno, ella voglia per amor mio, con l'autorità, & favor suo, fare opera, ch' ei sia preferito & eletto a quello officio, al quale è attissimo, & sufficiente.

Ceterum Binius homo promto inge-

ingenio fuit, & non inexercitatus ad latine ſcribendum. Poeta etiam etruſcus habitus eſt elegans, & facetus.

Ex inſcriptione ſepulchri, quod poſitum illi fuit in Templo S. Mariæ Maioris, colligimus & eiuſdem Baſilicæ Canonicum, & trium Pontificum Iulii Tertii, Marcelli Secundi, Pauli Quarti, nec non ſacri Cardinalium Senatus *Secretarium* fuiſſe. Inſcriptionem legimus in Schradero fol. 150.

Ioanni Franciſco Bino Florentino Civi Romano huius ædis Sacerdoti Canonico, viro bono docto atque urbano ob probatos mores puramque orationem Summorum trium Pontificum Iulii III. Marcelli II. Pauli IIII. ac ſacri Senatus ſcribæ Margarita Soror Fratri Optimo.

ANGELUS MASSARELLUS.

A Paulo Quarto Pont. Max. hic *Secretarius* delectus eſt, atque Epiſcopus factus Teleſinus. Ita de illo Ughel-

Ughellius: *Angelus Massarellus Septempedanus Picenus Patriam illustravit gloria doctrinæ, & eruditionis fere omnigena commendatione. Ex Priore Collegiatæ Ecclesiæ suæ Patriæ adlectus est Episcopus Telesinus a Paulo Quarto*, CUIUS ERAT A SECRETIS *die* XV. *Decembris* MDLVI. *Sub Pio Quarto Concilii Tridentini Secretarius fuit, cuius acta stylo facundo, & nobili conscripsit.*

Angeli Massarelli ms. *Diarium* ab obitu Iulii Tertii usque ad an. MDLXI. de rebus Concilii Tridentini adservatur in Tabulario Vaticano; eiusque exemplum unum in Burghesiana Bibliotheca extare dicitur. Sed Ughellii testimonium persequamur.

Tandem fama, ac laboribus onustus Romæ mortalitatem explevit anno MDLXVI. *honorifice tumulatus in æde aracœlana, hoc ad sepulchrum habet Epitaphium:*

D. O. M.

Angelo Massarello Sanseverinati in Picentibus iuris utriusque Doct. Episcopo Telesino Christiana pietate ac doctrina

ctrina insigni, qui cum Iulii III. Marcelli II. & Pauli III. Summorum Pont. a secretis fuisset, eodem Secretarii munere in sacro Concilio Tridentino functus est, in quo ita se gessit, ut nihil eorum, quæ in ipso Concilio acta sunt vel minimum desideretur. Michael Angelus, & Cynthius Pamphilus sororis filius fratri & avunculo de se optime merito mœrentes posuere vixit an. LVI. *ob.* XVII. *Kal. Augusti* MDLVI.

Neque tamen prætereundum est perhonorificum testimonium Panvinii. *Magna post hæc habenda est gratia ab omnibus Historiæ Ecclesiasticæ studiosis Angelo Massarello Sanseverinati Piceno Romani Pontificis a secretis, cuius beneficio, & singulari caritate, ut est vir omnium humanissimus, adiutus sum, quum in omni hoc opere conficiendo, tum præsertim in hac parte, quæ eorum Pontificum & Cardinalium seriem continet, qui absentes ab Urbe in Galliis Avenione commorati sunt; me enim benigne, & amice juvit, mihique*

multa,

multa, quæ ipse in hac materia congregaverat, libenter tribuit. Nam inter cæteras Urbani V. Gregorii XI. Clem. VI. & Benedicti XI. dicti XIII. creationes mihi accomodavit, quarum ita distinctam notitiam antea non habebam.

IULIUS CANANIUS CARD.

TOtam huius *Secretarii* quasi vitam intueri licet in Epitaphio bene longo, quod Ferrariæ in eius sepulchro inscriptum est:

D. I.

Iulio Canano nobili Ferrarien. S.R.E. Tit. S. Anastasiæ Presbyt. Card. Ex Cananorum Bizanthii stirpe Palæologis Imperatoribus una propagata. Qui Iulio III. Pont. Max. iuvenis admodum a SECRETIS *adeo acceptus inservivit, ut in eum Pontificiam auctoritatem, supplicationes quascunque; scripturasque signandi fidenter effuderit. Qui Adriæ & Mutinæ Episcopatus veneficia cohibendo Hæ-*

reses

reses extirpando ac templa restituendo vigilanter rexit. Qui a Gregorio XIII. postrema illa promotione inter Cardinales cooptatus fuit. Qui denique Sixti V. Legatus Æmiliam tam æque iusteque est moderatus, ut nomen eius perpetuo gloriosum sit permansurum. Alexander S. Iacobi Eques, & Sapientum iudex fratri optimo gratæ testificationis ergo P. I. vixit annos LXVIII. *obiit* V. *Kal. Decembris* MDXCII.

Nos addimus, quod Elogii auctor prætermisit, Cananii fortunæ initium ex eo peti debere, quod ab epistolis fuerit primum Balduino de Monte, deinde Balduini fratri Ioanni Mariæ de Monte Cardinali, qui summus Pontifex fuit. Tantum privati obsequii fructum tulit.

PETRUS PAULUS GUALTERIUS.

HUnc Marcello Secundo ab Epistolis latinis fuisse liquido apparet ex inscriptione, quæ in Templo S. Ma-

S. Mariæ ad Viam ; quæ lata dicitur, sepulchro eius incisa est, quæque affertur a Martinellio eo libro, qui *primo trionfo della Santa Croce* inscribitur.

D. O. M.

PetroPaulo Gualterio PresbyteroCivi & Archidiacono Aretino huiusce Ecclesiæ Canonico, & S.Card. Ordinis a secretis, qui cum Marcello II. P.M. IN LATINIS EPISTOLIS SCRIBENDIS *egregiam operam navasset, ac aliis Pontificibus ob vitæ probitatem, disciplinarum peritiam, & linguarum varietatem gratus fuisset vel degens Romæ annos* LV. *ibidem in omnibus fortunæ eventibus, totus ex se pendens, aureaque mediocritate contentus suos non minus virtutum suarum exemplo, quam beneficiis honestavit Stephanus & Raphael fratres mœst. poss. vixit an.* LXXI. *mens.* V. *dies* VII. *obiit d.* MDLXXII.

CÆSAR GLORIERIUS GALLUS.

H*Unc fuiſſe multis ſummis Pontificibus earum Epiſtolarum a ſecretis, quæ Brevia vocant*, ait Erythræus, qui addit etiam, *quod Gregorius* XIII. *Pontifex Cæſarem Brevium conficiendorum munere ac loco deiecerit, cauſſatus, neſcio quid de re admodum gravi ab eo eſſe conſcriptum, quod non ipſe iuſſiſſet*. Sed huius calamitatis Cæſari cauſſa fuit Alexander filius, qui Clericus Cameræ quum eſſet, pro iure ſui Collegii libere nimis, adeoque contendit adverſus Philippum Guaſtavillanum Cardinalem, & S. R. E. Camerarium, ut graviter offenderit apud Pontificem, cuius Cardinalis erat Sororis filius. Scripſit hiſtoriam direptionis Borboniæ, cuius in Dialogo mentionem fecimus.

ANTO-

ANTONIUS FLOREBELLUS MUTINENSIS.

S. PII Quinti Pont. Max. hunc *Secretarium* fuiſſe conſtat ex libris quinque Epiſtolarum eiuſdem Pontificis, quos Franciſcus Goubau Antuerpiæ emiſit in manus hominum ann. MDCXL. Quarum Epiſtolarum pleræque a Florebello conſcriptæ deprehenduntur. Lavellinum Epiſcopum factum eſſe die XXVIII. Auguſti ann. MDLVIII. narrat Ughellius, qui eum *eruditione ſingulari virum, omniumque ſcientiarum genere illuſtrem appellat*. Neque immerito; ſcripſit enim vitam Cardinalis Sadoleti, cuius fuit familiaris: Orationes item tres: *ac de auctoritate ſummi Pontificis Eccleſiæ capitis librum*. Obiit Mutinæ, quæ ipſius Patria fuit, ann. MDLXXIV.

IULIUS

IULIUS RUGERIUS.

CLarum alterum S. Pii Quinti *Secretarium* nominat Possevinus l. I. *sua Bibliotheca* ubi ait: *Iulius Rogerius Protonorarius, & Secretarius Apostolicus, Abbas Lamularum, & Theologus, qui nostra vixit aetate, quique in Polonia Legatione apud eum Regem est functus pro S. A. Sede*. Huius Polonicæ Legationis Acta ms. habet sua in exquisitissima Bibliotheca Marefuschius Præsul amplissimus, ac eruditissimus, quem honoris caussa nomino. At Rugerium Theologum fuisse non ignobilem, & vero etiam elegantem scripta eius ostendunt Venetiis divulgata anno MDLXXXI. Illum certe Dupenius inter Scriptores Ecclesiasticos sæculi XVI. connumerat.

IULIUS POGIANUS.

AB eodem Possevino hic in Novariensi natus agro collaudatus est: ait enim in sua Bibliotheca: *Iulius Po-*

gianus S. Ioannis Chrysostomi librum de virginitate e græco bene latinum reddidit, quam versionem Plantinus Antuerpiæ protulit in lucem. Feruntur eius Lectiones Historicæ Breviarii Romani sub Pio Quinto Pontifice Maximo. Eius etiam opus est ultimum caput Romani Catechismi. Hæc autem omnia scripta optime sunt. Quamquam de sua scribendi ratione, Romæ quum esset, in sua quadam Epistola ita Paulum Manutium alloquitur.

Nec vero sentio, quid me non omnino languentem ocio, aut, quando etiam ita vis, non tardum ingenio magnopere in studio unquam adiuvet coeli, aut loci huius opportunitas, contra potius, quantum mihi Roma obfuerit, intelligo: nam cuicunq. hic operam dederim, ea adhuc officii conditione dedi, ut eius, apud quem essem, non meo arbitrio & studere, & scribere cogerer. Quæris, quæ sit hæc in Urbe ratio scriptionis, & lectionis meæ? horrida, inculta, & plane dissimilis eius artis, in qua ipse singulari honore versaris; quin etiam coelum hoc, cuius affectio, te olim incola huius

Ur-

Urbis, eloquentiam vobis ingenerabat, nescio quo modo est immutatum, & vim illam suam dimisit; ne summorum quidem virorum imagines consuetudinem servant in admonendo suam: prorsus mutæ sunt, ut aliis quibusdam loquentibus modo imaginibus silentio gratificari videantur. Reliqui sunt Gulielmus Sirletus, & Octavius Pantagathus, duo eruditissimi, ac sanctissimi viri, quos, si, quod mihi esset optatissimum, quamquam mihi facultatem eorum concedit humanitas, frequens possem convenire, non me mea fortuna poeniteret. Sed tanti, tamque propinqui boni fructum necessaria assiduitas operæ meæ capere non sinit. Ita mecum actum est, & agitur incommodius, qui quum præclara alia multa Romæ cum multis desidero, tum istam ornate dicentem, non solum pure loquentem prudentiam, cuius cupiditate sum incensus a puero, in his eius sedibus dolenter interdum requiro cum paucis, ac lustratis animo terris omnibus, in unis fere tuis ædibus, id est in scriptis conclusam Romanæ orationis dignitatem & amo, & admiror.

 Om-

Omnium sui temporis doctorum virorum amicitia floruit, Sirletoque imprimis, Seripando, Commendono, Osio Cardinalibus sapientissimis usus est familiariter. Multas, easque elegantes ad eos epistolas dedit, quæ manu scriptæ in Bibliotheca Barberinia adservantur, dignissimæ quidem, quæ aliquando in lucem proferantur. Verum audio Epistolas eius, & eas præsertim, quas Congregationis Concilii Tridentini nomine Pogianus ipse conscripsit, a Hieronymo Lagomarsinio S.I. omnium viro elegantiarum studiosissimo, propediem evulgatum iri, & quidem eruditissimis collustratas animadversionibus. Quum igitur Pogianus & ingenio bono, & studio singulari, moribus etiam esset suavissimis, multorum primum Cardinalium, & (quod in ipsius maxima laude ponendum est) S. Caroli Borromæi: deinde Congregationis Concilii Tridentini; postremo vero S. Pii V. Pont. Max. *Secretarius* fuit. Quo in munere Romæ obiit,

se-

ſepultuſque eſt in Templo S. Petri in Ianiculo, ubi hoc eius legitur elogium.

Iulio Pogiano Novarien. Honeſtis moribus
Ingenio & eloquentia Praſtanti
Pontificum Max. Piorum IIII. & V.
Ab epiſtolis latinis
Io. Antonius & Bartholomaeus Fratri
Chariſſimo fecerunt. Vixit Ann. XLVI
M.I.D. XXIII. *Deceſſit non.Nov.*MDLXVIII.

ANTONIUS GRATIANUS.

SI præclarum eſt laudatiſſimis viris placere, magna eſt certe Antonio Gratiano laus tribuenda, quod ita celebratiſſimo Cardinali Commendono placuerit, ut hoc eodem & magiſtro, & Patrono, & amico, & demum quaſi parente Gratianus uteretur. Qui eius *ſcripta* legerit *invita minerva*, quæ non ita pridem edenda curavit Lagomarſinius, quem ſupra laudavimus, nihil ille quidem deſiderabit eorum, quæ ad Gratiani vitam pertinent, & multa etiam intelliget, quæ ad Reipublicæ, illorumque temporum cogni-

tionem pertinent. Libri sunt sane utiles, quos tamen nemo fere legit: at Transalpinorum ineptias quascunque conquirunt, & legunt plerique avidissime. Ex iisdem scriptis *Secretarium* illum fuisse Sixti V. deprehendimus. Perhonorificam eius mentionem Ianus Nycius Erythræus facit in Pinacotheca pag. 484. Plura scripsit velut *de casibus virorum illustrium*: *vitam Commendoni*: *de Bello Cyprio*. Sed nihil tam eius prudentiam, atque eloquentiam civilem declarat, quam epistolæ illæ, quas, quum Legatus esset Pontificis apud Venetos, italice scripsit, quasque legi in Bibliotheca Cardinalis Portocarreri, qui nunc Regis Hispani ad Pontificem Legatus, & Principis viri, & Ecclesiastici hominis virtutes, non ita sæpe inter se congruentes, mirifice coniungit. Episcopus Gratianus factus Amerinus, & tam tenui suorum laborum, studiorumque præmio remuneratus, eam in Urbem post Venetam Legationem

liben-

libenter concessit, aulam pertæsus, quæ magnos, & doctos viros admirari magis, quam ornare solet. Obiit Ameriæ XVII. Kal. Aprilis MDCXI. annum agens LXXV.

THOMAS ALDOBRANDINUS.

THomas Aldobrandinus Silvestri F. Clementis Octavi Pontificis Fr. S. Pii V. *Secretarius* admodum iuvenis factus est, in eoque munere eius opera pluris etiam fuisset, si diutius vixisset. Fuit enim græce, latineque scientissimus. Laertium vertit e græco, eamque versionem Henricus Stephanus, & Isacius Casaubonus viri doctissimi suis animadversionibus non dubitarunt illustrare. Ioannes Seringa in *Præfat. ad vitam Clem. VIII.* eum mirifice laudat, & quum *Secretarius* S. Pii V. esset, nimis cito obiisse commemorat. Nos Epistolam existimavimus afferendam, quæ Commendoni nomine a Gratiano ad eum scripta est.

All' Aldobrandino.

MOlto magnifico, & Reverendo Signor come Fratello. Veramente che il dolore, che ho sentito de la perdita di Messer Giulio Poggiano si è molto ben consolato dalla nuova, che hebbi dipoi de l'elettione, che haveva fatto N. Signore de la persona di V.S. per suo SECRETARIO de Brevi. Di che io ho sentito singular contento, così per l'onore, che ne viene a V.S. & per il testimonio, che ha dato Sua Santità de l'opinione, che tiene de la molta virtù sua, come per servizio DI QVEL LOCO IMPORTANTISSIMO A LA DIGNITA' DI COTESTA SANTA SEDE. Me ne rallegro con V.S. & con i fratelli suoi: a i quali ho sempre & desiderato & sperato ogni grandezza per il valore & meriti loro; & Lei ringrazio de l'amorevole lettera sua, & de l'avviso, che ha voluto essa stessa darmi di cio, & me le offero & raccomando. Di Vienna alli 23. di Decembre 1568.

ANTO-

ANTONIUS BUCCAPADULIUS ROMANUS, ET THOMAS GUALTERUTIUS FANENSIS.

MAgna in his duobus *Secretariis* Pontificiis morum, atque ingenii dissimilitudo fuit, quorum quum accurate historiam expresserit Ianus Nicius Erythræus, satis nobis visum est eam afferre, neque præterea quicquam; nisi illud de Antonio Buccapadulio velimus animadvertere, quod nonnulla eius ingenii monumenta divulgata sunt, imprimisque Oratio ab eo habita in funere S. Pii Quinti, in qua apparet, quam egregius fuerit veterum imitator; sic tamen, ut a sacrarum literarum usu nunquam discederet.

Si Romanis hominibus in sua civitate, ubi sita est arx vera germanaque Religionis, ubi Latini ritus maiestas, tanquam in suo regno, sedem ac domicilium habet, laudi daretur, quod Latine, pure, dilucide,

lucide, eleganterque loquerentur ac scriberent, SI MUNERA ILLA, QUÆ ELOQUENTIS CUIUSPIAM HOMINIS REQUIRUNT INDUSTRIAM, IIS DEFERRENTUR, QUI ELOQUENTIA CÆTERIS ANTESTARENT; *quis dubitat, quin multi semper existerent, qui cum veteribus scriptoribus conferri dicendi gloria possent? Verum, quum videamus, nihil fere iis esse contemtius, qui totos se in hoc studiorum genere collocarunt, ut etiam, contumeliæ causa, pædagogi nomine afficiantur; quum in eorum honores, ac præmia ii cernantur invadere, qui nondum, ne suspicione quidem, assequi potuerunt, quænam sit ratio puri, dilucidi, Latinique sermonis, immo qui vix primoribus labris gustarunt Latinæ Grammatices studia, & extremis, ut dicitur, digitis attigerunt, quumque, ut ea, quæ scriberent, & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservent, multis egeant pædagogis: quid mirum, si Romanorum hominum, quod ad eloquentiæ laudem attinet, spes infringatur, & languescat industria?* Honos, *inquit ille*, alit

alit artes, omnesque incendimur ad studia gloria; iacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. *Quod si nostra ætate unus, aut alter homo Romanus, Latine scribendi laude perspicuus, eo est in loco conspectus, qui huic præsertim arti studioque debetur, hic non tam sui artificii meritis, quasi viribus, ad eum pervenit, quam potentioris cuiuspiam auctoritate & gratia, quæ ad honores etiam eos, qui industriæ debentur, consequendos plurimum valet, tamquam machinatione aliqua, est ad eundem attractus. Sylvium Antonianum in Urbe natum Clemens VIII, magis recte scribendi laude & celeritate, qua superior erat cæteris, quam longo cum ipso amicitiæ & consuetudinis usu; ad Latinas literas scribendas adhibuit: similiter Gregorius VIII. hanc eandem provinciam Antonio Buccapadulio demandavit, amicitia, qua cum ipso intercedebat; impulsus. Atque hic Antonius, ab origine ultima stirpis Romanæ, nobili inter suos ortus est loco (etenim Buccapaduliorum familia non in-*

postre-

postremis Urbis Romæ numeratur) patre usus est diligente in ipso erudiendo, eoque magis, quod ille summam in puero ingenii docilitatem, & in percipiendis iis, quæ tradebantur, celeritatem, agnoscebat, cuius ingenii magnitudinis erant indicio quidam eloquentiæ quasi igniculi, qui in eo, etiam tum puero, elucebant: ut enim, quemadmodum probe inquit Cicero, hominis decus, ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia: ad quam cum se a natura ferri sentiret, simul ac doctrinis illis, quibus puerilis ætas impertiri solet, eruditus, excessit ex ephebis, quum sibi eloquentiam, quasi sponsam despondisset, noluit eam indotatam habere, sed ad magistros Philosophiæ, ac Theologiæ se contulit, ut eam ab iis sponsæ, quam sibi delegerat, dotem arcesseret: a quibus satis habuit, earum scientiarum fontes & capita noscere; ut inde postea hauriret tantum, quantum esset necesse ad suam eloquentiam ornandam, instruendamque: quæ eloquentia, cum a parvis initiis orta, maturitatem suam adepta esset, non eam ille dome-

sticis

sticis parietibus inclusam aluit, sed foras eduxit, ac sæpe multis audientibus, quanta ea esset, aperuit. Sed cito intervenit Gregorius XIII., *qui illum, ab omnibus aliis exercitationibus abductum, ad conficiendas Pontificias epistolas, quibus Brevium est nomen, adduxit, quarum concinnator Secretarii domestici nomine insignitur. Ad quas scribendas tantam primum eloquentiam attulit, quantam nemo alius ante ipsum, qui in eodem munere versatus sit; tum magnum sacrarum literarum usum, quarum verba, atque sententias ita scite in suis epistolis illigabat, ita apte iis locis, quibus opus erat, includebat, ut ea ad illam rem natæ viderentur; tum singularem prudentiam, qua nullum in illis verbum collocabat; nullum dictum ex ipsius dictantis ore exibat, quod iure reprehendi posset; postremo illud orationis genus adhibebat, quod Pontificiam maiestatem, eorumque, ad quos literæ dabantur, conditionem, ac dignitatem deceret. Nec fuit illi magnopere desiderandum in eo munere, ut insignis*

aliqua

aliqua ingenii, prudentiæque sibi suæ declarandæ occasio, atque materia obiiceretur. Nam Gregorio Pontifice, qui tredecim annis Ecclesiæ navis in puppi sedens, eiusque gubernacula retinens, e multis eam scopulis auctoritate, sapientiaque eripuit, multæ ac graves sese dederunt: ut, quum magnus militiæ Hierosolymitanæ Magister, pluribus maximis criminibus accusatus, Romam fuit evocandus, ut caussam diceret: qua de re multa ad Reges, ad Respub. ad Dynastas Brevia scribenda ac mittenda fuerunt: quæ ego, Marcelli Vestrii opera, ex Sedis Apostolicæ tabulariis accepta, ita legi, ut neminem unquam de rebus, ad summam Reipub. spectantibus, scribentem, magis sim admiratus. Qui magnus Magister, me puerulo, utpote non amplius quinque annos nato, Romam venit, regali prorsus apparatu, ab Hippolyto Card. Estensi hospitio exceptus; apud quem etiam, sive ægritudine, sive alia vi morbi oppressus, vivendi finem fecit, atque delatus est in ædem D. Ludovici, nationis Gallicanæ, ea funeris

neris pompa magnificentiaque, qua nulla postea Romæ maior, neque amplior est visa: nam, quantum ineuntis illius ætatis retinere memoria valuit, quantumque meminisse possum, præter omnes Laicorum Sodalitates, præter omnes religiosorum Ordinum e mendicato victitantium familias, præter Sacerdotes, superpelliciis indutos, quorum incredibilis erat numerus, longus atratis in equis sedentium ordo conspiciebatur, quorum partim tubis dissonis atque discordibus, ac luctum maxime præferentibus, canebant, alii longissima ex serico vexilla trahebant; hos subsequebantur non minus multi pedites atrati, qui tympana, fractum ac discordem sonum edentia, pulsabant; plerique vexilla item alia ex serico post se trahentes, lugubrem oculis afferebant aspectum: & quoniam eo die lutulentæ erant, ac corruptæ imbribus viæ, erat mihi ægre, ut puero, tantam vim sericæ vestis infici, lutoque corrumpi: accedebant deinde, si recte memini, omnes illi Hierosolymitani equites, qui Magistrum suum ac ducem, honoris officiique

gratia,

gratia, Romam comitati fuerant, quorum non parvus erat numerus, longis syrmatibus, quacunque incedebant, humum infectam coeno verrebant: funalium vero, quæ defuncti lectum, auro tectum, hac illac complectebantur, ea vis erat, ut viæ, quibus funeris pompæ iter erat, non collucere, sed ardere viderentur. Sed quid frustra tempus in his rebus referendis conterimus, quæ nihil ad rem, de qua agimus, pertinent? Redeo ad Antonium, cui, Gregorio extincto, Sixtus V. qui illi in Pontificatu successerat, scribendarum epistolarum munus, quod tanta eloquentia fidelitatisque cum laude obeundo administraverat, abrogavit, ac Thomæ Gualterutio, qui omnium Brevium conscribendorum provinciam acquisierat, mandavit; homini elato, ac pertinaciter suo iuri sententiæque addicto, cuius eorum, quæ diceret (nam sæpius eum in Sodalitiis verba facientem audivi,) quamvis admodum attenderem, quæque scriberet, nunquam potui quidquam intelligere; ita confusa erat oratio, ita perturbata, nihil ut esset

primum,

primum, nihil secundum. Sed hic non diu iactare se potuit; etenim non ita multo post gravi in crimine, quo Pontificis summi maiestas ladebatur, deprehensus, poenas legibus dedit, ac tum munere, tum pecuniis, quibus illud comparaverat, quae erant magnae, eversus perivit; & in eius locum subrogatus est Io. Baptista Canobius. Sed Sixto morte sublato, rursus Antonius a Gregorio XIV. est revocatus in cursum, ac tenuit locum, unde fuerat depulsus, fere tamdiu, quam vixit. Fuit etiam Basilicae Apostolorum Principis Canonicus; eique muneri assiduitate ac diligentia, quoties per occupationes publicas licebat, non defuit: praeterea moribus integerrimis, atque mitissimis.

IOANNES BAPTISTA CANOBIUS BONONIENSIS.

HIC Bononiæ nobili genere natus, fratris filius fuit Francisci illius, qui erat Iulii Pogiani amicissimus, & quem comperimus missum ad Poloniæ Reginam fuisse a Pio Quinto,

Rosæ aureæ deferendæ caussa. *Secretarium* fuisse Pontificium constat ex Bulla Sixti Quinti, qua *Secretariorum Apostolicorum* iura amplificantur.

MARCELLUS VESTRIUS BARBIANUS.

Poeta hic, atque orator fuit non inelegans, quippe qui Mureti auditor. Eius nonnulla leguntur carmina, & Oratio, *quam habuit* (ut ait Erythræus) *ad S. R. E. Cardinales, quum subrogandi Pontificis caussa Conclave ingressuri essent, quæ extat, eaque non tam verborum, sententiarumque luminibus, quibus enitebat, placuit, quam actione, quæ fuit in eo singularis*.

Uxorem duxit foeminam Romanam e familia Rustica, ex qua filium suscepit: Ea mortua a Gregorio XIV. Pont. Max. scribendarum Epistolarum, quæ Brevia vocant, muneri præfectus est. *Quod munus* (ita enim idem scribit Erythræus) *eo illi gratius accidit, quod eloquentiæ declarandæ facultas obtingeret*.

geret. Nunquam enim, quamvis re uxoria implicitus, latine scribendi usum, exercitationemque dimiserat. QUI USUS EST ILLI NECESSARIUS IN PRIMIS, QUI RECTE TUERI ID MUNUS EFFLAGITAT. *Secretarius* autem fuit Gregorii XIV., Clementis VIII., & Pauli etiam V. cuius initio Pontificatus obiit.

SYLVIUS ANTONIANUS CARD.

HUius historia magis nota est, quam ut à nobis fusius hic explicanda esse videatur. Multa ipse scripsit, & de eo multi scripserunt. *Secretarius* fuit Clementis VIII. Cardinalis Bentivolus in Commentariis suis pag. 109. de eius Epistolis Pontificiis iudicium illud tulit non satis quidem æquum, quod in Dialogo animadversum est. Scripsit: *De obscuritate solis in morte Christi: de Primatu S. Petri: de successione Apostolica: de stylo Ecclesiastico, seu de conscribenda Ecclesiastica Historia: Lucubrationes in Rethoricam Aristotelis, & in Orationes Ciceronis*

nis. Eius meminerunt *Ciacconius*, *Morerus*, *Auctor Dictionarii Critici*, *Erythæus*, *Castelvetrius*; *Augustinus Valerius*: eiusque vitam accurate scripsit *Joseph Castaleo*.

Cardinalis factus a Clemente VIII. an. MDXCVIII. obiit quinquennio post, quum annos natus esset sexaginta tres.

PETRUS STROZZIUS.

HIC Florentiæ nobili genere natus Lazarum Bonamicum audivit. Aristotelicæ Philosophiæ, & linguarum cognitione clarissimus fuit. Nam librum edidit de dogmatibus Chaldæorum. In architectura etiam excelluit. Romam venit, Leone XI. Pontifice creato, cuius *Secretarius* fuit; eiusque se muneris summe se cupidum fuisse narrabat, quod præter existimationem, & decus, quod habebat adiunctum, magnam prudentiæ ostendendæ, ingeniique declarandi facultatem afferret. Quum Pauli

Quinti Pont. cuius etiam *Secretarius* fuit, gratia excidisset, communes aulæ pestes invidiam, atque inscitiam pertæsus, in Etruriam se contulit, uxore ducta puella elegantissima.

LANFRANCUS MARGOTTUS CARDINALIS.

MAgna nobis habenda gratia est Nicio Erythræo, quod multorum clarorum virorum, qui sæculo superiore floruerunt, imaginem vitæ, atque ingenii in Pinacotheca sua nobis repræsentaverit. Ecce Margotius, de quo ita ait.

Lanfrancus Margotius, magis ex sese quam ex maioribus suis cognitus, sine multis literis, in scribendis epistolis longe doctissimorum hominum industria anteivit. Etenim rem, de qua scribendum esset, videbat acute, explicabat dilucide, sententias adhibebat illustres, quæque non tam haberent venustatem, quam dignitatem ac pondus: verba erant, non illa quidem

 elegan-

elegantissimo sermone, sed quarum maxime explicarent. Omnia scribendi genera noverat; eoque utebatur, quod cum eius, qui scriberet, eorumque, ad quos scribebatur, personis congrueret. Ne multa: nulla in eo virtus desiderabatur, illi necessaria, cui arcana summorum Principum negocia, per literas, tractanda mandantur; ut verum in eo apparuerit, quod dicitur, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Magno fuit animo, & pecuniæ superiori; tum etiam, quum una cum summis viris, genere, divitiis, ac dignitate præstantibus, ad aliquam animi remissionem ludumque descenderet: adeo ut ceteris largius sumtus faceret, eosdemque liberalius, atque animosius provocaret in aleam. Quod, quamquam non sit magnopere per se laudandum, eius tamen magnitudinem animi indicabat, perficiebatque, ut illi, quibus cum una erat, quamvis nobilissimi, præ eo, humili, abiecto, contemtoque orti loco, ipse longa cognatione stirpi cuipiam regiæ annexus videretur.

deretur. Duobus summ. Pont. Clementi VIII. & Paulo V. in scribendis epistolis egregiam navavit operam, atque fidelem; ob quam, præsertim a Paulo V. in amplissimum Cardinalium ordinem est cooptatus, summumque in eius gratia tenuit locum; ac tum multo magis, quum eius, qui illi obtrectabat, invidia, atque malignitas facta est palam. Sed mortis celeritas, ne tanto Pontificis beneficio, eiusdemque egregia in se voluntate, diutius frueretur, obstitit. Nam paucis post annis, an mensibus? A lethali pustula, in dextero, ut aiunt, brachio oborta, pene subitum est ad interitum datus: neque quidquam moriens de solita magnitudine animi amisit. Nam rogatus a Pont. qui, ut eum in tam gravi casu consolaretur, adierat, numquidnam vellet? Nihil, inquit ille, nisi præteritæ mihi vitæ nomas, auctoritate tibi divinitus concessa, dimitti. Obiit insigni epistolarum volumine edito.

Sepultus est in Templo S. Petri ad Vincula cum hoc Elogio, quod in sepulchro magnifice extructo insculptum est.

D. O. M.

Lanfranco Margotio Parmensi S. R. E. Presb. Card. Tit. S. Petri ad Vinc. qui duor. Pontiff. Maxx. Clem. VIII. & Pauli IV. negociis cum Orbis Principibus summa Prudentia stiloq. aptissimo candidissimoq. pertractatis in eoq. unus omnem ætate sua laudem promeritus a Paulo V. in sacr. Cardd. CM. cooptatus prius vita, quam gloria cursum visus est obiisse Octavius Margotius Fr. M. P. vixit annos LII. *mens.* II. *obiit ann.* MDCXI. *Prid. Kal. Decemb.*

SCIPIO COBELLUTIUS CARD.

HIC Viterbii natus, & mortuo Marcello Vestrio *Secretarius* factus Pontificius a Paulo Quinto propter doctrinæ, atque integritatis opinionem in Cardinalium Collegium cooptatus est. Eius sunt Epistolæ aliquot latinæ, neque inelegantes, ad Sirmondum datæ Iesuitam eruditissimum,

cuius

cuius is fuerat amicissimus. Diligebat ipse doctos quosque viros, & ab iis colebatur. Huic Pignorius libros suos *de servis, & Patavinis originibus*: librum item suum *de Capitolio* Ricquius inscripsit. Obiit Romæ MDCXXVII. sexagesimo secundo ætatis suæ. Morientem hæc illum multis audientibus dixisse ait Erythræus: *Duobus se plurimum debere; Paulo Quinto, qui quum Purpuræ honore ipsum cohonestaret, ex reliquorum hominum numero exemerat; & cuidam alteri, cuius artibus de summi Pontificatus spe fuerat deiectus.*

DECIUS MEMMOLUS.

HUius mentionem facit Franciscus Xaverius Quadrius is, qui Poeticam omnem facultatem libris eruditissimis complexus est. Scripsit enim italico sermone Tragædiam, quæ *Susanna* inscribitur, & librum præterea de Ecclesia SS. Quatuor Coronatorum. Ariani natus est in Re-

gno

gno Neapolitano; fuitque Pauli V. *Secretarius*, & Canonicus Liberianæ Basilicæ. Mortuus est an. MDCXXXII. ætatis suæ quinquagesimo primo.

PORPHYRIUS FELICIANUS.

HUnc elegantissimum & Poetam, & Scriptorem Epistolarum omnes fere eius temporis auctores laudant: Pauli Quinti primum *Secretarius*, deinde Episcopus fuit Fulginas, qua in Urbe natus est. In Passionea Bibliotheca luculentissima m. s. est copia ingens epistolarum eius. Ioannes Baptista Laurus Perusinus in Dialogo, qui dicitur *Theatri Romani Orchestra*, hæc de eo scribit: *Porphyrius Felicianus Episcopus Fulginas diu est, quum in ea excubat senex iucundissimus, & disertissimus, dignus utique, qui una cum Lanfranco Margotio æquali olim Pugile pallam purpuream indueret*. Obiit Fulginii postridie Kal. Octobr. MDCXXXII. ætatis suæ septuagesimo.

GASPAR PALLONIUS.

HUius ingenii experimentum habemus in Oratione, quam habuit in funere Pauli Quinti. *Secretarium* vero fuisse Pontificis Laurus Perusinus, quem supra commemoravimus, affirmat.

ROBERTUS UBALDINUS CARDINALIS:

FLorentiæ is Leonis XI. Sororis Filia natus, Pontificis affinitate fretus certam in spem honorum, atque opum venit. Qua, intra septem & viginti dies extincto Leone, quum subito excidisset, relevatus est a Paulo Quinto, qui Leoni successit, eumque *Secretarium* suum fecit; neque alium se invenire dicebat, *qui maiori sententiarum gravitate, ac verborum splendore animi sui sensa complecteretur*. Id scribit Erythræus sibi narrare solitum

tum fuisse Marcellum Vestrium, *qui tectam eius in scribendo prudentiam, & singularem latini sermonis elegantiam, miris in Cœlum laudibus efferebat*; *ac fidei facienda gratia ostendisse sibi aliquot eius Brevia, quibus etiam,* eiusdem Erythræi sententia, *nihil poterat esse præstantius*. Legatus in Galliam missus, prudentiæ præmium Cardinalatum accepit; quo in honore nihil habuit antiquius, quam pietatem in Deum, liberalitatem in literatos, etiam eos, qui non satis honorifice de se loquebantur. Augustinum enim Mascardum obtrectatorem suum, gravi affectum morbo non dubitavit invisere, neque consolari solum, sed etiam ingenti pecunia sublevare. Obiit die XXIII. Octobris ann. MDCXXXV. non ann. MDCXXXII. in quo labitur Ughellius.

IOAN.

IOANNES BAPTISTA AGUCCHIA BONONIENSIS.

SIne dubio doctus hic vir extitit. Multa enim & varia scripsit, fuitque & Theologus, & Mathematicus, & Philosophus, & antiquitatis peritus. Neque minus est in Republica versatus; quum & Gregorii Deciminquinti *Secretarius* fuerit, ut ait Philippus Thomassinus *in Vitis illustrium Virorum*, & ab Urbano VIII. Legatus ad Venetos sit; quo in munere quum Apostolicæ Sedis iura tueretur, magni atque invicti animi laudem tulit. Denique quum in Forum Iulium, pestilentiæ vitandæ caussa, concessisset, ibi decessit ann. MDCXXXII. Eum Erythræus, ut ingenio ad literas bono laudat, ut animo in amicos non satis bono reprehendit. Scripsit *Vitas Philippi Segæ, & Hieronymi Fratris sui*, qui Cardinales ambo fuerunt: *De Cometis*: *De antiquitatibus Bononien-*

nienſibus : *de Pictura* , cujus etiam artis intelligens fuit, quippe Annibalis Caraccii amicus, eique ad Historias, fabulaſque pingendas auctor, & dux. Multas præterea ſcripſit Epiſtolas, quas maxime commendat Erythræus. Item opuſcula, quæ ad Philoſophiam moralem pertinent: veluti *de ambitione* : *de Amore muliebri* : *de Vita privata* : *de ingrati animi vitio &c.*

IOANNES CIAMPOLUS FLORENTINUS.

MAgno hic ingenio, ſed non bene exculto fuit. Veterum enim Auctorum contemtor, dum his ſuperiorem ſe facit, multo eſt etiam recentioribus inventus inferior. Poeticæ quum inprimis facultati operam daret, valebat ille quidem impetu, ſed a ratione, & prudentia deſerebatur. Virgilium, Horatium, Petrarcam inſectatus eſt veluti imperitos, ineptos,

ptos, & minime dignos, qui Poetæ appellarentur. Famam tamen comparavit novitate rei, adeo ut ad Epistolas conscribendas suas Gregorius XV. illum evocaverit. Latinas nunquam literas attigerat, & quum muneris necessitate compelleretur ad latine scribendum, statim visus est aliquid posse. Neque tamen ab ingenio suo discessit, quum Epistolas ipsas turbulenta scribendi ratione infuscaverit. Id quod ex eius Epistolis constat, quæ ms. extant in Tabulario Vaticano. Urbano etiam Octavo primum placuit, cuius etiam & *Secretarius* & *Cubicularius*, fuit: deinde quum elatius se se gereret, ipsique non dubitaret detrahere Pontifici, qui erat Poeticæ gloriæ cupidissimus, Aula detrusus spes omnes suas corrupit, atque in Picenum, ut oppido cuidam præesset, ablegatus, mœrens, atque inglorius decessit. Multa de hoc Erythræus in Pinacotheca sua. Item Laurentius Crassus in Elogiis, & Crescimbenus

benus *Tom.* IV. *suorum commentariorum pag.* 189. & Leo Allatius in *Apibus Urbanis*.

FRANCISCUS HERRERA.

ERuditionem hic, & pietatem ex disciplina Iesuitarum hausit, quorum primum alumnus, deinde socius aliquot annos fuit. Nam aqua intercute laborans Societatem invitus invitam reliquit. Id enim a Pontifice Fratres eius impetraverant. Quum Savonæ, ubi ipse Patre Hispano natus erat, propter Cœli salubritatem convaluisset, Romam rediit, & Tusculi plerumque vivebat in villa procul ab omni ambitione, & strepitu. Ibi tamen amicitiam nactus est Cardinalis Maffæi Barberini, qui eo in loco rusticari consueverat, suavissimisque Herreræ moribus, & doctrina delectabatur. Pontifex factus Barberinus *Secretarium* eum suum, amoto Ciampolo, fecit. In eius Epistolis Pontificiis gravitatem,

vitatem, prudentiam, atque orationis cultum, & nitorem elucere ait Erythræus, & revera ita est. Obiit ann. MDCXXXVI. ætatis suæ LVI.

CLEMENS NONUS PONT. PISTORIENSIS.

IUlio Rospiliosio Poesis, quod rarissimum est, caussa honorum, atque opum fuit. Nam quum a Famiano Strada Iesuita optime esset in literis latinis eruditus, & a Francisco Accarisio Pisis Ius Civile, & Pontificium didicisset, non tam his artibus claruit, quam Poetica facultate. Scribebat enim Italico sermone Dramata, quæ in Theatro Barberino agebantur. Hac de caussa & Antonio Barberino Cardinali, & Urbano Octavo Pontifici maxime acceptus fuit, qui Canonicum Basilicæ Liberianæ, & *Secretarium* eum suum fecit, Legatumque in Hispaniam misit. Demum Cardinalis, & Pontifex factus obiit

 ann.

ann. MDCLXIX. In eadem Basilica Liberiana magnificum ei Sepulchrum Clem. X. ponendum curavit cum eiusdem Clem. IX. statua, & hac Inscriptione

Clementis IX. æternæ memoriæ Pontificis Magni Cineres ne absque ullo Sepulchrali honore sicut ipse iusserat humi laterent Clemens X. Pont. Max. Benefactori suo & ob spectatum Fidei zelum ob egregiam erga omnes beneficentiam & Charitatem de re Christiana optime merito Grati animi monumentum posuit anno Domini MDCLXXI.

De hoc legendus Ciacconius Tom. IV. pag. 718. & Quadrius in Historia sua Poetica.

GASPAR SIMEONIUS AQUILANUS.

S*Ecretarius* hic fuit Innocentii Decimi, uti constat ex Tabulario Vaticano, atque ex Marraccio in Bi-

Bibliotheca Mariana part. 1. pag. 470. Augustinus Mascardus in Epistola, quam ad Thuanum dedit, eum *Philosophiæ, Theologiæ, Matheseos, aliarumque disciplinarum peritissimum appellat. In amœnioribus tamen studiis ingenio tam subacto, ut latine non minus, quam Etrusce, qua soluta, qua numeris astricta oratione, felicitate non dispari scribat*. Scripsit *Apes Urbanas: Panegyricum ad Lemensium Comitem Neapolitani Regni Proregem: Gemmas Oceanitides: Epitomen Gestorum S. Pamphili Episcopi Sulmonensis: Orationes Academicas: Inscriptiones Sepulchrales: Dissertationem de Miraculis: Vitas Sanctorum, qui in Samnio habentur. Elogia Historica Principum & Virorum illustrium*: Hæc tamen omnia fuisse illum declarant magis eruditum, quam elegantem.

FRANCISCUS NERLIUS CARD.

HUnc Florentiæ natum in Iure magis excellentem, quam latinæ elegantiæ peritum quum antea

Roberti Ubaldini Cardinalis, cuius ſupra mentionem fecimus, amicitia floruiſſet, *Secretarium* ſuum fecit Innocentius X. Duodeviginti annos eo in munere verſatus eſt, quamquam Epiſcopus Piſtorienſis factus eſſet, & deinde Archiepiſcopus Florentinus. A Clemente demum Nono Cardinalis creatus eſt, atque ex hac dignitate unum modo annum lætatus, ſeptuaginta & quinque annos natus obiit MDCLXX.

DECIUS AZZOLINUS CARD.

HIC etſi latine ſcribebat eleganter, & prudenter, uti ex eius Epiſtolis conſtat, quæ extant in Tabulario Vaticano, tamen multo eius notior in agendo ſolertia, quam in ſcribendo concinnitas. Itaque decem annos *Secretarius* fuit Innocentii Decimi, cuius gratia floruit. Cardinalis deinde factus valuit apud omnes auctoritate plurimum. Chriſtina Sve-

corum

corum Regina ita eum magni fecit, ut hæredem instituerit suum. Id quod etiam tanquam magnificum in Elogio eius Sepulchri legitur, quod est in Templo S. Mariæ *in Vallicella*.

D. O. M.

Decius Cardinalis Azzolinus Firmanus egregia fide invicta animi fortitudine Apostolicæ Sedi perpetuo addictus summis Pontificibus acceptissimus, apud quos consilio potens, opere strenuus magnæ Christinæ Alexandræ Orthodoxæ Svecorum Reginæ ex testamento hæres obiit VI. *id. Iunii* MDCLXXXIX. *ætat.* LXVII.

NATALIS RONDININIUS.

IN hoc adolescente magna apparuit ingenii vis. Legenda sunt eius carmina in libro Antuerpiæ edito MDCLXII. typis Plantinianis, qui inscribitur *Septem illustrium virorum Poemata*. Hunc Alexander VII, Poeta, & Pontifex illustris, eius eruditione,

atque ingenio captus, *Secretarium* suum, & Canonicum Basilicæ Vaticanæ fecit, quum annos nondum haberet XXVII. Neque diutius eo honore frui potuit. Immature enim interiit annos natus vix triginta, tumulatusque est in Sepulchro extructo magnifice in Templo S. Mariæ ad Portam Flaminiam. Hoc autem eius est Elogium, quod etiam a Mandosio in Bibliotheca Roman. affertur tom. II. pag. 213.

D. O. M.

Natali Rondinino Romano Alexandri fil Pauli Æmilii Card. Fr. pietate ingenio eruditione Romanæ iuventutis facile Principi qui XXVII. *annum agens ab Alexand. VII. P. M. Præfectus Epistolis ad Principes operam suam Pont. Sapientissimo ita probavit ut mox ab eo Canonicatu Vatic. Basil. auctus fuerit nova in domesticas imagines decora illaturus nisi maiora in dies de se pollicentem repentina vis morbi in ipso robore*

ætatis

ætatis Reipub. eripuisset.
Felix Zacchia filio dulciss. contra votum superstes P. obiit anno Domini MDCLVII. *ætatis suæ* XXX.

MARIUS SPINULA GENUENSIS.

HIC Clementis X. Innocentii XI. Innocentii item XII. *Secretarius* fuit; neque tamen habendus in doctorum hominum numero, quum nihil scripserit, neque magnopere visus fuerit, aut curasse, aut potuisse famam consequi eiusmodi. Epistolæ quidem eius Pontificiæ, quæ in Tabulario Vaticano extant, & quas legimus, tenues admodum sunt, & ieiunæ. Quapropter memoria traditum est, plerunque ad scribendas Pontificias Epistolas de rebus gravioribus adhibitum esse Augustinum Favoritum, eruditum hominem temporibus illis, & Poetam latinum maxime celebratum.

ULYSSES GOZZADINIUS BONONIENSIS CARDINALIS.

OPtimis ſtudiis inſtructus Gozzadinius, doctos omnes viros mirifice complexus eſt, fuitque magis hac illuſtris benevolentia, quam ſcriptis ſuis, quæ neque multa ſunt, neque ſatis ad præclaram eloquentiæ formam elaborata. Hunc Innoc. XII. Pont. & Clem. XI. ſucceſſor *Secretarium* ſuum fecerunt. Hic vero poſtremus etiam Cardinalem. Epiſcopus fuit Forocornelienſis, & Legatus Pontificius Æmiliam Provinciam ſancte, prudenterque rexit. Huius Orationes duas habemus Italicam unam, quam in Capitolio habuit de Sculpturæ, Picturæ, atque Architecturæ artibus: ad Ravennates latinam alteram, quum Legatus eſſet. Huius Cardinalis Elogium ms. extat in exquiſita Renati Card. Imperiali Bibliotheca. Eius etiam mentionem facit Guarnaccius Præſul

doctri-

doctrina & Ecclesiasticæ historiæ eruditione clarus in eo libro, quem de Cardinalibus, Ciacconii exemplum sequutus, diligenter contexuit.

CHRISTOPHORUS BATTELLIUS.

HIC in Provincia natus Montis Feretrii loco ignobili, qui Saxum Corbarium dicitur, familiaritate usus Card. Albani ad *Secretarii* officium ab eodem, quum Pontifex fuit, post Gozzadinium admissus est. Atque hunc locum apud illum, toto Pontificatus tempore, tenuit. Laudata est *Dissertatio* eius, quæ inscribitur *Expositio aurei Numismatis Heracliani ex Musæo Clementis XI. Pontificis Maximi. Ritum annuæ ablutionis Altaris maioris Basilicæ Vaticanæ in die cœnæ Domini*, libro edito explicavit, atque illustravit. Dedit etiam ad Lancisium Medicum celeberrimum *de Vestigiis Villæ Plinianæ* literas non ineruditas. Orationem *habuit de Laudibus* S. Pii V.

in Basilica Liberiana, cujus erat Canonicus, & in qua sepultus est cum hac Inscriptione non sane eleganti:

D. O. M.

Ioanni Christophoro Battello ex Urbinate Provincia olim huius sacrosanctæ Basilicæ Canonico utriusque Signaturæ Referendario Archiepiscopo Amaseno Pontificio solio Assistenti & sanctissimi sapientissimique Pontificis Clementis XI. integro decennio Apostolicorum Brevium ad Principes a secretis qui ad regionem viventium demigravit die XXX. mensis Iulii MDCCXXV. annos natus LXVII. menses VIII. Heredes Testamentarii Monumentum posuere.

MATTHÆUS SCALLIONIUS.

OMnem hic in agro Viterbiensi natus fortunam debet suam Innocentii XIII. Pontificis benevolentiæ, qua illum ita complexus est, ut etiam *Secretarium* suum fecerit. Tum autem

autem maxime intellectum est, posse homines benevolentia Principis locupletes, atque honoratos fieri, doctos, atque idoneos non posse: Itaque vix tenuit locum, quandiu Pontifex vixit, qui vixit brevi. Canonicus tamen obiit Basilicæ Lateranensis.

CAROLUS MAJELLA NEAPOLIT.

IN Seminario Neapolitano posuit hic rudimenta doctrinæ, in qua tantos progressus fecit, ut etiam adolescens peridoneus visus sit, qui alios doceret. A schola abductus, & Canonicus Neapolitanus factus quædam scripsit pro jure Ecclesiæ Romanæ, quæ adeo Clementi Undecimo Pontifici probata sunt, ut eum Romam evocaverit, atque unum fecerit ex intimis Sacellanis suis. Deinde Bibliothecæ Vaticanæ Custos, & Vaticanæ item Ecclesiæ Canonicus; postremo autem Benedicti Decimitertii, nec non Clementis Duodecimi *Secretarius*

cretarius fuit: Quam præclare se in eo munere gesserit, satis ostendimus in Dialogo. Mortuus est Neapoli, quo se valetudinis caussa contulerat tertio Kal. Jan. MDCCXXXVIII. Huius elogium scripsit Alexius Symmachus Mazzocchius, vir sane doctus, atque omnis antiquitatis peritus, his verbis:

Carolus Maiellus Neapolitanus olim Canonicus, deque hoc Capitulo optime meritus, quam a puero pietate, & literis præstans fuerit, Seminarium hoc eius ope ad tantam gloriam provectum declarat. Nihil certe in obstrusioribus disciplinis, & linguis arduum fuit, quod non vi ingenii, & labore pervicerit. Ultro Romam a Clemente Undecimo evocatus, & quum Bibliothecæ præfectura, tum Canonicatu S. Petri donatus, postremo a Benedicto Decimotertio Secretarius *ad Principes, & Archiepiscopus Emissenus creatus fuit, in quibus muneribus præter auream eloquentiam, & latini sermonis nativam elegantiam, quum virtutibus omnibus ad miraculum eniteret, nullum in Aula Roma-*

na

na maioris moliminis negocium fuit, quod non eius opera feliciter cesserit. Omnium opinione Cardinalatu dignissimus Neapoli obiit III. *Kal. Ian. an.*MDCCXXXVIII.

Sunt etiam versiculi Nicolai Capassi in eius laudem.

Et sancte vixit sophos hic, & vixit in Aula
Non modo sprevit opes, sprevit & ingenium.

Denique vitam eius scripsit diligenter, ac non ineleganter Evodius Assemanus Archiepiscopus Apamensis in *Præfat. ad Acta SS. Martyrum Orientalium*. Quare Majellæ studiosos ad librum illum delegamus.

JOANNES VINCENTIUS LUCCHESINIUS.

LUcæ natus ex vetusta, ac nobili familia, quæ claris doctisque viris, atque etiam fœminis floruit. Hadrianum Belgam Pisis audivit, Doctorem tum eloquentiæ insignem.

Romam

Romam quum venisset, græca cum latinis coniunxit. Demosthenis Orationes aliquot vertit e græco, de quibus varium fuit eruditorum iudicium. Rhollinus Gallus, veteri conscripta historia clarus, eum magnopere collaudat. Quapropter quum doctrinæ eius fama percrebuisset, visum est Clementi Undecimo, Pontifici literatorum amantissimo, hominem apud se vocare, ut epistolarum latinarum *Secretarii* munere fungeretur. Hic autem animadvertendum est, non eundem hunc esse *Secretarium*, atque eum, de quo nos scripsimus. Etenim epistolæ, quas scribit, Pontificiæ dici non possunt, quum non Pontificis, sed *Secretarii* (ut ajunt) *status* nomine scribantur, qui manum etiam iisdem epistolis, & sigillum apponit suum; ut Pontificis *Secretarius* non possit proprie nominari. At *Secretarius*, de quo loquuti sumus, & epistolis, sive (ut aiunt) *Brevibus* subscribit ipse, & Pontificio utitur sigillo,

gillo, & recte appellari potest scriptor Pontificiarum epistolarum. Ad hoc vero munus tam præclarum non est Lucchesinius, nisi sero, postque Maiellæ ab Urbe discessum a Clemente Duodecimo evocatus, in eoque perseveravit, quoad vixit, BENEDICTO etiam XIV. Pontifice, quem Deus regnantem adhuc Religionis, literarumque bono diu servet incolumem. Scripsit Lucchesinius historiam sui temporis latine, quæ Romæ Typis Mainardianis evulgata est. Canonicus etiam fuit Vaticanæ Ecclesiæ. Obiit Romæ octoginta amplius annos natus, magna & probitatis & doctrinæ fama; sepultusque est in Vaticano; atque a Nobis publice laudatus ea latina Oratione, quæ pervenit in manus hominum.

PONTIFICES.	SECRETARII.
S. DAMASVS I.	S. Hieronymus.
S. LEO MAGNVS.	S. Prosper.
PELAGIVS II.	S. Gregorius Magnus.
HONORIVS I.	Ioannes Abbas.
INNOCENTIVS III.	Petrus Beneventanus.
INNOCENTIVS IV.	Riccardus Posianus.
GREGORIVS X.	Marinus Ebulensis.
INNOCENTIVS V.	Thomas Campanus.
URBANVS V.	Franciscus Brunus. Colutius Salutatus.
GREGORIVS XI.	Theodoricus Niemus. Colutius Salutatus.

PONTIFICES.	SECRETARII.
Bonifacius IX.	Ioannes Bononienſis.
Innocentius VII.	Poggius Bracciolinus. Leonardus Aretinus. Bartholomæus Capra.
Gregorius XII.	Leonardus Aretinus. Poggius Bracciolinus.
Alexander V.	Leonardus Aretinus. Poggius Bracciolinus.
Ioannes XXII. aut XXIII.	Leonardus Aretinus. Poggius Bracciolinus.
Martinus V.	Poggius Bracciolinus. Dominicus Capranica Card. Antonius Luſcus. Cincius Romanus. Bartholomæus Politianus.

PONTIFICES.	SECRETARII.
EVGENIVS IV.	Poggius Bracciolinus. Flavius Blondus. Ioannes Aurispa. Maffæus Vegius. Nicolaus Perottus.
NICOLAVS V.	Poggius Bracciolinus. Flavius Blondus. Ioannes Aurispa. Maffæus Vegius. Nicolaus Perottus. Raynutius Aretinus. Georgius Trapezuntius. Iannotius Manettus. Petrus Candidus Decembrius. Horatius Romanus. Petrus Nucetanus. Æneas Sylvius Piccolomineus, qui fuit Pius II. Tortellius.

PONTIFICES.	SECRETARII.
NICOLAVS V.	Philelphus. Laurentius Valla. Ioannes Tuſcanella, *qui etſi in Dialogo non commemoratur, tamen inter claros habendus.*
CALLIXTVS III.	Flavius Blondus. Nicolaus Perottus. Iannotius Manettus. Iacobus Ammanatus Card. Gaſpar Veronenſis. Leonardus Datus. Antonius Venierius.
PIVS II.	Iac. Ammanatus Card. Flavius Blondus. Nicolaus Perottus. Iannotius Manettus. Leonorus Bononienſis. Gorus Senenſis.

PONTIFICES.	SECRETARII.
PAVLVS II.	Leonardus Datus. Sigiſmundus de Comitibus. Baptiſta Reatinus.
SIXTVS IV.	Leonardus Datus. Sigiſmundus de Comitibus. Mathias Palmerius. Andreas Trapezuntius. Gaſpar Blondus. Ioannes Antonius de Buxiis. Franciſcus Nozeranus. Iacobus Paſſarellus. Marcellus Ruſticus. Benedictus Maffæius. Domitius Calderinus. Iacobus Volaterranus.

PONTIFICES.	SECRETARII.
INNOCENTIUS VIII.	Sigiſmundus de Comitibus.
	Iacobus Volaterranus.
	Auguſtinus Stacciolus.
	Ioannes Petrus Arrivabenius Mantuanus. *Huius etſi nulla in Dialogo mentio, tamen eius cum doctrinæ laude meminerunt Politianus, Æneas Sylvius, Baptiſta Mantuanus. Obiit Epiſcopus Urbinas.*
ALEXANDER VI.	Bartholomæus Floridus Archiep. Conſentinus.
	Adrianus Cornetanus Card.
	Angelus Colotius.
	Sigiſmundus de Comitibus.

PONTIFICES.	SECRETARII.
Alexander VI.	Antonius Urſus Epiſcopus Agienſis.
Ivlivs II.	Sigiſmundus de Comitibus.
Leo X.	Petrus Bembus Card. Iacobus Sadoletus Card. Angelus Colotius. Ioannes Franciſcus Bracciolinus. Æmilius Ferrettus.
Adrianvs VI.	Benedictus Accoltus Card.
Clemens VII.	Iacobus Sadoletus Card. Fabius Vigil. Paulus Valrabarinus. Bloſius Palladius.

PONTIFICES.	SECRETARII.
CLEMENS VII.	Marcellus Cervinus, qui fuit Pontifex.
PAVLVS III.	Fabius Vigil. Blosius Palladius. Marcellus Cervinus. Bernardinus Maffæus Card.
IVLIVS III.	Blosius Palladius. Romulus Amasæus. Angelus Massarellus. Iulius Cananus Card. Paulus Sadoletus. Ioannes Franciscus Binus.
MARCELLVS II.	Ioannes Franciscus Binus. Petrus Paulus Gualterius.

PONTIFICES.	SECRETARII.
Pavlvs IV.	Ioannes Franciſcus Binus.
Pivs IV.	Cæſar Glorierius. Antonius Florebellus. Iulius Rugerius.
Pivs V.	Cæſar Glorierius. Antonius Florebellus. Iulius Pogianus. Thomas Aldobrandinus.
Gregorivs XIII.	Antonius Buccapadulius. Cæſar Glorierius.
Sixtvs V.	Thomas Gualterutius. Ioannes Baptiſta Canobius. Antonius M. Gratianus.

PONTIFICES.	SECRETARII.
Gregorivs XIV.	Antonius Buccapadulius. Marcellus Vestrius.
Clemens VIII.	Sylvius Antonianus Card. Marcellus Vestrius.
Leo XI.	Petrus Strozzius.
Pavlvs V.	Petrus Strozzius. Lanfrancus Margottus Card. Porphirius Felicianus. Scipio Cobellutius Card. Gaspar Pallonius. Robertus Ubaldinus Card.
Gregorivs XV.	Ioannes Baptista Agucchia.

PONTIFICES.	SECRETARII.
VRBANVS VIII.	Ioannes Ciampolus. Franciſcus Herrera. Iulius Roſpilioſius, qui fuit Clemens Pont. IX.
INNOCENTIVS X.	Gaſpar de Simeonibus. Franciſcus Nerlius Card. Decius Azzolinus Card.
ALEXANDER VII.	Natalis Rondininus.
CLEMENS IX.	Franciſcus Nerlius Card.
CLEMENS X.	Marius Spinula.
INNOCENTIVS XI.	Marius Spinula.

PONTIFICES.	SECRETARII.
Innocentius XII.	Marius Spinula. Ulyſſes Gozzadinius Card.
Clemens XI.	Ulyſſes Gozzadinius Card. Chriſtophorus Battellius.
Innocentius XIII.	Matthæus Scallionius.
Benedictus XIII.	Carolus Maiella.
Clemens XII.	Carolus Maiella. Ioannes Vincentius Luccheſinius.
Benedictus XIV.	Ioannes Vincentius Luccheſinius.

FINIS.

Librum

LIbrum *De Claris Pontificiarum Epistolarum Scriptoribus* Clarissimi Viri Philippi Bonamici, iussu Reverendiss. P. Sac. Palatii Apostolici Magistri, diligenter legi; in eoque nihil offendi, quod ab Christianæ Religionis decretis, rectave morum institutione abhorreat. Quinimmo quum & magna rerum copia, & summa Orationis elegantia perscriptus sit, in publicum prodire non solum posse, sed etiam oportere censeo; præsertim ad maius quoddam decus Apostolicæ Sedis, cuius usitatum in literatos viros patrocinium maxime hic liber illustrat.

Dabam Romæ in ædibus S. Mariæ ad Minervam Idibus Iuniis an. 1753.

Fr. Thomas Maria Mamachius Ord. Præd. S. Th. Magister, & Collegii Casanatensis Theologus.

Librum

Librum inſcriptum *De Claris Pontificiarum Epiſtolarum Scriptoribus &c.* legi perdiligenter; quo & Reverendiſs. S.Palatii Magiſtri voluntati obtemperavi, & amiciſſimi hominis ſuavitate ingenii , eruditionis præſtantia , nitore Latinitatis vere aureo mirifice ſum delectatus : quumque adcedat bene morata , & patriæ Religioni perhonorifica oratio , digniſſimum cenſui librum , qui in hominum manus perveniat .

Romæ Idib. Iuniis MDCCLIII.

Alphonſus Nicolai e Soc. Ieſu .

IM-

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiss. Pat. Mag. Sac. Pal. Apostolici.

F. M. de Rubeis Patriarcha Const. Vicesg.

IMPRIMATUR,

Fr. Vinc. Elena Ord. Præd. Reverendiss. P. Mag. Sac. Pal. Apost. Soc.

